

НІМЕЧЧИНА

Gerhart HAUPTMANN

- **DIE VERSUNKENE
GLOCKE**
- **FUHRMANN HENSCHEL**
- **VOR SONNENAUFGANG**

Гергарт ГАУПТМАН

- ЗАТОПЛЕНИЙ ДЗВІН
- ВІЗНИК ГЕНШЕЛЬ
- ПЕРЕД СХОДОМ
СОНЦЯ

*Переклад з німецької
Миколи ГОЛУБЦЯ,
Бориса ГРІНЧЕНКА*

КИЇВ • ЗНАННЯ

УДК 821.112.2
ББК 84(4Нім)
Г24

Серія "Голоси Європи"
заснована 2017 року

Гауптман, Гергарт

Г24 Затоплений дзвін ; Візник Геншель ; Перед сходом сонця / Гергарт Гауптман ; пер. з нім. Миколи Голубця, Бориса Грінченка. — К. : Знання, 2018. — 271 с. — (Голоси Європи).

ISBN 978-617-07-0479-5 (серія)

ISBN 978-617-07-0675-1

Драми Гергарта Гауптмана (1862—1946) — це твори про совість і людську гідність, в яких відображено психологію особистості, котра протистоїть середовищу, та духовну самотність людини. Герої п'єс, що увійшли до збірки: відливник дзвонів Гайнріх, донька розбагатілого селянина Олена, візник Геншель — ідеалістично налаштовані та прагнуть до високої мети. Проте саме це стає причиною їхнього конфлікту з духовно обмеженим суспільством, неспроможним піднятися над повсякденними турботами.

УДК 821.112.2
ББК 84(4Нім)

ISBN 978-617-07-0479-5
(серія)
ISBN 978-617-07-0675-1

© Видавництво "Знання",
редакція, оформлення, 2018
© Видавництво "Знання",
серія "Голоси Європи", 2018

ЗАТОПЛЕНИЙ ДЗВІН

Драма-казка

ДІЙОВІ ОСОБИ

Гайнріх, артист, відливник дзвонів.

Магда, його дружина.

Двоє дітей.

Панотець.

Вчитель.

Цирульник.

Сусідка.

Лісова бабуса.

Равтенделяйн, мавка.

Водяник, стихійний дух.

Лісовик, фавн.

Деревляники.

Тло казки: гори і село серед них.

Перша дія

Полонина, окутана шумом смерек. Зліва в глибині під скельним
острішком напівзаслонена хатина. Спереду справа миршав а цямб-
рина старої криниці; на цямбрині сидить Равтенделя йн, на-
півдитина, напівдівчина, єство зі світу ельфів. Чеше грубі, черво-
но-золоті коси, при цьому відганяє бджілку, що не дає їй спокою.

Равтенделя йн

Ого! "Зум-зум-зум-зум". А-ша!

Чого це ти ізнову завзялася?

Ласунко! Ти — поганий кладивоску!

Пташинко сонця! Геть-бо! Не займай!

Геть! Мені треба коси розчесати,

Поки баба прийде. Вилає, та й добре,

Що в неї гребінь золотий взяла...

Іди-бо, кажу! Ну і завзялася!

Хіба ж я квітка? Мед на устах у мене?

Лети над річку! Там на краю ліса,

Усенький берег в зіллі та квітках!

Туди лети! Там пий і сси до впаду,

А я ж не квітка! Геть! А то — наб'ю!

Не жарти! Справді! Йди відкіль прийшла,

Лети в свій замок! Ти ж це гарно знаєш,

Що не добром на тебе баба дише;

Вона тебе, повір мені, врече

За те, що ти даєш для церкви віск.

Хіба ж це гарно? Ну — скажи сама!?

Ану димарю на дядиній хаті!

Подуй-бо димом крихточку сюди:

Нехай летить напасниця від мене!

Крутись, вертись, вийся гусаком!

А маєш!

(Бджілка тікає.)

Врешті! Ну і навісна ж!

(Якийсь час чешеться, згодом нахиляється над криницею і кличе.)

Чи чує старий Водянику — наверх!
Не чує. Треба пісню заспівати,
Що я її сама собі зложила...
(Чеше коси і співає.)
Не знаю — звідки я прийшла,
Не знаю — де іду;
Чи я — пташинка лісова,
Чи феєю буду?
Отам — квітки в долині:
Червоні, білі, сині,
А ти — думай, журися:
Відкіль вони взялися?
Та часом буває, що в грудях,
Щось дивне ці квіти розбудять,
І рада б я в хвилю цю знати:
Хто батько мій, хто моя мати?
Хто вони, хто?
Не скаже ніхто...
Цить, не питай навісна!
Знаю я, знаю:
В темному гаю
Я гарна панянка лісна!
(Знов нахиляється над криницею.)
А гей, старий Водянику! Наверх!
Стара пішла шишок збирать до лісу;
А я нудьгую.
Розкажи що-небудь;
Вчини цю ласку! Я за те тобі
В Панька курник залізу, мов куниця,
Та чорного вкраду для тебе півня!
Направду серце! Ну! Нарешті лізе!
Сопе, хропе, бульки такі пускає,
Як винирне — одразу присне
Оце свічадо чорне, що в ньому
Я так з гори весело приглядаюсь...
(Розмовляє із власним відображенням у воді.)

А-а! Добридень, дівчинко кринична!
Скажи, як звешся? Що? Равтенделяйн?
Ти хочеш бути краща всіх дівчат?
Сама це кажеш й пальчиками тичеш
На двоє сніжно-білих груденят..
Поглянь — не гарна? Не така, як Фрея?
Волосся в мене, не з проміння сонця,
Що так горить внизу, там у воді,
Неначе плинне золото? Чи ж ні?
Показуєш волосся злоту сітку,
Немов-то риб збираєшся ловить
В бездонній тоні? Ну гаразд! Лови
Цей камінь, на! Ну й бач, яка дурненька!
Не довго будеш, серце, так пишаться:
Свічадо присне — і тебе нема!
Водянику! Забав мене! А гей!
Ну! Ну, вже йде!
(Водяник піднімається аж по груди з криниці.)
Ну й гарний ти, мов біс!
Досить тебе гукнути, то уже
Пройма морозом! А не те, що й бачить!

Водяник

(водяний старець, у волоссі ситняг, вода стікає з нього, сопє мов морська собака. Лупає очима, покіль не звикне до світла)

Брекекекекс!

Равтенделяйн

(передражнює)

“Брекекекекс!” Ага!

Весною пахне, а тобі — це дивно!
Про це вже зна остання вош чи крот,
Вже риба знає, птах, усякий звір,
Трава і квітка, заєць куцохвостий,
А ти ще ні? Соромся!

Водяник

Брекекекекс!

Равтенделяйн

Ти спав? Оглух, нічо кругом не бачиш?

Водяник

Брекекекекс! Ти дуже не мудруй!
Зелена мавпо! Розумієш це?
Безпера чайко! Власне — квак...
Кажу тобі, що кворакс, кворакс, квак...

Равтенделяйн

Якщо гримітимеш так діду,
То геть собі за другим піду!
Мені тебе то й не шкода:
Ти дід, я ж гарна й молода!
Гей го-я го-я молода!

Лісовик

(поза сценою)

Гей гоп! Гоп! Гоп!

Равтенделяйн

Ану борідко! Погуляй зі мною!

Лісовик

(фавн із цапиними ріжками, ногами та борідкою вбігає на площину, вистрибуючи)

Гулять не вмію! Та скакати — знаю!
Найшвидший цап не скочить так, як я.
Тобі не всмак?
(Пристрасно.)

Ану, ходи в гущавину! Отам
Стоїть стара верба — ціла дуплава,
Що півня ще від роду не зачула,
Ні шуму річки. Там тобі сопілку
Таку, дівчино, виріжу, що кожен,
Хто тільки вчує свист її, без слова
Гуляти піде!..

Равтенделяйн

(виривається йому з рук)

Як це? Я, з тобою?
(Насміхається.)
Мої цапині ніженьки,
Ганяйте свої кізоньки!

Ганяйте весь свій цапин рід,
До них несіть свій бруд, сморід!
Стара коза — твоя рідня,
Що родить цапика щодня,
По три в неділю, дев'ять тих
Цапків смердючих і брудних.
Га! Га! Га! Га!

(Сміється і тікає до хати.)

Водяник

Брекекекекс! Ну й маєш — дика сойка!
Нехай їй чорт!

Лісовик

(що зірвався бігти за нею, тепер спинився збентежений)

Нехай їй чорт!

(Добуває свою коротеньку люльку-бурульку і закурює, причому черкає сірку об копито.)

Пауза.

Водяник

А як там дома? Сядь та розкажи!

Лісовик

Все гаразд! У вас весною пахне,
А в нас у горах вихор лютий злиться;
По небі хмари сунуться вагітні,
Та, наче губка стиснута, лишають
Сліди по собі мокрі та холодні.

Водяник

Ну й що ж іще новенького? Рад слухать.

Лісовик

Учора їв я свіжої салати,
А нині рано вийшов я із хати,
З верха на верх, зі зрубу в зруб,
В якусь годину був я вже у лісі;
Вони там землю порпали й каміння
Ламали з гуком. Чортове насіння!
Ніщо мене не зlobить так, як це,

Що вічно ставлять ті церкви по горах,
А той проклятий дзвонів крик, то мука!

Водяник

І те, що в хліб дають, прокляті, кмин!

Лісовик

Тут "ох" та "ах" ніяк не помагають!
Терпіти мусим! На безодні краю
Здіймається уже той "божий дім".
Високі вежі, вікна, гострі луки
І чорний хрест розняв широко руки...
Нехай це грім!
Коли б не я,
Коли б у тім не голова моя,
То вже б із гір
Ревів-гудів той дзвін-потвір...
Упевнений в своїй височині;
Та зараз... він там в озері... на дні...
Хай чорт! Це був пекельний жарт!
Цей жарт — мого лоба варт!
От я собі під сосною стою,
Дивлюсь кругом, ситняг жую,
Дивлюсь на церкву й потонув в думанні
О тім, що бачу, і о тім жуванні..
Втім...
Присів. Злетів на скельний злам
Метелик дивний; ніби п'є
Із квітки мед та крильоньками б'є,
Тріпочеться немов од жаху;
З одного маху
Я взяв, що це метелик не простий,
А ельф малий,
Покликав я його, а він
Присів мені, біднятко, на руці
І ну ж мені новини і жалі:
Казав мені,

Що вже в багні
Поікрились з весною жаби...
І се і те...
Не тямлю вже,
Чого той ельф мені не набалакав!
І врешті-решт розрюмсався й заплакав.
Кажу йому: не плач маленький, цить!
Та він — своє! Ніяк його втишить:
“Там тріск бичів, там гей та вйо, та тпру!..
Там люди щось завзято пруть у гору”,
“Масничку, мов, залізную, та й годі”,
“Чи щось в тім роді”...
“Це чортзна-що! Це просто — лячно глянуть”;
“У нас усіх серця од жаху в’януть”...
“Вони собі задумали те диво” —
“На верх вежі здійнять як можна живо”,
“Щоб потім це прокляте “дзень-дзелень”,
“Та “баум-баум-баум” нас мучило день в день”.
Кажу — гм-гм! Кажу — ну-ну!
Втім ельфик мій з руки мені зіскочив,
А я між кіз отару вліз, дурну,
І так аж трьом з них вим’я я насмочив,
Що жодна дівка по бенкеті моїм
Й одної краплі молока не вдоїть!
Відтак я станув на червонім мості,
Де пріли наші непрошені гості...
А думка: тутки виграєш терпінням!
І ну ж в їх слід, заслонений камінням.
Аж вісім шкап, напнувшись, носить боком,
І ледве дише, лізе крок за кроком.
А думка знов: той віз з дощок, дебелий,
Ледве чи зможе здержати тягар...
Гаразд! До діла! В’їхали над яр,
А я за ними радісний, веселий...
Стривайте! Хай полегшу вам роботу,
І вас, і шкап звільню від труду й поту!

Вхопив за спицю — вискочила з маху,
Рвонув ще двічі — потвір захитався;
Ще раз — і він скотивсь у яр зі шляху...
А як летів, а як він відбивався!..
Неначе гром,
Зі злому в злом
Гонив, гонив,
А як то він у підскаках дзвонив!
А як по нім
Кругом котився відгомін!
Покіль аж там у озеро не впав:
Здригнувся став,
Здригнулась хвиля, піднялась, завила
І впала знов і дзвін навіки вкрила...
І тільки кола розбрились водою;
Нехай він там лежить собі в спокою...

Під час того, як говорив Лісовик, стало вечоріти. Кілька разів, наприкінці його оповіді, почувся слабкий крик про поміч. Тепер показується Гайнріх хворий, добуває всіх сил, щоб доплентатися до хатини. В цю ж мить Лісовик ховається в ліс, Водяник поринає.

Гайнріх

(людина 30 років. Відливник дзвонів. Бліде, зболіле обличчя)

Гей, люди добрі! Прошу! Відчиніть!
Я впав, з дороги збився, заблудив,
Рятуйте люди! Ох! Не можу більше!
(Паде на мураву, зомлілий від перевтоми, недалеко від хатини.)

Над горами простягається багряна смуга хмар. Сонце сховалося.
Понад полониною дме холодний, нічний вітер.

Лісова бабуся

(виходить із лісу, схилена під вагою кошика, що в неї за спиною. Мов голуб сива, простоволоса. Обличчя в неї більш чоловіче, ніж жіноче. На верхній губі білий мох.)

Анумо дівко! Поможи донести,
Не чую спини, з ніг старих валюся,
Вже дух мій сперло! Дівонько! Ой ді!
(До кажана, що пролітає над її головою.)

Стривай-но, мій кажанику! Стривай!
Не бійсь! Ще їсти матимеш доволі!
На мить вікном влеті у хижу й глянь,
Чи є там дівка? Якщо є, скажи:
Нехай в цю ж мить сюди прийде! Анумо!
*(Грозить п'ястуком проти небосхилу, на якому починає
слабо блискати.)*

Ще нині буде буря! Гей, не злися!
Та хай твоя червона бородища
Не так бахтить! Спи́ни на мо́цних ли́цях
Козлят безглуздох! Гей-бо, дівко! Вийди!
(До вивірки, що перебігає дорогу.)
Гризигорішку! Дам тобі бучини.
Ти скоро-скора! Ско́ч мені до хати,
Поглянь — чи спить там дівка, чи не чує?
Спитай — чого так дуже зледащіла?
(Наступає ногою на Гайнріха.)
Так що ж це знову? Що ж це тут лежить?!
Скажи бо, хлопче, — що в цей час тут робиш?
Не чуєш? Справді? Ну чого мовчиш?
А може ти, бідако, — неживий?
Гаразд! Біду стягти на мене хочеш:
Попа й десятицьких! Ще цього не стало
Бо й так мене цінують гірш собаки!
Ану — нехай найдуть у мене трупа,
То хоч цілуй одвірки й забирайся
У світ за очі, бо не твоя хата:
Розтягнуть, сплять до основ, нетощо!
Анумо, хлопче, встань! Біда — не чує...
*(Із хати виходить Равтенделяйн: очима питається, що
трапилось.)*

Приходиш врешті! Є в нас доню, гості!
А глянь, то визнаєш зараз, що не прості.
Безпечний, тихий! Дай лиш сіна в'язку,
Постелим.

Равтенделяйн

В хаті?

Лісова бабуся

Ще чого не стало?

Хіба ж нам треба парубка у хаті?

(Увіходить у хату.)

Равтенделяйн, що на мить пішла в хату, виходить із в'язкою сіна. В момент, коли вона хоче прилякнути біля хворого, Гайнріх відкриває очі.

Гайнріх

Дівчино добра! Де це я? Скажи!

Равтенделяйн

У нас у горах.

Гайнріх

Так. У горах... Так...

Яким же ж чином я узявся тут?

Равтенделяйн

Того, чужинче, я сама не знаю.

Облиш! Воно байдуже — с'як чи так;

Тут сіно, мох, тут голову клади,

Спочинь, засни — тобі спокою треба...

Гайнріх

Мені спокою треба... Так. Гаразд...

Та мій спокій... розвіявся, дитино...

(Неспокійно.)

Я хочу знать, що скоїлось зі мною?

Равтенделяйн

Коли б сама я знала це...

Гайнріх

Здається...

Подумаєш — і все виходить сном;

Якийсь такий непробудимий сон...

Равтенделяйн

Облиш! Байдуже! Ось і молоко!

Ти мусиш пити, ти стомлений і хворий...

Гайнріх

(з поспіхом)

Так, пити хочу! Дай, що в тебе є!
(П'є із посудини, яку вона піддержує.)

Равтенделяйн

Як бачу, в горах ти не народився,
Ти, мабуть, родом з тих людців з долин,
Як той стрілець, який з дороги збився.
Що гнавсь за нашим скороногим цапом,
Та впав і згинув серед полонин...
Та тільки знаєш, так мені здається,
Що був стрілець той не з тієї глини,
Що ти...

Гайнріх

Ні, не спиняйся, говори!
Напій — цілющий, мова ж над усе!
(Понурюється знову.)
Не з тої глини... З кращої... й такі
Падуть... Не спинюйся. Говори, дитино!

Равтенделяйн

Нащо тут мова? Краще побіжу.
Води з криниці свіжої набрати,
Спинити треба кров і пил обмить...

Гайнріх

(благає)

О ні? Не йди! Лишись! Дивись на мене
Отим таємним поглядом твоїм.
В очах твоїх я бачу світ новий
Із горами, мандрівними хмарками,
З райським повітрям. На такий постелі
Мене ізнов той світ до себе кличе,
Приваблює... Лишись тут, не йди!

Равтенделяйн

Не йти? Нехай; зроблю, як хочеш сам.

Гайнріх

Зостанься тут? Зостанься тут, не йди...
Ти ще не знаєш, ще не прочуваєш,
Чим є для мене. Не відходь, лишися!
А сну мого, серце, не тривож...
Нехай досниться... Оповім тобі...
Я впав... Та ні! Найкраще ти промов...
Райським гомоном голос твій дрижить...
Я слухать хочу... І чого ж мовчиш?
Чого мовчиш, чого ти не співаєш?
Я впав... та я це все вже раз сказав...
Я впав... не знаю, як це все прийшло...
Чи шлях мені запався під ногами,
Чи сталось це поволі, чи неволі?
Я просто впав, а в мить цю в слід за мною
Посипались пісок, каміння, рінь...
(Чимраз більш гарячково.)
Вхопився я за деревце рукою;
Була це дика вишенька. За пень
Її вхопив я, та в цю ж саму мить
Коріння трісло, вирвалось з землі —
І я з розцвілим кущиком в руці
Упав в безодню чорну і — умер;
І зараз мрець я. Скажи, що я вже мрець,
Що вже ніхто мене не збудить!

Равтенделяйн

(непевно)

Мені здається... ти не вмер...

Гайнріх

Так, так...

Про це я знаю, та не знав я перше,
Що смерть — життя, життя ж це смерть...
(Задумується.)

Я впав... Я жив і впав, упав і я, і... він,
Обидва ми — я і... він; я зразу впав, а він
Летів-гудів за мною навздогін...

Не так? А врешті... хто про це розвіда?
Коли й розвіда, то мені байдуже:
В житті ж це було... зараз я умер...
(М'яко.)

Лишись! Рука у мене біла, ніжна,
А все ж, немов те олово, важка...
Підводжу важко... Але ж твої коси
Так в'ються, наче хвиля золота.
Моя рука набожна, ти — свята!
Мені здається, я тебе десь бачив,
Твій образ все лишав мене спокою,
Служив тобі, за тебе йшов до бою,
Та де? Коли? Як давно? Голос твій
Хотів я в дзвона крицю перелить,
З'єднать хотів із сонячного свята
Прецирим злотом, я хотів створить
Усіх часів найбільший архітвір...
Так що ж? Даремні моїх рук змагання,
І я ридав кривавими слізьми...

Равтенделяйн

Ти плакав? Як? Не можу розуміти,
Як можна плакати? Що таке сльоза?

Гайнріх

(хоче підвестися)

Будь ласка, трішки підведи мене!
(Вона підводить його.)
Так хилишся до мене, так — спаси!
Спаси мене обіймами палкими
З земних кайданів, у які мене
Скував припадок. Ти спаси. Я знаю:
Одній тобі під силу це зробить!
Ти можеш тими білими руками
З чола мого... Ах! Вінок терновий
На мої скроні вложено... Спаси!
Вінок терновий... Геть його додолу!
Одного тільки хочу я — Кохання!

Кохання тільки!

(Равтенделяйн укладає його в сидячий поставі.)

Спасибі тобі!

(Ніжно.)

Так гарно тут, такий чарівний шум,

Столітні сосни простягають руки

Таємно, дивно... Клоняються верхи

З святковим шепотом! Казка! Так, де казка

Тим лісом лине, шепче і шумить:

Зніме листочок, травку заколише,

І глянь: в мрячному, білому завою

Наближується, руки простягає,

Прозорим пальцем вказує на мене

І все підходить ближче, щораз ближче,

Мене діткнула, скроні і язик,

І очі... зараз відійшла.. ти тут...

Ти — казка! Казко, поцілуй мене!

(Зомліває.)

Равтенделяйн

(про себе)

Говорить дивно... Що це все значить?

(Рішається скоро, хоче відійти.)

Сни далі!

Гайнріх

(крізь сон)

Казко! Поцілуй мене!

Равтенделяйн

(спиняється і здивована вдивляється в Гайнріха. Нараз кричить перелякано)

Бабусю!..

Лісова бабуся

(з хати)

Що там?

Равтенделяйн

Нумо, вийди тут!

Лісова бабуся

Облиш! Тут треба затопить в печі!

Равтенделяйн

Бабусю!

Лісова бабуса

Слухай і ходи сюди!

Я мушу кізку видоїть — вже пізно!

Равтенделяйн

Бабусю! Зжалься, поможи! Він... згине!

Лісова бабуса

*(показується на порозі; в лівій руці несе глечик з молоком;
кличе кішку)*

Киць, киць, мурличко!

(Мимоходом, про Гайнріха.)

Тут ніщо не зробиш.

Людська дитина мусить раз умерти.

Інакше й годі. Кинь його; для нього

Це й краще! Міцька! Міцька! Киць-киць-киць!

А де ж ти Міцька?

(Кличе.)

Гей-но, гей-но, мавочки,

Потерчата-діточки,

Блудні вогники, ходіть

На вечерю, на обід!

Є де стати, є де сісти,

Є що пити, є що їсти,

Не погордив би сам князь!

Нумо скорше там вилазь!

*(Близько десяти маленьких деревляників обох статей
вибігають з лісу й з виском добиваються до глечика.)*

Гей тихіше, що це є?

Тут для всіх доволі є:

Тому кришку, тому лик¹,

Ану тихше! Що за крик!

(Деревляники наїдаються.)

Ану годі, потерчата!

Вже наїлися мавчата,

¹ Лик (діал.) — ковток. (Прим. ред.)

Не голодна в вас душа,
Геть тепер! А-гу! А-ша!

Деревляники розбігаються по лісу. На небо вплив срібноріг;
на скелі понад хатиною показується Лісовик; звиває долоню
в трубку і, приклавши до губ, кричить.

Лісовик

Рятуйте! Пробі!

Лісова бабуся

Що значить цей крик?

Голоси

(далеко в лісі)

Гайнріх! Гайнріх!

Лісовик

Рятуйте! Пробі!

Лісова бабуся

(грозить лісовикові)

Покинь свої жарти, ти, цапе!
Облиш верховинців в спокою,
Покинь трояки розбивати,
Маленьких собак загризати!
Ти цапе, ти козодою!

Лісовик

Бабусю! Пильнуй свого носа!
Облиш доглядать мого проса!
Застав там столи всі лавками,
Бо матимем гостя між нами!
Що гуся на пір'ю носило?
Цирульника і... його мило!
Що гуся все носить на лобі?
Учителя в власній особі.
Попа ще з хрестом у додатку,
Усі загостять тут в порядку!

Голоси

(уже ближче)

Гайнріх!

Лісовик

Рятуйте!

Лісова бабуся

Дурню! Хай тобі залякне!

Мені на шию тут стяга усіх:

Попа і того вчителя дурного!

Нехай... Стривай! Затямиш це! Стривай!

Нашлю тобі проклятих гедзів хмару,

Шершенів, трутнів, комарів, стривай!

Тоді мене згадаєш, цапин лобе,

Коли од них тікатимеш! Пожди!

Лісовик

(із злобною втіхою)

Надходять!

(Тікає.)

Лісова бабуся

Хай! Яке мені в тім діло?

(До Равтенделяйн, що вдивляється в Гайнріха.)

Піди у хату, світло погаси

І ляжем спать!

Равтенделяйн

Не хочу!

Лісова бабуся

А чому?

Равтенделяйн

Бо так, тому!

Лісова бабуся

Чому?

Равтенделяйн

Вони його візьмуть!

Лісова бабуся

Ну й що ж?

Равтенделяйн

Їм зась до нього!

Лісова бабуса

Ет, облиш, ходи!
Нехай собі лежить оце нещастя,
Облиш, нехай з ним діють, що хотять.
Мерці з мерцем! Бо він же вмерти мусить.
Нехай вмира! Це лиш добро для нього!
Хіба ж не бачиш, як життя це мучить,
Як вічно серце шарпає, гризе?

Гайнріх

(у сні)

Заходить сонце...

Лісова бабуса

“Сонце”! Ну і... “Сонце”!
Ні раз він сонця справжнього не бачив.
Ходи! Облиш! Ходи, я добре раджу!
(Іде в хату.)

Равтенделяйн

(зосталась сама-самісінька. Наслухує. Крики “Гайнріх” не вгавають. Нараз Равтенделяйн ламає розцвілу гілку, зачеркує нею круг довкола Гайнріха, при цьому говорить)

Провесняний цвіту пух
Хай чарівний черкне круг,
Так, як дядина навчила:
Хай тебе ніяка сила
Тут не вчує, ані збагне!
Ні рукою не досягне!
Залишися — мій і свій,
В круг чужий ступить не смій!
Будь — дитина, молодець!
Муж чи жінка, чи старець!
(Усувається в глибину.)

Із лісу один за другим виходять: панотець, вчитель і циркульник.

Панотець

Я бачу блиск!

Вчитель

Я теж.

Панотець

Так де ж ми є?

Цирульник

Це знає Бог один! Ізнов щось кличе: "Рятуйте! Пробі!"

Панотець

Це — артиста голос!

Вчитель

Не чую...

Цирульник

Це неначе б то з гори...

Вчитель

Могло б це бути, як падав би хто в гору,

Звичайне тільки — падається вниз.

З гори в долину, а ніяк — противно.

Артист лежить, хай раю не побачу.

В яру, глибоко, а не тут в горі...

Цирульник

До чорта з тим! Хіба не чую криків?

Якщо не є це Гайнріхів той голос,

То хай цапа я поголю лісного,

Уже як я на цьому визнаюсь...

І знов щось кличе...

Вчитель

Де?

Панотець

Так де ж ми є?

Перш всього в світі це рішим, панове!

Обличчя в мене все в крові, на силу

Волочу ноги; я зовсім охляв,

Не піду далі!

Голос

Пробі!

Панотець

Знову кличе!

Цирульник

Це близько нас! На десять стіп, не більш.

Панотець

(сідає виснажений)

Зовсім підбився. Зжальтєся, панове,
Не піду далі... хай хоч світ валиться,
Лишуся тут! Хоч ріжте, хоч заріжте,
Відціль мене не руште на крок!
Не сила вже... Прегарний божий день
І мусив так скінчитись! Боже, Боже!
І хто би це подумав? Дзвін такий,
Найкращий твір побожного артиста!
Незнані нам діла твої, о Боже,
До того й дивні!..

Цирульник

Питали, де ми, я скажу вам — де...
Як вас люблю, так щиро раджу вам:
Геть! Геть відціль! Щосили геть відціль!
Повірте, отче! Я б скоріш згодився
В дуплі у шершнів нагим ніч провести,
Ніж тут! О Боже, змилуйся, спаси!
Це той проклятий Срібний схил! Відціль
Не більш сто стіп стара домує відьма,
Трикляте кодро! Геть ходім відціль!

Панотець

Бігме не можу!

Вчитель

Прошу вас — ходім!
Це все дурня балакання про “відьом”;
Відьмувань я ні крихти не боюся,
Та все ж таки я згоджуюся з тим:
Не знайдеш місця гіршого за це!
Для всякої тут наволочі, злодіїв,

Правдивий рай! Ославлене це місце
Розбоями і вбивствами страшними.
Петро, який весь вік страхів шукає,
Знайшов би їх напевне тут. Ходім!

Цирульник

Про "двічі два" ви знаєте, та є
Ще інші речі понад "двічі два!"
Лиш я вам, пане вчитель, не бажаю,
Щоб ви на собі чари ті відчули!
Погана відьма, наче та ропуха
В норі своїй, ховаючись, сидить
Та тільки дума, як би це нашкодить
Усьому роду людському! Ага!
Вона вам, пане, недорід пошле,
Біду, хворобу, а коли у вас
Яка худібка, то нашле заразу:
Корови кров'ю зараз задояться,
Здурніють вівці, коні зноровляться,
Волосся дітям зіб'ється в ковтун,
Самих вас вкриють чиряки і рани,
Тоді, мабуть, прийдеться в чари вірити!

Вчитель

Вам сняться чари. Ніч вас всіх тривожить
Про відьму мова; але слух наставте,
Напружте очі й зараз ви знайдете.

Панотець

Кого?

Вчитель

Того, за ким сюди прийшли!

Цирульник

Він в путах відьми.

Панотець

Це відьомський жарт!

Вчитель

Ніякий жарт! Як двічі два — чотири,
Ніколи — п'ять, так чарівниць нема!

А там лежить артист наш дзвонотворець.
Дивись! Хай місяць вирине з-за хмар!
Дивіться добре! Вже! Ну — так чи ні?

Панотець

Артист — наравду!

Цирульник

Майстер наш дзвінник!

Усі троє розганяються до Гайнріха, тільки наступивши на чарів-
ний круг, відскакують.

Панотець

Ой!

Цирульник

Йой!

Вчитель

Ой-ой!

Равтенделяйн

*(показується на мить, зіскакуючи з дерева, ховається, причому
демонськи сміється)*

Ха! ха! ха! ха! ха! ха!

Пауза.

Вчитель

Пробі! Це що?

Цирульник

Це що?

Панотець

Сміялося.

Вчитель

В очах мені заблисло сто свічок;
Мені здається, в мене в голові
Діра напевне завбільшки горіха...

Панотець

Ви чули сміх?

Цирульник

Я чув до цього й шелест!

Панотець

Сміялося. Це мов з тієї сосни,
Що з неї зараз вилетів пугач...

Цирульник

А що? Іще не вірите мені,
Що більше вміє відьма проклятуща,
Ніж хліб жувати? Що! Почули лід,
Що всю мені зморозив дубом спину?

Панотець

Нехай і так! Хай буде це сам чорт,
Що там гніздиться; ми підем на нього!
Ми словом божим зломимо його.
Бо рідко була чортівська природа
Така наглядна, як оце тепер!
Прегарний дзвін разом з його творцем
В безодню чорну скинуть там! Той дзвін,
Що мав, з гори лунаючи, звіщати
Кохання й миру радісну новину...
Як божі вої, ми стаєм на прю
Зі злом. Я стукну...

Цирульник

Змилуйтесь, лишіть!

Панотець

Я стукну!
(Стука.)

Лісова бабуся

Хто там?

Панотець

Визнавці Христа!

Лісова бабуся

Чого вам треба?

Панотець

Відчини!

Лісова бабуса
(виходить із ліхтарем у руці)
Чого вам?

Панотець
В ім'я Бога, що тобі незнаний...

Лісова бабуса
Нічого! Зовсім гарний початок!

Вчитель
Мовчи, ти, відьмо! Не бурчи під носом!
Вже чаша повна — наблизивсь твій край!
Твоє життя і справи непоправні.
Усіх на тебе підняли в селі!
Коли цього не зробиш, що прикажем,
То заки сонце стане з-за верхів,
Поки півень вперше крикне на добридень,
Піде твоє гніздо прокляте з димом!

Цирульник
(раз у раз хреститься)
Ніщо мені твоє прокляте око,
Ти дика кішко! Хай воно скалиться,
А хоч колись на мого трупа гляне,
Ніяк йому не шкодить, бо на ньому
Господній хрест стоятиме усе!
Роби зараз усе, що лиш накажем!

Панотець
Во ім'я Бога, що тобі незнаний,
Говорю ще раз: зараз облиши
Свої чортівські штуки й помагай!
Отам лежить артист, слуга Господній,
Обдарений мистецтвом в божу честь,
А всіх пекельних виродків на страту,
У світі царювати.

Лісова бабуса
(заслоняється ліхтарем)
Годі! Годі!
Візьміть того комарика, візьміть!

Яке ж мені, скажіть, до нього діло?
Нехай собі живе, як жити зможе;
Хоча у нього вік не дуже довгий!
Звете його артистом. Так чи ні?
З його мистецтва теж добра не буде,
Анумо, вдарте в цей славетний дзвін,
Що він його, цей майстер, змайстрував!
І є в вас вуха, та вони без слуху.
Ані йому, ні вам той славний дзвін не здався.
Він знає добре сам, чому той дзвін
Не дзвонить, вірте, він це добре знає!
Падуть найкращі! Він це сам сказав...
Візьміть його і занесіть додому,
Цього артиста славного! Візьміть!
(Наближається до Гайнріха.)
Анумо серце, біле личко! Встань!
Іди попові поможи співати,
Дітей лупить за вчителем іди,
Та мило йди циркульнику робить!

Гайнріха кладуть на носилки, циркульник і вчитель підносять їх.

Панотець

Триклята відьмо! Грішнице стара!
Мовчи й зі шляху поверни свогого!

Лісова бабуса

Не шкода слів? Я проповідь цю знаю:
Я знаю добре: почуття — гріхи,
Земля — труна, а синій неба схил —
Від неї віко; зорі, то дірки,
А ясне сонце, то такий пробій
В далеку безвість. Знаю це гаразд,
Що світ би певне згинув без попів;
Що наш Господь, то тільки страхопуд,
Яким лякають діток, горобців.
Ой бука, бука доброго на вас!
Нічого вам не треба так, як бука!
(Грюкає дверима й увиходить в хату.)

Панотець
Ти відьмо, ти!
Цирульник
Ох ради Бога — цить!
Не зліть її, а то попаде всім!

Панотець, вчитель і цирульник відходять з Гайнріхом у ліс. Місяць прояснюється, розлива спокійне, срібне сяйво по полонині. Перша, друга і третя ельфа вискакують одна за другою з лісу і заводять танок.

Перша ельфа
Сестро!

Друга ельфа
Сестро!

Перша ельфа
В мережках
Ходить місяць по верхах,
Сріблом сіє, сипле в коло,
Що промінчик, то перлина.
Тиха казка ясних зір,
Місяць йде по схилах гір.

Друга ельфа
Відкіля ти?

Перша ельфа
Там, де світ
У водоспаді ломиться,
Там де хвиля-самоцвіт
З шумом в безодню гониться,
Там я в присмерку родилась,
В пінявій воді умилась,
Піднялася і зійшла,
Мов хмаринка, мов піна.

Третя ельфа
(*надходить*)
Сестри! Бачу: ви в танку!

Перша ельфа
В сонно-мрійному вінку.

Друга ельфа
Відкіля ти?

Перша ельфа
Сестри, цить.
Хай танок ваш далі мчить,
Я тимчасом розповім
Де народин моїх дім:
Поміж скелями, мов скло,
Срібне озеро лягло,
Що мов чорний самоцвіт
Мене видало на світ.
В сьйві місяця нічному
Я згорнула одяг свій,
Понад річку, понад злом,
Тут прилинула, як стій.

Четверта ельфа
(надходить)
Сестри!

Перша ельфа
Сестро, йди в танок!

Усі
Сонно-мрійний круг-вінок.

Четверта ельфа
Я із повені квіток
Тишком-нишком у танок.

Перша ельфа
Линем, линем у танку.

Усі
Сонно-мрійному вінку.

Равтенделяйн
(з'являється на порозі хатини. Руки заклала за потилицю, при-
глядається)

Гей-но ельфи!

Перша ельфа
Чуєш — крик!

Друга ельфа
Свитку здер мені патик!
Равтенделяйн
Гей-но елфи!

Третя ельфа
Ах! Мені!
Шати хтось подер нижні!

Равтенделяйн
(вплітається в танок)
Та й мене візьміть в танок,
Сонно-мрійний круг-вінок!
Срібна ельфо! Глянь, які
Шати гарні та легкі,
Ясно-срібну пряжу, глянь,
Вплела дядина в цю ткань.
Темна ельфо, чи ж не цвіт,
Чи ж не чорний оксамит
Руки, груди та лице,
Все ніжне моє тільце?
Й ти, що шум тебе надніс,
Глянь на злото моїх кіс:
Як підкину вгору ним,
То немов червоний дим,
А як спуцу по лиці,
То мов сонця промінці!

Усі

Линем-линемо в танку,
Сонно-мрійному вінку.

Равтенделяйн
Впав один у воду дзвін,
Скажи ельфочко — де він?

Усі

Линем-линемо в танку,
Сонно-мрійному вінку;
Хай ростуть собі квітки,
Наші їх не ткнуть ніжки;
Линем-линемо в танку,
Сонно-мрійному вінку.

Лісовик

(ганяється в підскоках. Грім дужчає, під час його мови паде злива)

Я крізь ваші квіточки
Повитоптую стежки,
З-під копит моїх раз-два
Вгору вилетить трава.
Геть болото розіб'ю:
Знайте ельфи, що живу!
Розшумівся чорний гай,
Там в овес біжить бугай,
А корова сим і тим
За Юрком моїм, як в дим!
Там на огира хребті
Йдуть у свати комарі,
А на чорному хвості
Мухи в любощів жарі.
Гей ти, парубче старий!
Час до дівки! Маєш — пий!
Кинь старі стогнання, шепти:
Всі зимовії концепти!
З-під льодового вкриття
Розганяється життя
Не зимове, не таке,
А гаряче, а палке!
Кіт залюбиться як стій
Розлящиться соловій,
В полі, в горах, в лісі, в хаті,
Земні, водні і крилаті,
Все, що дише, що живе,

Все завис, зареве,
Вчувши гін в гарячій крові
До життя і до любові!

Обіймає одну ельфійку і біжить з нею в ліс. Решта розбігається.
Равтенделяйн лишається сама-самісінька посеред полонини. Буря
з громами і дощем проминає.

Водяник

(піднімається над цямбриною)

Брекекекекс!

Брекекекекс!

Гей ти!

Стоїш, мов пень!

Равтенделяйн

Водянику коханий!

Мені так сумно, сумно... дуже сумно!

Водяник

Брекекекекс! А на котрий же бік!

Равтенделяйн

На лівий, серце. Ти мені не віриш?

Водяник

О певне, певне!

Равтенделяйн

Глянь лиш, що це є?

Водяник

У чому ж річ?

Равтенделяйн

Що я у оці маю?

Водяник

А що ж ти маєш в оці? Покажи!

Равтенделяйн

Якась мені гаряча крапля впала...

Водяник

Невже! Із неба? Нумо — покажи!

Равтенделяйн

(зі сльозинкою на кінці пальця)

Ціла гаряча, ясна крапля... — глянь!

Водяник

І справді ж — гарна! Знаєш що?

Дай мені, а я її тобі оправлю

В рожеву мушлю!

Равтенделяйн

Е! Ти дуриш, може...

Дивись! От я поклала це на край.

І що ж це є?

Водяник

Це гарний самоцвіт!

А глянь, побачиш, що його проміння

Хова все щастя і усе терпіння,

Весь сум, всю радість, що їх знає світ.

Той камінь зветься, донечко, сльоза...

Равтенделяйн

Сльоза? Вона з очей моїх спливла...

Тепер уже я знатиму, що — сльози!

Кажі що-небудь!

Водяник

А ходи до мене!

Равтенделяйн

Е ні! Це можна й так. Нащо цього?

Твоя стара змиршавіла криниця

Противна! Погань всяка в ній гніздиться:

Хрущі і гади, павуки і мухи,

Огидні черви, хробаки, ропухи,

Поглянеш тільки на це все хоч раз,

То світ обридне! Я не люблю вас!

Водяник

Брекекекекс! І жалко, й прикро!

Равтенделяйн

І знов краплинка...

Водяник

Буде дощ, як видно...
Вже блиска Тор; у нього з бороди
Неначе той очей дитячих жар
За блиском блиск січе крізь вовну хмар,
Земля уста розхилює: води!
Зірвався крук, на змоченім крилі
Пливе в повітрі; блиск, за блиском гук,
Не бачиш, як сто тисяч чорних рук
На зустріч блискам простяглось з землі?
Кворакс!

(Блиск.)

Ага! В долину! Так і слід!
Він сам собі на вівтарях палить
Стосот миль світла! Молот вже горить.
І ломить все, і нищить аж у спід!
Паде вежа і в'язання дзвіниці
Тріщать, валяться, ось уже й руїна!
З нутра вогонь...

Равтенделяйн

Облиш свої дурниці!
Не те від тебе я почуть хотіла!

Водяник

Брекекекекс! Горобчик, ні — оса!
Змія — ти гладиш, а вона куса:
Хіба так слід? Балакай, аж охлянеш,
А ще за те позаушник дістанеш...
Хіба не так? Ну й що ж ти хочеш знать?
І знов недобра!

Равтенделяйн

Ні! Нехай! Покинь!

Водяник

Не хочеш знать нічого?

Равтенделяйн мовчки хитає головою.

Водяник

Хоч промов!

Равтенделяйн

Я хочу геть від всіх вас... стрімголов!

Водяник

Що ж я вчинив тобі? Куди ти хочеш йти?
Куди головку хочеш понести?
В людську країну? Ой повір мені.
Вір в те, що я продумав там, на дні:
Людина — це лиш насмішка припадку;
Ні се, ні те, з собою не в порядку,
Раз з цього світу, то ізнов не з цього;
Напів він тут, а пів — і знов хто зна?
Наш брат із плем'я зроджений вільного,
А все ж наш ворог, втрачений для нас...
Біда цьому, що до низин затужить,
Кидає гори і з рабами дружить!
Слабе, низьке, дрібненьке покоління
Само своє підмулює коріння,
В насінні хворе, хоч життям хвалиться,
Немов та бульба, що росте в пивницях,
До світла тужить в гарячкових снах,
А Сонця неньки рідної не зна.
Той легіт, що квітки пестить весною,
Той сам — жбурля гіллякою сухою...
Облиш! Не йди в це кляте покоління,
Бо будеш рухать млинове каміння,
Кругом тебе густа наляже мряка,
Ти тут смієшся, там навчишся плакати,
І ляжеш в путах на паперу звій
Й клястимеш Сонцю, Матері своїй!

Равтенделяйн

Бабуся каже — ти розумний шпак,
Ану скажи мені, чому це так:
Найменша річка, кожне джерело
Все хоче й прагне у людське житло?

Водяник

Кворакс! Брекекекекс! Так є, ти ж — ні!
Повір, що я продумав там на дні:
Нехай раби повзуть тим рабським шляхом,
Чи плаття прать, чи гнать млини з розмахом,
Капусту, моркву помагать ростить,
Чорт знає що ковтать кожної миті,
Нехай! Це все раби! А ти?
(Палко.)

А ти ж то красуня, царівна зоря!
Я думав — ти будеш дружина царя!
Корону надінеш з ясних кришталів,
Посядеш — засяєш в золоченій залі,
Де з синього цвіту долівка і пліт,
З червоних коралів багровий престіл!

Равтенделяйн

Коли б ця корона з сапфірів самих,
То хай твої доні пишаються в них!
Найкраща корона — це моя краса,
Це моя хоч легка, та злата коса,
Хай в тебе з коралів і меблі усі,
При рибах та жабах — яке там життя?
При кворакс і кворакс в холодному дні,
В задусі столітній в противнім багні!?

Водяник

Куди ж ти йдеш?

Равтенделяйн

Яке тобі в тім діло?

Водяник

Чого ж ніяке?

Равтенделяйн

Там, де слід мені!

Водяник

Куди ж це слід тобі?

Равтенделяйн
І там, і сям!
Водяник
І там, і сям...
Равтенделяйн
(викидає рамена вгору)
— і в край людський
(Біжить і зникає в лісі.)
Водяник
(дуже перелякано)
Кворакс!
(Жалісно.)
Кворакс!
(Тихше.)
Кворакс!
(Хитаючи головою.)
Бре-ке-ке-ке-кс.
Кінець першої дії.

Друга дія

Хата відливника дзвонів Гайнріха. Старонімецька обстановка. Половина задньої стіни творить глибоку нішу, у ній піч з острішком. Над холодним вугіллям висить мідяний казанок. Друга половина стіни, висунута вперед, має старосвітське пластинкове вікно. Під вікном ліжка. В бокових стінах двері. Ліві до робітні, праві до сіней. Спереду справа стоять стіл і крісла. На столі глечик з молоком, горнята і буханець хліба. Недалеко столу мийниця. На стінах твори Адама Крафта, Петра Вішера і других; з-поміж них вирізняється Розп'яття із крашеного дерева.

Два сини Гайнріха, один п'ятилітній, другий дев'ятилітній, сидять біля горнят з молоком; прибрані до свята. Магда, теж причепурена, входить в хату дверима з правого боку, несе китичку "райських ключиків" у руці.

Ранок, на дворі прояснюється.

Маґда

Погляньте діти, в нашому садку
Ціленька грядка всяяна отим;
То й можемо в святковий батька день
Позаквітчатись, як воно й годиться...

Перший хлопчик

Мені...

Другий хлопчик

Мені китичку!

Маґда

Цитьте діти!

Я кожному по п'ять квіточок дам,
З яких одна вже, як це вам відомо,
Відкриє небо. Пийте молоко,
Поїжте хліба по шматку й ходім.
Далека путь до церкви і стрімка!

Сусідка

(під вікном)

Чи ви вже встали, кумонько?

Маґда

Питання!

За ніч я ока не примкла й на мить;
Лиш не жура це сон з очей гонила,
Я свіжа, дужа, можу й рік не спать!
Мені здається, гарна буде днина!

Сусідка

Гаразд, гаразд...

Маґда

Я раджу вам; весело буде йти
Під такт отих малюсенечких ніг;
Та гнати ми не будем, як вітри,
Хоч кажу вам, кумусенько, повірте,
Летіти б рада я туди, не йти!
Уся горю од втіхи й дождидання!

Сусідка

Ваш муж, сусідко, не вертав вночі?

Магда

Та що вам, душко? Я щаслива буду,
Як тільки дзвін повисне на вежі,
Як тільки люди на горі зберуться!
Часу обмаль, безцінна кожна мить.
Усюди глянь, усюди дай пораду,
Добро, якщо одну малу годину
Прийшлось моєму майстрові спочить!
Як тільки нишком голову схилив
Де-небудь збоку. Вже й цього багато!
Не в тому справа! Так воно, чи сяк,
Великий труд, яка ж за те заплата!
Повірить важко — чисто та побожно
Невиповідно дзвонить дзвін новий!
Ви, кумо, зважте, як лиш обізветься,
Як перший раз озветься нині він,
Це наче дивна проповідь, молитва,
Мов хор ангелів, щастя і розрада.

Сусідка

Гаразд, гаразд... Та чим тривожусь я:
Вам звісно, кумо, що з моїх воріт
Побачить можна церковцю в горі;
Вам звісно теж, що біла корогва
Повіять має, як лиш дзвін повисне,
Та досі я не бачила нічого...

Магда

Дивіться краще! Там вона напевне!

Сусідка

Напевне ні!

Магда

Ну й правда, що нема,
Та це ніщо не вадить! Якби ви,
Як я, це знали, скільки стоїть праці

Річ в тому роді, скільки то гризоти,
Безсонних ночей, днів тривожних скільки,
То може вам зовсім не було б дивно,
Що в цюю ж мить, як сказано було,
Є ще останній клин не в своїм місці.
Тепер вже певне видно корогву.

Сусідка

Не думаю. В цілім селі говорять,
Що там у горах щось не так, як слід...
Говорять — дивні бачили знаки!
Мужик з Гохштайну бачив голу жінку,
Що через жито гнала на свині,
Ухопив камінь, кинув в слід за нею,
Та в цюю ж мить рука йому зів'яла,
Це знак, що зловісні духи на верхах
Не радо церкву в себе зустрічають...
Дивуюся, як вам про це не звісно?
Пішли там люди, з ними старшина...
Говорять...

Магда

Що?! Пішов там старшина
З людьми! Мій Боже!

Сусідка

Ще ніщо не знати!
Нема іще чого вам побиваться!
Лиш не хвилюйтесь, прошу вас, лишіть!
Немає тут ще й мови про нещастя!
Той віз із дзвоном, кажуть, поламався
І щось із дзвоном сталося. Та — що?
Цього не знати.

Магда

Усе мені байдуже:
Дзвін там чи сям, лише б мій любий майстер
Здоров! Китички навіть не відіпну,
А поки ще сказать ніщо не можна,

Будь ласка — діток заберіть до себе!
(*Подає хлопчиків сусідці через вікно.*)
Візьмете, кумо?

Сусідка

Ну й чого ж би ні?

Магда

Беріть їх, прошу, до своєї хати.
Бо я спішуся, скільки маю сил.
Біжу поглянуть, допомогти, мій Боже!
Сама не знаю, що робить, одно лиш
Знаю, що мушу
(*вибігає*)
Бути там, де він!..

Сусідка відходить від вікна, чутно гамір народу, нараз голосний, пронизливий крик Магди. До хати входить панотець, зітхає й витирає очі. Оглядається, немов чогось шукає, потім біжить до ліжка і розкриває його. Вертає до дверей. Проти нього несуть носилки з Гайнріхом. Носилки несуть вчитель і цирульник. Гайнріхові постелено зеленого гілля. Магда іде за ними зломлена, задревіла, майже безумна. Веде її один чоловік і жінка. За ними тиснеться народ, Гайнріха кладуть на ліжко.

Панотець

(*до Magdu*)

Прийдіть у себе! Здайтеся на Бога!
Ледь-ледь мертвого ми його найшли,
Прийшов одначе тим часом у себе.
Лікар, що ми йдучи його зустріли,
Казав, що ще не треба тратити віри!

Магда

Ах — віри! Боже! Боже! Що зі мною?
Єдина мить, єдина мить і нагло...
Що скоїлось, скажіть мені! Де діти?!

Панотець

Вгамуйтеся! На Бога! Лиш терпцю,
Терпцю й покори! Вірте в це, що там
“Найбільша поміч Бога,

Де найбільша тривога!"
А там, де Він в премудрості своїй
Рішив — йому не підвестися з ложа,
То там для вас розрадою хай буде,
Що він, ваш муж, на радість вічну йде...

Магда

Та що це ви говорите панотче?
На радість? Нащо тут вона здалася?
Він з ложа того підведеться певне!
Він мусить жити!

Панотець

І ми б цього бажали.
Не буде цього — буде Божа воля.
Чи сяк чи так, а майстер наш — герой!
На службі Бога вилив він свій дзвін.
На службі Бога вийшов на верхи,
Де чорні духи від віків царять,
Яри бездонні з Богом йдуть на прю,
На службі Бога наш митець упав
В борні із пекла грішним елементом,
Якому був немилий дзвона спів;
Все пекло знать з'єдналося у дружбі,
Та кара божа не мине їх всіх!

Цирульник

Одну я знаю чудодійну жінку,
Що лічить постом, лічить молитвами,
Як благі учні Господа Христа.

Панотець

Ідіть, ідіть за нею, як знайдете,
То зразу ж чим скоріше приведіть!

Магда

Що сталося? Чого ви тут прийшли?
На двір відсіль, цікавосте безбожна!
Ви зором своїм брудните його!
Покривалом накрийте та ідіть

До ливоскоків, до комедіантів!
Що сталося? Кажіть! Чи ви поглухли?

Вчитель

Ніхто не скаже, як воно пройшло.
Хотів спинити дзвін, втім дзвін упав...
Одно лиш певне, те — якби ви знали,
В яку безодню дзвін той покотився,
То з дяки Богу, впали б на коліна,
Що він живе ще! Очевидне диво,
Господньої долоні певний знак!

Гайнріх

(слабо)

Води краплинку!

Магда

(з вибухом)

Геть мені відсіль!

Панотець

Ідіть, христ'яне! Тут спокою треба.

(Люди виходять.)

Коли в мені часом буде потреба,

То вам відомо — де я...

Цирульник

Так. І я...

Вчитель

Я думаю лишитися...

Магда

Не треба!

Гайнріх

Води краплинку!

Панотець, цирульник і вчитель виходять по короткій
нараді між собою. Здвигують плечима і хитають головами.

Магда

(біжить до Гайнріха з водою)

Гайнріх! Ти живий?

Гайнріх

Води краплинку! Ти не чуєш, що?

Магда

Ах вижди хвильку!

Гайнріх

“Вижди”. Ждати, Магдо,
Небавом вже мучитись перестану,
Тобі лиш хвильку треба подождати...
(П'є.)

Спасибі, Магдо!

Магда

Ізжалься! Мого серденька не риж,
Бо кожне слово в тебе наче ніж...

Гайнріх

(гарячково, сильно)

Вони тобі боліти не повинні...
Ти мусиш жити... хоч би і без мене...

Магда

Не хочу! Я... не хочу жити без тебе!

Гайнріх

Це все — дитинство — те, що ти говориш.
Негідний серця Матері твій біль!
Пойми це слово і вгамуйся! Прошу!

Магда

Тепер хоча б будь лагідним до мене!

Гайнріх

Хіба це строге все, що є правдиве?
В дитячій ліжку все, що твоїм зветься.
Лежать твоя там доля і недоля,
Життя твоє в тих білих пелюшках!
Коли б не було так, було би зле.

Магда

(кидається до Гайнріха)

О Гайнріх! Гайнріх! Я тебе люблю
Ще більш, аніж дітей, себе і все!

Гайнріх

О горе вам, сирітки передчасні,
Мені же горе тричі, я, що мушу
Шматок останній хліба вам відняти.
Так що ж! В устах моїх одна отрута
І це гаразд! Прощай! Чи сяк, чи так.
В опіку Того я тебе лишаю,
Від кого смертник жоден не втече;
Багато з них знайшло у пітьмі смерті
Блаженне сяйво. Може, й я найду.
(Ніжно.)

Подай долоню! Я тебе не раз
І словом, й ділом скривдив, поранив
Твоє кохання. Ти прости мені!
Повір, що я робив це поневолі...
Не знаю, хто примушував мене,
Та було щось, що так мене штовхало.
Лиш знай, як серце я твоє ранив,
Моє в ту ж хвилю теж стікало кров'ю....
Ти вибач, Магдо!..

Магда

Як це? Я — тобі?
Ізжалься, Гайнріх! Не кажи цього!
Заплачу, Гайнріх! Краще вбий, заріж!
Ти гарно знаєш, чим ти є мені!

Гайнріх

Не знаю, Магдо!

Магда

Ти ж мене узяв,
Підняв мене, людиною зробив.
Убога, несвідома і проста,
Жила, неначе спутана в пітьмі,
А ти мене із темряви узяв
На зустріч сонцю, радості і щастя!
Ні разу більш не чула я твого

Кохання, як в момент, коли
Мене ти строгим зворотом руки
Від тіні в світло повертав! О Гайнріх!
Ти кажеш "Вибач" — Вибачить те все,
За що тобі я должна всім життям!

Гайнріх

Снується дивно пряжа людських душ.

Магда

Коли я це чи те як слід зробила,
Не раз тобі подобалась, не раз
Момент гіркий розмовою влєгшила,
То зваж це, Гайнріх! Я б з душі усеї
Не знаю що, я б все тобі віддала;
Це було все, на що мене лиш стати...

Гайнріх

(неспокійно)

Вмираю: гарно. Бог як слід подумав.
Бо якби жив я, Магдо... нахилися,
Для нас обоїх краще, що вмираю.
Ти думаєш, як ти цвіла для мене,
То я тебе до розцвіту покликав?
Ні, ні! Вчинив це вічний чудотворець,
Той сам, що ранком мільйони квітів
В'ялить без жалю зимніми вітрами.
Для нас обоїх краще, що вмираю.
Старий я, в'ялий, негодяща форма.
Мені не жаль, що Той відливник дзвонів
Тепер мене кида, як кепський твір;
Коли ж мене разом із моїм твором
В безодню трунув дужою рукою,
Мені не жаль. Невдалий був мій твір
І дзвін той, Магдо, що упав додолу,
Був вилитий зовсім не для вершин,
Щоб ранком гори гомоном будить,
А в вечір бори колисать до сну.

Магда

Ніяк не пойму, серце, твоїх слів.
Такий великий, такий цінний твір,
Метал без кази, в голосі пречистий.
“Як хор ангелів грає новий дзвін” —
Так всі казали, із одних, мов, уст,
Коли на пробу вдарили у нього.

Гайнріх

(гарячково)

В долині дзвонить, а у горах ні...

Магда

Жартуєш, Гайнріх! Якби ти почув,
Як пастор наш зворушений казав:
“Як гарно дзвін той залунає в горах!”

Гайнріх

В долині дзвонить, а у горах ні!
Це я лиш знаю. Він цього не зна...
Умру, дитино, і я жду цього!
Бо — глянь! Коли б я “видужав”, як кажуть,
Коли б мене ізшили, здротували,
Сяк-так до купи спутали, щоб я
Свого віку доклигав у шпиталю
Чи в другім місці, — то було б якраз
Як взять гарячий, життєвий напій —
Раз був солодкий він, а раз гіркий,
Та все був сильний, як я пив його, —
Узять його і вистудить на юшку,
Рідку, квасну, холодну й відосталу.
Хай п’є, хто має в юшці такий смак,
А я її не хочу пить, гидує!..
Мовчи і слухай! А коли б ти навіть
Мені привела того лікаря,
Що б зміг устам моїм вернути сміх,
Мої долоні в сталь перемінить,
А крила мої виправить до льоту,
Й тоді ще, Магдо, я зовсім пропащий.

Магда

Скажи ж мені, мій Гайнріх, ради Бога;
Що сталося з тобою? Так, як ти —
Обсипаний дарунками небес,
В шанобі та любові у людей,
Митець свого мистецтва. Сотня дзвонів,
В безвпинній праці створених, із веж
Церков красу душі твоєї дзвонить,
В заграву сходу й заходу вони
Твойого духа вмішуються чаром.
Та ж ти багач! Ти зміг багато дати,
Ти голос божий! Дарував нас щастям.
І тільки щастям. В час, як ми усі
Старцівський хліб із дякою приймали,
Глядиш без шани на свій власний твір.
Ах Гайнріх! Ти женеш мене в життя,
Яке тебе відразую сповняє,
А чим воно мені в той час, як ти
Мов кепський гріш його від себе мечеш?

Гайнріх

Ні, ні, не те. Тепер ти так дзвонила,
Глибоко, чисто, як із дзвонів жоден,
Що їх я вилив... Дякую тобі.
Та все ж — прошу тебе, ти мусиш
Мене на правду зрозуміти, Магдо...
Кажу: останній твір мій був лихий!
З тривожним серцем йшов я в слід за ним,
Коли вони бичуючи коней
Мій дзвін здвигали сопучи наверх.
І він упав на сотню сажнів вниз
Та й ліг на споді озера. Отам
Лежить останній плід моєї праці,
Нещасний порив мого талану.
За все життя я кращого не дав
І дати не міг; я разом з моїм твором
Жбурнувся в безодню чорну стрімголов.

Він там на дні, а я... лишився тут
Доклигать решти свого існування...
Та сьак чи так одно постане певним:
Ні дзвін мені не верне, ні життя.
І я за цим тепер безмежно тужу,
Щоб голос той похований почуť.
Мій світе ясний! Так життя поняте,
Це міх грижі, розпуки, каяття,
Гірких помилок, темряви і жовчі!
Та я його не так беру. Долини
Мене не надяť, мир долин не коїть
Як перше серця. Все те, що в мені,
З часу того зривається угору —
Ширяти в сяйві сонця понад мряки,
Творити твори силою вершин!
А що я тільки на верхи рвучись
Лиш падать вмію, краще хай умру.
Щоб жити далі, молодості треба,
Напитись треба дивного чар-зілля,
З нового цвіту дати плід новий.
Я б мусив в серці чуť здорово силу
В долонях тугість, в мускулах залізо,
Горіти шалом витязя... А так
Усе даремне...

Магда

Гайнріх! Гайнріх!
Коли б мені знайти за чим зітхаєш,
Чар-зілля те, що молодість дає,
То я б ніжки до крові поранила,
І смерть мені б не була застрашна,
Коли б тобі лиш молодість вернути!

Гайнріх

Ні, ні, кохана! Я цього не жду,
Лиши ту чашу. В ній сама лиш кров,
Не хочу, йди, дозвоľ мені умерти!
(Втрачає свідомість.)

Панотець

(вертається)

Ну, а як там, пані?

Магда

Дуже, дуже зле...

До найтайніших захворів глибин.

Таємний біль ним шарпає і рве.

Не знать чого боятись, ждять чого?

(Накидає на себе хустку.)

Казали ви про чудодійну жінку...

Панотець

Казав. Для цього я й вернув сюди.

Вона ледве на мильку відсіля,

І зветься... зветься... там поза межею

В сосновім лісі мешкає, так там,

І зветься...

Магда

Баба лісова.

Панотець

Та де!

Це злюща жінка, клята чарівниця,

Що вмерти мусить. Вже пішли туди

Людці з граблями, буками, камінням,

Щоб їй кінець зробити, адже все,

Усе нещастя тільки через неї...

Ні, ні, а жінку нашу звать Чар-зілля,

Побожна, чесна жінка чабана,

Ще муж її лишив стару рецепту,

Що мусить мати, як в селі говорять,

Чарівну силу лічення. Підете?

Магда

Піду, панотче.

Панотець

Зараз, в цюю ж мить?

Входить Равтенделяйн з ягодами, убрана як дівка.

Магда

Чого тобі, дитино? Хто ти є?

Панотець

Це Ганна із Михайлової хижі,
Немова, бідна, принесла ягід,
При тім дитина добра і услужна.

Магда

Ходи-но ближче! Ах, чого ж я хочу?..
Поглянь — це хворий чоловік. Як тільки
На мить проснеться, будь тут під рукою,
Подай, що треба. Розумієш, що?
Чар-зілля, так? Так зветься та бабуса?
Та це не близько! Я сама не можу
На хвильку лиш! Стара моя сусідка
Учинить ласку. Я зараз поверну!
Мій Боже! Боже, зжалься наді мною!

Панотець

Стань хвильку тут або, ще краще буде,
Присядь, розумна і корисна будь,
Як довго тільки будеш нам потрібна.
Ти гарне діло робиш. Бог віддасть!
Ну і змінилась ти, моя кохана,
З часу, як бачив я тебе востаннє.
А справся гарно. Будь, як все, побожна,
Дівчина чесна, бо тобі від Бога
Краса предивна дана; справді, серце,
Коли отак поглянути на тебе —
І ти, й не ти, немов царівна з казки;
І хто б подумав? Скроні холоди йому,
Він хворий... чуєш?
(До Гайнріха.)
Бог тебе хай зцілить!
(Виходить.)

Равтенделяйн

(досі скромна і несмілива, тепер завзято заходиться біля ватри)

Блисни, іскро, з укриття,
Йде на тебе чар-життя,
Вій, червоний вітре, вій
В пущі, рідні ми, одній,
Вий, співай, крутись!

(Ватра запалюється.)

Блиска — гарний буде день;
Приска іскрами вогонь,
Грійсь напою і пінишь,
Мому майстру пригодись,
Вий, співай, крутись!

(Піднімає покришку і дивиться в казан.)

Ранніх квітів і шавлій,
Насипаю в чар-напій.
Хай хто п'є його, до жил
Вчує прилив нових сил,
Вий, співай, крутись!

Тепер начищу буряків, води
Принесу згодом. Вікна на розтвір!
Так гарно! Завтра день буде із вітром.
Довжезна хмара, наче білий кит
Лягла на гори. Завтра розірветься
І тисяч духів зірветься униз.
Ку-ку! Ку-ку! І тут кує зозуля,

І тут кружляють ластівки в повітрі,
Що сонце в нім проміння розсипа.

(Гайнріх відкрив очі, вдивився в Равтенделяйн.)

Тепер начищу буряків, води
Принесу згодом. Я тепер лиш служка,
А ти, полум'я, помагай мені.

Гайнріх

(з безмежним дивуванням)

Хто... Хто ти є? Скажи!

Равтенделяйн

(скоро, свіже, вільно)

Равтенделяйн!

Гайнріх

Равтенделяйн... Не чув ще цього ймення,
Та бачив вже, стрічав тебе вже десь,
Так де це було?

Равтенделяйн

Там, високо в горах.

Гайнріх

Так, так. Лежав я там у лихоманці,
Мені ти там приснилася і снишся
Знов... Предивні то бувають сни.
Чи так? А зараз я у себе дома,
Жариться вугля на моім багатті,
Вікно, а там літають ластівки,
В садку усі щебечуть солов'ї.
І чаром дишуть бози і жасміни.
Все те я чую, бачу до подробиць
І бачу кожну нитку в покривалі,
І кожен вузлик бачу, доторкаюсь,
А все ж — це сон лиш.

Равтенделяйн

Тільки сон? Чого ж?

Гайнріх

Бо сниться...

Равтенделяйн

Ну! І певен ти у цьому?

Гайнріх

Так — ні, так — ні! Що ж кажу? Не проснувся!
Чи певен я в цьому, питаєшся, чи так?
Та будь воно, як є — життя це чи омана,
А певне те, що є. Я чую це, я бачу,
Я бачу — ти живеш, в мені чи поза мною,

Кохана з'яво, зроджена з моєї
Душі! Зостанься при мені, не йди!

Равтенделяйн

Як довго хочеш?

Гайнріх

Все ж таки — це сон!

Равтенделяйн

Дивись — оце мала моя нога,
Червоний, бачиш, зап'яток — чи так?
А це горішок лісовий — беру
Його між двоє пальців і кладу
Під ніжку — трісь! Уже їх два.
Хіба ж це сон?

Гайнріх

Не знаю... Бог це зна!

Равтенделяйн

Дивися знову. Я до тебе йду
Сідаю тут на краю ліжка й, глянь,
Як люблю смачно зернятко ласую...
І ще замало?

Гайнріх

Ні, та ти скажи,
Відкіля ти і хто тебе послав?
Чого ти ждеш від мене, від руїни,
Від жмені муки, що дороги край
На хвилі лічить?

Равтенделяйн

Ти мені сподобавсь.
Відкіля я — не знаю, що сказати,
Ні де я йду, — а Лісова бабуса
Знайшла мене у лісі в лопухах,
Я ссала груди лісової лані;
В гаю, в воді, у горах я у себе,
У вихорі, як виє він й реве,
Як нявкає, неначе дика кішка,

Я радо з ним верчуся, лину з ним.
Сміюсь, кричу, аж відгомоном грає,
І фавн, русалка, водяник, усі
Від сміху гинуть. Я собі недобра,
Я вмю дряпати як озлюсь, кусати,
А хто мене розлютить — бережись!
Коли мене й лишає хто в спокою,
Не краще робить; в мене — по настрою:
Раз добра, раз лиха, як вийде.
Тепер одначе люблю і не дряпну,
Захочеш — лишусь тут, та краще понад все,
Як ти зі мною підеш на верхи,
Побачиш, як умю послужить!
Я знаю, серце, де в відвічній тіні
Є діаманти, дивні самоцвіти,
Чого не схочеш, все зроблю для тебе!
Хоч як лінива я і невгомона,
Як непослушна, для тебе одного
Я все зроблю; іще ти не подумав,
Іще чогось не забажав, а вже
Я все зробила. Лісова бабуса...

Гайнріх

І хто ж це, серце, — лісова бабуса?

Равтенделяйн

Бабуса?

Гайнріх

Так! Бабуса лісова?

Равтенделяйн

А ти її хіба не знаєш досі?

Гайнріх

Людина я й сліпець.

Равтенделяйн

Прозриш небавом.

Я маю міць: кому цілую очі,

Тому вони відкривються в безкрає.

Гайнріх

Вчини ж цю ласку!..

Равтенделяйн

Ну, а будеш тихо?

Гайнріх

Спробую.

Равтенделяйн

(цілує йому очі)

Очі! В мить мені прозріть!

Гайнріх

Дитино люба! Весняна веселко!

В останню хвилю послана мені,

Галузко квітів з божої долоні,

Весни моєї радісний привіт!

Дитино волі! Ох, якби я був

Таким, яким я вибрався в дорогу,

Як палко б я горнув тебе до серця,

Я був сліпий, тепер я повен сонця,

До твого світу рвуся почуттям:

І чимраз більш впиваюся тобою,

Таємна з'яво, чую це і бачу!

Равтенделяйн

Дивись, впивайся мною, скільки воля!

Гайнріх

Яке дивне волосся, що за чар!

З тобою — ти найкращий з моїх снів —

Човен Харона змінюється в барку

Царську, що йдучи по багровім шляху

Назустріч сонцю ранньому пливе.

Чи чуєш захід? Початок заходу,

Як він на хвилях Південного моря

Піною приска, сріблом, обдає

Нас свіжістю діамантовою; чуєш?

А ми, сповиті в золото і шовки,

Відмірюєм, надій сноявних повні,

Цю даль, що нас межує — знаєш звідки —
Ти той зелений пізнаєш острів,
Беріз важкії віти, що спливають
Й купаються в блакитнім моря плесі,
Ти чуєш радість передтеч весни,
Що ждуть нас... Чуєш?

Равтенделяйн

Чую, чую їх...

Гайнріх

(западаючи в сон)

Гаразд! Готово! А коли проснуся,
Хтось скаже: йди зі мною! — я піду,
Погасне світло. Тут холодно-зимно,
Видющий так вмирає, як сліпий.
Так я тебе вже бачив... так...

Равтенделяйн

(з церемоніями)

Гей засни, засни, як стій,
Як проснешся — будеш мій,
Чарівні знаки ворожать,
Що підіймешся з ложа...
(Порається коло багаття.)
Скарби закляті хочуть на світ,
В пітьмі відвічній меркне їх цвіт,
Пси полум'яні брешуть дарма,
Сили в них проти чарів нема,
За те ми служим радо весь час,
Хто нашим паном — той визволить нас.
(Жестикулює в бік Гайнріха.)

Раз, два, три!

Пил зітри!

Скинь життя старого повій,
Стань назустріч днині новій,
Стань великий, дужий, гідний,
Стань відроджений, свободний!

Гайнріх

Що сталося зі мною? Що за сон
Приснивсь? Якого ранку сонце
В відкриті вікна золотом пливе?
Вітай мене, години мого ранку,
О небо ясне! Так це твоя воля.
І тая сила, що в долонях чую,
Ця нова туга, що сповняє груди,
Невже ж це знак, це натяк волі неба?
Гаразд! Ще раз відважуся хотіти,
Ще раз свій крок на шлях життя направлю,
Ще раз бажати, рватись, вірити, важить,
Ще раз — творить, творити аж до впаду!

Входить Магда.

Гайнріх

Ти тутки, Магдо?

Магда

Гайнріх! Ти проснувся!

Гайнріх

Так, Магдо! Серце, підійди до мене!

Магда

Ну як там, Гайнріх?

Гайнріх

Гарно! Буду жити!

Я чую це, що буду жити, чую!

Магда

(в захопленні)

Жить будеш! Гайнріх! Мій коханий Гайнріх!

Кінець другої дії.

Третя дія

Покинута скляна гута¹ в горах, недалеко від снігової полоси. Справа із природної скелі, що заступає мур, крізь глиняну лійку тече вода до природного, кам'яного збірника. Зліва — ковальська ватра з димарем і клепалом. Зліва на задньому плані крізь отвір у формі воріт клуні видно краєвид високогір'я: верхи, трясовина, смерекове залісся, недалеко стрімкий обрив. На даху хатини комин. Справа — гострокутний, скельний пролом.

Лісовик, що видно його вже за хатою, затяг смерековий пень на кучу перед хатою, входить, вагається й оглядається довкола.

Водяник підіймається по груди з води.

Водяник

Ходи сюди! Брекекекекс!

Лісовик

То ти?

Водяник

А що ж. І як той дим і сажу цю знести?

Лісовик

Вже вилетіли?

Водяник

Хто?

Лісовик

Вони...

Водяник

А що ж. Інакше були б при вогні.

Лісовик

Рогатого зустрів.

Водяник

Невже?

Лісовик

З сокирою, пилою...

¹ Гута (заст.) — склоплавильний завод. (Прим. ред.)

Водяник

Що ж каже він?

Лісовик

Що ти горлаєш й не даєш спокою.

Водяник

Нехай собі позатикає вуха!

Лісовик

Справді горлаєш, ледь не випреш духа.

Водяник

Я голову йому відірву!

Лісовик

Без сумління!

Водяник

Йому й другому...

Лісовик

Чортове насіння!

У наші гори преться, ломить, б'є,

Краде метали, топить і кує,

А брат наш Лісовик і Водяник

В тачки його запряжені...

Найкраща ельфа в день з ним і в ночі,

Ти ж слину ковтай з боку і мовчи...

Мені краде квітки і кварц, й янтар,

І золото, і перли, все йому у дар

Йому без впину служить, як уміє,

А нам одного погляду жаліє.

Все кориться йому: падають столітні пні,

Земля уся здригається на дні,

І день, і ніч від молота його

Червоний блиск вогню того

Освічує моє далеке ложе...

Сам чорт не здума, що то він захоче!

Водяник

Застав би ти його в той час,

Не було б того сорому для нас;

Лежав би вже і гнів на дні,
І серця не ранив мені.
А як схотів грать камінцями,
То гарно грав би Гайнріха кістками!

Лісовик

Прекрасний жарт! Ти маєш добрий смак!

Водяник

Хіба не так?

А замість того — дужий він, здоров,
Б'є молотом, аж в жилах стигне кров.
(Плачучи.)

Він робить їй пряжки, шпильки, каблучки
Й цілує груди, губоньки і ручки...

Лісовик

На цапин вид мій! Хай це лусне грім,
Як бачу — збожеволів ти зовсім:
Завзявсь своїм коханням на дитину,
Старий, а дурень — розпускає слину.
Вона тебе — чи думаєш — захоче?
Чого ж себе, її і світ морочиш?
Розумний будь, старий! Повір мені:
Не тільки світу, що в вікні!
Лови у морі першу-ліпшу фею,
Яку русалку й вишалійся з нею!
І врешті-решт, глядітимеш байдуже
На дивовижне це й смішне подружжя...

Водяник

Уб'ю його...

Лісовик

Вона за ним дуріє!

Водяник

Язик ти прикуси!..

Лісовик

Покинь такі надії!

Ніщо не вдієш: баба йде їм в лад,
Кричи, а їх не рушиш ні вперед, ні взад.

Ця пара в неї в ласках і кінець,
Як ждеш чого — здобудься на терпець...

Водяник

Прокляте слово!

Лісовик

Час йде своїм ходом,
І божевільню не тривать до віку,
А чоловік лишиться чоловіком.

Равтенделяйн

(іще не видно, співає)

Сидів хрущик на деревині.

Зум-зум,

В чорно-білій свитині.

Зум-зум...

(Показується.)

Ах, що за гості! Гарний добрий вечір!

Промив мені ти золото, старий?

А ти мені вже дров понаносив,

Цапина ніжко? Гляньте, скільки в мене

Добра! Погляньте, скільки того!

Недаром я з ходу не чую ніг:

Ось тут кришталь, а тут ось — діамант,

А тут мішечок з золотим піском,

Тут щіпка меду... Фу! Гарячий день!

Водяник

По днях гарячих йдуть гарячі ночі.

Равтенделяйн

Ну й що ж? Вода холодна, це твій рай,

Пірни туди і охолонь, як душно!..

Лісовик сміється.

Водяник мовчки поринає.

Равтенделяйн

Так довго квака, що аж злість візьме.

Лісовик

(іще сміється)

До ста чортів!

Равтенделяйн

Ох! Підв'язка мені
Зіснулась і в ногу муля...

Лісовик

Я,
Якщо дозволиш, підв'язку поправлю.

Равтенделяйн

І ще не стало! Цапику, йди геть!
Несеш сморід і тьму огидних мух,
Що наче хмара, все довкола тебе.

Лісовик

Вони мені миліші, ніж твої
Метелики, які з пилком на крилах
До губ твоїх все тиснуться й волосся,
А ніччю груди й стегна обсідають.

Равтенделяйн

(сміється)

Ну, ну, нехай! Лишім те все на боці!

Лісовик

А знаєш що? Зроби мені цю ласку:
Даруй мені це колесо. Не знаєш
Часом, відкіля в нас воно взялося?

Равтенделяйн

Ти знаєш краще — відкіля, гультаю!

Лісовик

Коли б я воза з дзвоном не зламав,
То сокіл цей у сіть твою б не впав,
Ти вдячна будь і колесо даруй.
А я його напоєним смолою
Шнурком окручу, запалю і пушу
З найбільш стрімкого обриву. Тоді —
Буде забава!

Равтенделяйн

І вогонь по селах!

Лісовик

Червоний вихор! Жертовний вогонь!

Равтенделяйн

Цього не буде! Йди відкіль прийшов!

Лісовик

Невже так спішно? Мушу справді йти?

Скажи бодай, що робить твій артист?

Равтенделяйн

Він творить твір!

Лісовик

Ну й буде на що глянуть!

Гарячка дня, а ночі гін:

Ми знаємо, як ллється дзвін!

Долина в гори, гори з гір,

І в мить повстане архівір.

Двійник — півзвір, пів божий ум,

Землі окраса, неба глум...

Ходи в гущавину лісну:

Що він утне, те й я утну!

З ним більше честі не діждеш:

В утробі спасу не знайдеш!

Равтенделяйн

Безумний звір! Дихну — й осліпнеш вмиць,

Як далі схочеш Вибранця смішити!

Він хоче скинуть з вас усіх проклін,

Нове життя, його звістить вам дзвін!

Прокляті ви, хоча не знаєте о цім,

І я і ви, наш світ і все, що в нім!

Лиши! Безсильний тут твій кожен рух!

В крузі царить Артиста дух!

Лісовик

Нехай і так. Дружині поклонись,

Скажи, що я навідаюсь колись.

(Сміється і йде геть.)

Равтенделяйн

(після короткої паузи)

Не знаю, що мені так зле? Душно, важко,
Пішла б туди, де сніг лежить; печера
Холодна там, вода, неначе лід,
Вона б мене відсвіжила. На злющу
Гадюку наступила я, йдучи,
Вона за мною, з сикотом, повзла,
Мені так важко... Кроки — цить — це хто?

Панотець

*(убраний, як гірські туристи, ледве не без віддиху від напруження,
показується перед дверима)*

Тут, майстре Шавм! За мною, вгору!
Не легка річ була це, та тепер
Уже я в місці. А проте з волі Бога
Увесь той труд важкий я взяв на себе.
Сторицею за все платить Господь.
Коли мені як пастиреві стада
Удасться цю заблукану овечку
Назад у стадо вірних привернуть...
Відваги тільки!
(Входить.)

Гей! Чи є тут хто?

(Завважує Равтенделяйн.)

Ти тут? Я й думав так спершу!

Равтенделяйн

(бліда, злобно)

Чого вам тут?

Панотець

Довідаєшся зараз.
Далебі — зараз, миттю, тільки хвилюку
Нехай відітхну, наберу повітря,
Нехай хоч трохи піт мені обсохне.
Скажи перш всього — ти сама, дитино?

Равтенделяйн

Ніщо тобі розпитувать.

Панотець

Дивіться!

Прекрасно, справді. Так себе повівши,
Відслонюєш своє обличчя справжнє.
Тим краще — менше матиму роботи.
Ти!..

Равтенделяйн

Чоловічку бережись!

Панотець

Нічого

Мені не вдієш! Серце в мене чисте
І дуже. Я нічого не злякаюсь!
Той сам, що силу дав старечим членам,
Що дав мені відвагу тут прийти,
Стоїть при мені — чую це! Чортице!
Безсила міць твоїх триклятих чарів,
Ніщо мені не вдієш! Ти, що ними
У свої гори звабила його!..

Равтенделяйн

Кого?

Панотець

Артиста Гайнріха! Кого ж?
Ти чарами сюди його манила.
Отрутою солодкою поїла,
Покіль тобі, як пес, не ліг до ніг...
Така, як він, людина — батько дітям,
Зразок для всіх, побожний, аж до дна;
Великий Боже мій! Таку людину
Стрічає перша-ліпша дівка з гір,
У запаску замотує й несе
Туди, куди захоче. Він іде
На сором всього світу християн...

Равтенделяйн

Коли розбійник я, то сяк чи так,
У тебе я нічого не взяла!

Панотець

Мені, ти кажеш, не взяла? Безлика!
Мені і жінці, й дітям! Ти його
В усій Христовій людськості украла!

Равтенделяйн

(раптово перемінена, тріумфуюче)

Ай глянь-но, отче! Бачиш — хто надходить!
Чи тямиш ти той вільний певний хід?
Невже ж поганий скрегіт твоїх слів
Не зміниться в привіту ясний спів?
Не чуєш блиску Бальдера зіниць,
Не падаєш перед героєм ниць?
Радіє травка під його стопою:
Король іде! Жебраку! Ну ж зі мною
Вітать його! Артисте, будь здоров!
(Біжить йому на зустріч і кидається в його обійми.)

Гайнріх

(в мальовничому, робочому одязі, з молотом на рамені. Наближається рука в руку з Равтенделяйн і пізнає панотця.)

Вітайте нас, вітайте!

Панотець

Слава Богу!
Коханий майстре! Ява це чи сон,
Ти в повні сил, стоїш, неначе бук,
Стрункий і дужий, а ще так недавно
Лежав без руху в нас на носилках...
Блідий, слабкий, ледве не без надії.
Мені здається, що в останню хвилину
Господь на тебе зглянувся й підняв
Тебе з одра хвороби, щоб ти
Скакати міг, гуляти, мов Давид,
Ударить в арфу, з дяки для свого
Спасителя і лікаря на небі.

Гайнріх

Це так і є!

Панотець

Ви просто диво світу!

Гайнріх

Зовсім це так. Крізь смисли всі мої

Я чую диво зцілення. Кохано!

Іди — панотець спробує вина.

Панотець

Спасибі, ні, не зараз, не в цей день.

Гайнріх

Іди подай; ручуся, що прекрасне,

Та ваша воля. Прошу вас — сідайте!

З часу, як я від слабості отрясся,

Судилась нам обом найперша зустріч,

Не надіявсь вас першого вітати

В крузі моєї творчості спірної!

Я вдвоє радий; тим дали ви доказ,

Що маєте покликання й любов.

Я бачу, як долонею сильною

Ламаєте окови обов'язку,

Як від людей тікаєте до Бога!

Панотець

Ну, слава Богу! Бачу — ви той самий.

А люди брешуть і кричать вниз,

Що ви уже не той, що перш були.

Гайнріх

Той сам, що перше, хоч і не той сам.

Навстіж вікна й Бог і світло в хату!

Панотець

Прислів'я гарне.

Гайнріх

Краще всіх, що знаю!

Панотець

Я знаю кращі, хоч і це не зле.

Гайнріх

Як ваша воля, то подайте руку:
Я на лебедя, півня й кінський лоб
Клянусь, що вам по-дружньому отворю
Навстіж двері тайн мого духа!

Панотець

Відкрийте, прошу, ми хіба чужі?

Гайнріх

Я знаю вас, а хоч би і не знав...
Коли би тут під приязні лускою
Сиділа підлість, з думкою закрастись
У мою душу, щоб потім із неї
Вкрадену тайну на базар нести,
То золото зостанеться собою,
Сміттям не стане навіть в смітнику!

Панотець

Даруйте, майстре, питання й цікавість:
Яке значіння має ця клятьба?

Гайнріх

“На півня і лебедя”?

Панотець

Й здається: “кінський лоб”...

Гайнріх

Не знаю, як це склалось разом:
Здається — півник вітровий на церкві,
Що на вежі виблискує до сонця,
Той лоб кінський в сусіда на причілку,
І лебідь той, що згинув у блакиті:
Чи це, чи те, оцю клятву зложило...
Врешті дурниця все те. Ось вино.
В самім найглибшій слова розумінні
Здоров'я п'ю: моє, твоє і ваше!

Панотець

Спасибі вам; я можу лиш сказати:
Хай вилічений верне до здоров'я!

Гайнріх
(ходить кругом)

Я видужав, віджив і обновився.
Я чую це, завважую по всьому:
По грудях моїх, радісно піднятих
Для віддиху сильного, а при тому
Мені здається, наче сила травня
До серця чаром тиснеться мого.
По рамені я чую це залізним,
По тій руці, що мов орлині кігті
Втвиряється й повітря ловить та знов
Стискається, горить від нетерплячки,
Спрагла великих, творчих, вічних справ...
Чи бачите той храм в моїм садку?

Панотець

Про віщо мова?

Гайнріх

Там. Це друге диво.
Не бачите?

Панотець

Хоч око виколить.

Гайнріх

Я думаю — це дерево отам,
Що мов рожева, підвечірня хмарка
Бо Фреєр-бог зійшов на нього з неба.
Таємний шум сплива на вас, коли
Під його віти станете. Без ліку
В ньому крилатих медових женців
З дзвінкими співами літає,
І п'є, і ссе із дна розкритих чаш.
І чую — схожий я на цю яблуню:
Бо так, як в гілля дерева цього,
Бог Фреєр у мою спустився душу,
Що в мить одну уся покрилась цвітом!
Гей, бджоли світу! Сюди летіть, тут мед!

Панотець

Лиш далі, далі — це приємно слухать.
Чваніться далі. Бог одначе зна,
Чи овочі доспіють... Бог це зна...

Гайнріх

Напевне — так! Чого ж то Бог не зможе?
Жбурнув мене дванадцять сажнів вниз
І сам потім підняв, щоб я зацвів.
Від нього кров, від нього плід і все.
Просить його, хай літо благословить,
Що є в мені, це гідне, щоб допіло,
Щоб дало плід. Повірте! Не жартую.
Той твір, іще ні раз мені не снився,
Із щирого металу дзвоногра,
Що ворухиться сама..
Коли звину долоню в мушлю
І прикладу до вуха, чую — грає,
Закрию очі — бачу ясно форму,
Таку пречисту, лиш бери і лий!
І бачите, мені прийшло це даром,
За чим в пекельній муці я шукав
Тоді, як ви мене “артистом” звали...
Артистом я не був, та був щасливий!
Тепер же я — щасливий і артист!

Панотець

Люблю, як інші вас “артистом” звать,
Та дивно лиш — як зветесь так самі.
В який це храм призначений ваш твір?

Гайнріх

В ніякий.

Панотець

Хто ж замовив у вас той дзвін?

Гайнріх

Той самий, що смереці приказав
На обриві самому стриміть в небо!

Ні, справді, храмик цей, що ви поклали,
Запався трохи, трохи погорів,
І я бажаю — там в горі покласти
Нового храму свіжий фундамент.

Панотець

Ох, майстре, майстре! Не моя це річ;
Та перше всього — ми, мабуть, на двох
Говорим мовах; сухо кажучи,
Коштовний дуже буде той ваш твір...

Гайнріх

О так! Коштовний!

Панотець

Така “дзвоногра”...

Гайнріх

Назвіть, як воля!

Панотець

Звете так самі.

Гайнріх

Я зву це так, як воно само
Зоветься, і ніяк інакше
Воно й не може зватися!

Панотець

Простіть,

Скажіть же, прошу, хто це заплатить?

Гайнріх

Хто за твір заплатить? Ой отче, отче!
Невже ж це можна — щастя ущасливить,
Нагородить чи можна нагороду?
Назвіть мій твір, як хочете, та й годі:
Гра дзвонів! Так! Та ні один собор
Не мав іще ні раз чогось в тім роді,
Такої сили гомону, що рівна
Прасилі грому весняної днини,
Коли він гори хвилями здійма!

Хай він гомоном тисячі трембіт
Заглушить бренькіт дзвонів всіх церков,
Нехай зве всіх до щастя, до обнов,
Вітає Світло, що зійшло на світ!

Праненько Сонце! Мої й твої діти,
Твої груді ситі молоком,
З землі сирої виваблені квіти,
Дощами свіжі, кохані теплом:
Вони тобі співають пісню дяки,
Рвучись до ясносонячних доріг...
В кінці як в тій землі, що вчора сіра,
А нині вже сповита в диво-яр,
В моїй душі збудилась нова віра,
Увесь стаю на жертвенний вівтар.

Годину Світла! Ти, що перший раз
Почула з мого мраморного храму
Громовий клич — коли із хмар,
Що нас гнітили довгою зимою,
Розсипалися перли, самоцвіти,
Коли до них простягся рук мільйон,
Що в мить спалені міццю чарівною
До хат своїх багатство те несли:
А там підняли багрянні прапори,
Що ждали їх — так довго ждали рук!
Прочани сонця йшли на Сонця свято!
Ох, отче, свято це! Вам звісна притча
Про втраченого сина: мати Сонце
Блудним своїм сином справляє свято.
Сповиті втішним лопотом прапорів
До мого храму ріками пливуть
І нараз зірветься — диводзвонів гра,
В гучних привабливих акордах,
Що кожна грудь на radoщах рида;
Несеться пісня згублена, забута,

Така знайома, хоч іще не чута,
Батьківської країни ніжна мова,
Старої неньки пісня колискова,
Що серце гладить ніжним пальцем ласки,
Гарячу скроню огортає часом казки.
То знов неначе брата брат побачив,
То засміється, здригнеться, заплаче,
То солов'їне пригада ляцання,
То голубиний туркіт про кохання...
І в мить одну переміняться люди
Розтане лід столітній в кожних грудях,
Ненавість, злоба, зависть, цвіль,
Прожитих мук зневіра, біль,
Усе пропаде, згине, розіб'ється,
В сльозах палких, гарячих розіллється!

І йдем усі поєднані під хрест
І ще в сльозах співаємо "Осанна!"
А сонце міць всесильну лле
В Спасителя мертвого, він
Ворушиться і радісно-промінний
Молодістю осяяний сходить
До нас з хреста молодиком в весні.

Гайнріх, що говорив з усе більшим і більшим захопленням, наприкінці потрапляє в екстаз, тепер ходить зворушений довкола. Равтенделейн, що дрижить від приголомшення й кохання, зі сльозами в очах іде за ним і цілує його руку. Панотець слухає Гайнріха, а обурення в ньому зростає. Наприкінці опановує себе. По хвилі починає говорити вимушено спокійно, але зараз таки спокій його зникає.

Панотець

Тепер, мій любий майстре, я вас чув;
Усе до нитки стверджується з того,
Про що мені всі люди, гідні віри,
Казали в смутку; все до крихти так,
А навіть казка про цю "дзвоногру"...

Болить мені те все над вираз.
Лишім однак на боці гарні фрази,
Як тут стою — прийшов я на те:
Я ваших див не спрагнений зовсім,
Прийшов лиш вам стать поруч в тій біді.

Гайнріх

“В біді стать поруч”... Я хіба в біді?

Панотець

Проснись нарешті, чоловіче! Сниться
Тобі найбільше небезпечний сон!
Повір мені, що з нього можна тільки
На вічну згубу встати! Як не вдасться
Збудити вас зі сну Господнім словом,
То ви на вік пропащі! Майстре Гайнріх!

Гайнріх

Не думаю.

Панотець

Письмо святе говорить:
“Кого Господь згубить захоче,
То сліпотою вкриє очі!..”

Гайнріх

Якщо це ціль його, то що ж?
Не вам зміняти божу постанову...
Та ви мене сліпим звете тепер,
Коли я повен божеського духу,
Лягаючи на ранню хмарку, п'ю
Я вільним оком неба безбережжя:
Я був би варт цього, щоб божий гнів
Скарав мене навіки сліпотою.

Панотець

Ваш лет, артисте, не для мене; я
Людина проста, чорний син землі,
На ваших мріях я не визнаюсь...
Одне лиш тямлю, про що ви забули:
Про правду й кривду, про добро і зло...

Гайнріх

Не знав того і Адам у раю...

Панотець

Це фрази, фрази та ще раз — фрази:

Гріхів своїх вам ними не закрить.

Хоч як болить, як радо б я мовчав:

У вас є жінка, діти...

Гайнріх

Що ж іще?

Панотець

Про церкву ви забули, йдете в гори,

Так довго ви живете поза домом,

Де ваша жінка тужить, ваші діти

Одні лиш сльози материнські п'ють...

Гайнріх

(по довшій мовчанці, зворушений)

Коли б я міг ці сльози осушити,

Як радо б я вчинив це! Так не сила...

В годинах смуту мучуся над тим:

Не в силі я той біль від них відняти.

Хоча увесь я — втілення кохання,

Хоча в коханні я знайшов життя,

З цілого моря мого багатства,

Одної чарки виповнить не в силі...

Моє вино для них одна отрута..

Чи ж може той, що має замість пальців

Орлині кігті, може він погладить

Дитяче личко сплаконе? Нещасні!

Хай Бог тут радить...

Панотець

Чисте божевілля!

Бездня дуру! Я це говорив...

Стою схвильований до краю

Камінним серцем вашим, Гайнріх!

Удався тут дияволовий жарт!

Під маску Бога утаївся і вдалось
В безодню вас усього затягти.
Той твір, що ви торочите про нього,
Хіба самі не бачите — це злочин,
Найгірший з тих, що видало поганство.
Я б радше в Бога випрохав всі нужди,
Якими Він Єгипет покарав,
Зіслать на мир побожних християн,
Аніж той клятий кумир Вельзебула
Ваала, Молоха — готовим хтів побачить.
Верніться ще, іще не все пропало,
Верніться ще на лоно церкви, поки
Остання ще не вибила година!
А цю прокляту дівку — геть!
Обманщицю безстидну, чарівницю,
Цю змору вашу клятого насіння!
Лиш плюньте раз й пропаде ваш обман,
Не всі ж іще попалені мости!

Гайнріх

В той час, як я лежав у лихоманці,
На смерть уже засуджений, тоді
Прийшла вона, зняла мене із одра,
Життя нове дала мені...

Панотець

Життя?

Таке “життя” стократно гірше смерті!

Гайнріх

Це ваша думка. В мене є своя.
Нове життя я з дякою прийняв;
Живу так довго й радуюся ним,
Як довго тільки можна!

Панотець

Тут і край.

По шию потонули ви в гріху,
До того ж пекло викрасили небом:

Воно вас держить сильно, не пуска.
Не хочу далі йти, та знайте:
Для чарівниць горять іще костри,
Як для усіх єретиків, ще й нині!
Vox populi, vox dei! Ваші вчинки,
Життя поганське знані нам як слід,
І гнів, й образу викликають в нас,
І може статись, що той гнів народу
Не можна буде спинювати більш,
І за образу святощів своїх
Помстить захоче! Збуристь ваш верстат,
Та й вас самих ніхто не пожаліє!

Га й н р і х

(після мовчанки, спокійно)

Лякать охота! Нас уже лякали!
Коли мені той спрагнений, що я
З вином до нього, чашу виб'є з рук,
То що ж: хай гине в спразі. Знать,
Така його вже воля й доля.
Я сам вже більш не спрагнений: я пив!
Коли ж настане, що той, хто сам себе
Обманює, піде супроти мене,
Хоч я йому для ран даю бальзам,
Як він в сліпій ненависті до мене,
Збунтується супроти світла мого духа,
Отруйним гноєм в очі мені кине,
Так, я є! Я свідомий того.
Його бажаю; знаю свою міць!
А як розбив я не одну вже форму,
Ударю так ще молотом в той дзвін,
Що зліплений базарними штучками
З презирства, жовчі, злоби, всього злого,
Для того, щоб співати глупоту;
Ударю так, що він шматками
Розскочеться і буде тим, чим був:
Сміттям, болотом, дрантям і нічим!

Панотець

Робіть, як воля. Я своє скінчив.
Того бур'яну виполоть не в силі
Ніхто з людей; пожалься Бог на вас!
Позвольте лиш одно сказать: є слово,
Що зветься "жаль", одного дня, людино,
Посеред твоїх вимріяних мар
Тобі під серце вгониться стріла:
І жить не зможеш і не зможеш вмерти,
Себе і світ і Бога, твір свій — все
Клястимеш! В мить таку згадай мене!

Гайнріх

Взялись ви, отче, малювать страхіття;
Мені б це краще, може, йшло, ніж вам.
Усі ті ваші вигадки — пустяк!
На ваші стріли в мене є панцир.
Тоді хіба вони мене скалічать,
Як дзвін старий той, що спраглий безодні
Упав з верхів у озеро, як він
Знову задзвонить.

Панотець

Згадаєте мене,
То й дзвін задзвонить!..

Кінець третьої дії.

Четверта дія

Всередині скляної гуті, як у третій дії. В скельній стіні справа пробитий отвір, що веде в печеру всередині гори. По лівій стороні відкрита ковальська ватра з димарем і міхом: горить вогонь.

Недалеко від ватри клепало.

Гайнріх тримає залізними ручицями розжарене залізо на клепалі. Коло нього шестеро карликів, одягнені як копальники. Перший карлик помагає Гайнріхові тримати ручиці. Другий підіймає й опускає великий ковальський молот на розжарене залізо. Третій роздуває міхом багаття. Четвертий з найбільшою увагою

приглядається до роботи. П'ятий карлик дожидає; в руках його готова до удару булава. Шостий сидить на підвищеному престільчику з блискучою короною на голові.

Довкола валяються шматки кованого та литого заліза, архітектурні й фігуральні.

Г а й н р і х

Куй, куй, покіль не падають ще руки!

Твій плач мені байдужий, дармоїде,

Коли свого не зробиш, то одразу

Всю бороду на ватрі обсмалю!

Другий карлик кидає молот геть.

Г а й н р і х

Я й думав так. Ні, любчику, пожди!

Як я погрожу, то вже не на жарт.

Піднімає карлика над багаттям. Карлик пручається і кричить. Той, що біля міха, працює спритніше.

Пер ш и й к а р л и к

Не сила вже. Рука задеревіла.

Г а й н р і х

Іду.

(До другого карлика.)

А ти вже видихався, карлику?

Другий карлик хитнув привітно і охоче головою. Вхопив молот і б'є з подвійним завзяттям.

Г а й н р і х

До ста чортів! Тримати вас в лабетах!

(Бере рукоять ручиць.)

Коваль ніколи б не скував підкови,

Коли б на жарти з челяддю пішов.

Почав би їх при першому ударі,

То другого йому вже не зробить.

Мовчу про те, чи б він знайшов надію

Скувать усі продумані шматки,

Які потрібні для окраси твору.

Коваль кує, поки залізо тепле.

Що робиш — гей!

Перший карлик

(в розпалі намагається сформувати розжарене залізо рукою.)

Формую це рукою.

Гайнріх

Челяднику шалений! Що тобі?

На попіл хочеш руку попалить?!

І що ж зроблю, як ти мене покинеш,

Веляндиків внуку! Без твоєї сили

Хіба здвигну цю величну будову,

Той твір, що я в думках палких злелівав

З землі в самотньо-вільну височінь,

В сусідство сонцю виставить верхом?

Перший карлик

Нічого форма, та й рука здорова,

Затерпла тільки, збита і мертва.

Гайнріх

Скоріше руку в воду! Водяник

Нехай тобі приложить баговиння!

(До другого карлика.)

Спочинь, ледарю! Хай тебе скріпить

Зароблений спочинок. Я за те

З того, що вже повстало, любо згорну

Заплату майстра за кривавий труд.

(Бере щойно оброблений шматок заліза, сідає й любить.)

Прекрасне! Справді! Плід важких зусиль,

Благословенна творчості година!

Я радий, я вдоволений собою!

Пречиста форма з хаосу зроджена,

Перлина, насильно вирвана із криці,

Перлина, якої зараз нам потрібно

Втілить, з'єднати з цілістю твору

Прекрасну, повну цілість без догани.

Що ж шепчеш знову?

(Четвертий карлик виліз на ослін і шепче Гайнріхові у вухо.)

Кинь мене! Ти зморо!

А то тобі пов'яжу руки й ноги,

Ганчіркою огидний рот закрию!

(Карлик тікає.)

Ну й що ж там з цілістю незгідне?

Скажи, у чому помилка? Скажи!

Ніколи я не чувсь таким щасливим,

Ні раз рука так з серцем не зійшлась.

Чого ж скрегочеш? Я хіба не майстер?

А може ти сильніший понад мене?

(Карлик підходить знов і шепче. Гайнріх блідне, зітхає, піднімається і люто кидає готовий шматок назад на клепало.)

Нехай же чорт кінча це кляте діло!

Піду копати картоплю, буряки,

І їсти, пити, спати і умерти.

(П'ятий карлик наближається до клепала.)

Гей ти! Не важся рушити цього!

Ніщо мені, що синієш з досади,

Твій волос з'їживсь, а з твого ока

Горить жадоба нищення! Я знаю:

Усякому, хто вниз тебе не зігне,

З долоні пустить, кровопивча зморо,

Одне лишилось: впасти ниць

І ждять страшного вдару булави.

(Третій карлик, лютуючи, розбиває на клепалі сформований шматок. Гайнріх скрегоче зубами.)

Бий, бий! Ну й що ж? Скінчилася робота!

Кидайте все і геть собі ідіть!

Як ранок сили дасть мені нові,

А, сподіваюсь, дасть, то вас покличу.

Ідіть! Пуста непростена робота,

Ти там при місці! Ти ледве зможеш

Нове мені залізо розжарить...

(Карлики, крім того, який в короні, зникають у скельному проломі.)

І ти в короні, що лиш раз говориш,

Чого глядиш і ждеш? Іди і ти!

Не скажеш свого слова нині, ані завтра,

Сам Бог це зна, чи ти його коли

І вимовиш. Іди! Кінець роботі!

Кінець!.. Який я стомлений до краю.

(Карлик іде геть.)

Не люблю я тебе, вечірня хвиле,

Ти — втиснена помежи ніч і день,

Ні дниною не є ти, ані ніччю.

Висовуєш мені знаряддя з рук,

А сну з собою й мира не несеш.

Як вдень палає серце нетерпляче

І жде в стражданні все на день новий...

У пурпур сонце вбране кане вниз,

А нас кида самих в обіймах ночі.

Царі ми ранком — жебраки під вечір,

Лахміття криє нас, коли спимо.

Лягає горілиць на ослін і снить з розкритими очима. Крізь відкриті двері вливається біла мряка. Коли вона розвіялася, видно

Водяника на краю збірника з водою.

Водяник

Кворакс! Тепер він ліг спочить,

В обдертій клуні, наш артист Червак;

Не чує вже й не бачить він, як мари

Повзуть, до нього тиснуться, пливуть,

То мовчки грозять, то здійнявши руки

Над ним їх ломлять. Він ніщо не бачить,

Глухих смереки стонів він не чує,

Не чує ельфиного злого свисту,

Що острахом здійма старезну сосну,

Що б'є в тривозі гіллям і дрижить,

Неначе курка злякана, крильми.

Його уже морозить — йде зима
У кість і мозок. Він таки без впину.
У сні іще кінчає справу дня.
Покинь! Дарма змагаєшся ти з Богом,
Хоч Бог тебе змагатися покликав,
Та кинув геть тебе! Бо ти слабий!
(Гайнріх повертається, стогнучи.)
Даремні твої жертви! Гріх гріхом лишиться
Благословення Бог тобі не дав —
Вини в заслугу, кари в нагороду
Не змінить Бог, бо ти увесь в гріху,
Увесь в крові помараний твій одяг!
А прачка та, що прать його б зуміла,
Не прийде певне, хоч би ти і кликав.
На лови злетілись уже чорні ельфи,
Зграя завіє так, що ти почувеш!
Попала в слід! А велетні із мряки
Будують замки в чистому повітрі:
Страхотні, чорні башти, грубі мури,
Що звільна, але певне тут пливуть,
Щоби тебе, твій твір — усе
Собою здавить, приглушить, накрить!

Г а й н р і х

На мене змора сіла, давить, мучить,
П'є кров мою! Равтенделяйн, рятуй!

В о д я н и к

Почує, прийде, але не допоможе!
Хоча б ти Бальдер, а коханка — Фрея,
Хоча б у тебе лук з промінням сонця,
А жоден промінь не скривив від мети,
Ти мусиш, мусиш здатися! Послухай:
Поклався дзвін дивний на озера дні:
Межи камінням в зеленім багні,
І встати він хоче, воскресити,
До неба свій голос піднести.
В нім граються риби; а тільки з укусу
Дочка моя менша, зеленоволоса,

Тривожно круг нього кружляє,
А деколи — плаче-ридає,
Бо дзвін так дивно дзвонить,
Мов кров устами ронить,
Хитається, рветься, з-посеред багна,
Немов відірватися хоче від дна!
Бім-бам!
Проминула весна...
Хай Бог тебе зцілить від сну!
Бім-бам!
Крові вже в дзвоні ущерть,
У дзвоні вселилася смерть!
Бім-бам!
Ти — сам!
Проминула весна!
Хай Бог тебе зцілить від сна!

Водяник поринає.

Гайнріх

Рятуйте! Змора мене давить, душить!
(Прокидається.)
Ах! Де я? Де я?!
(Протирає очі й дивиться довкола себе.)
Гей! Чи є тут хто?

Равтенделяйн
(з'являється у дверях)

Я тут! Ти кликав?

Гайнріх

Так! Ходи до мене!
Покладь мені долоню на чоло.
Я мушу чуть твій волос, серця стук,
Тебе при собі мушу чуть... ходи!
Ходи до мене... близько! Свіжість лісу
Несеш з собою... запах розмарину.
Ходи, кохання! Поцілуй мене!

Равтенделяйн
Ти хворий, Гайнріх?

Гайнріх

Хворий? Ні... не знаю.

Лежав я тут і мерз. Накрий мене —

Слабий, без сил, з охлялим серця стуком,

Та в тім злетілись дивні чорні змори,

Я впав їм в руки, мучили мене,

Дражнили... так... та зараз все минуло,

Тепер я знов здоровий, сильний, як уперше!

Нехай прийдуть!

Равтенделяйн

Хто?

Гайнріх

Вороги!

Равтенделяйн

Які?

Гайнріх

Усі вони неназвані разом!

Іще стою сам сильно на ногах!

Страху не знаю, хоч вони у сні

Гієнами до мене підповзають...

Равтенделяйн

Дрижиш, мій Гайнріх...

Гайнріх

Холод настає.

Нічого! Серце, пригорнись до мене!

Равтенделяйн

Коханий мій!

Гайнріх

Скажи мені дитино:

Ти віриш в мене?

Равтенделяйн

Бальдер! Воїн сонця!

Блідий герой мій! Розцілую брови

Твої біляві, що немов веселка
Над твого ока ясною блакиттю.

Пауза.

Г а й н р і х

Невже, кохана? Так, невже я Бальдер?
Зроби, щоб я повірив в це, щоб знав,
Душі моїй даруй той чару шум,
Якого треба, щоб творить! Не бачиш,
Як важко мусить працювать долоня —
Ламати мармур, долотом водити;
Одне не вдасться, друге не доспіє,
Дбайливість гине, тоне у дрібничках,
Завзяття слабне, самопевність гасне,
І серце вужча, погляд тратить блиск,
Душі прообраз меркне чимраз більше...
Як важко дару божого не втратить,
Того, що жодних пут не признає!
Тікає, гине разом з тим і віра,
Ти чуєшся обманутим і хочеш
Від творчих мук звільнитись, отрястись...
Та — годі, годі! Прямо ще полум'я
Моєї жертви в небо б'є вогнями!
Коли ж Рука здавить його захоче,
То що ж — нехай! Опаде з моїх пліч
Священна риза — я її не скинув.
І я, що став високо, як ніхто,
Зійду без слова в низини і... згасну...

Та поки що подай сюди лучиво,
Дай світла! Більше! Освіти мій шлях!
Вчини, що вмієш, серце, чудодійко!
Напиться дай мені вина твого!
Анумо — раз, як всі звичайні люди, —
Ловімо щастя хвилю, що тікає!
Та краще — ні! Накинутий спочинок

Сповнім життям, а не тупим лінивством,
Заповітом черні, що за днями дні
Веде в безділлі. Гей! Заграй музику!
Заграй, та грімко!

Равтенделяйн

Бігла я по горах,
Немов на вітрі павутиння ніжне,
То знов, мов ожила, дзвонячи крильми,
Із цвіту в цвіт, то знов мов той метелик.
А кожна травка, кожна гілка, квітка,
Дзвіночки сині, розмарин, волошка
Дали мені присягу урочисту
На те, що злом на Гайнріха не дихнуть.
Той чорний ельф, той твій найбільший ворог,
Даремно тільки буде
Змагаться з луком, щоб стрілу смертельну
У твої груди випустить, коханий.

Гайнріх

Яку "стрілу смертельну"? Що ти кажеш?
Я знаю того упиря. Я знаю —
Прийшов до мене в попівській одежі,
З погрозою підняв угору руки:
Грозив мені смертельною стрілою,
Яка мене, він плів, поцілить в серце...
А хто ж цей лук до вистрілу напне?
Хто зважиться?

Равтенделяйн

Ніхто, ніхто, коханий,
Мій збавлений, спасенний, дужий, вільний!
Нехай лише мигне твоя повіка —
Преніжні звуки здіймуться, мов дим,
Спов'ють тебе, обступлять, наче мур:
Ні крик людей, ні дзвона відгомін,
Ні зlobні штуки Льокія не зможуть
Зломить, пробити вилом в тому мурі!

Подай мені найменший знак рукою —
З'явиться кришталева ясна зала,
Землянки обступлять нас довкола
І радісно співаючи візьмуться
Столи і стіни квітами вбирати.
Коли нам тут злі духи надоїли,
Тікаймо геть — в глибінь нутра землі,
Де жоден велет подихом не сягне,
Де тисяча свічок осяє наше свято!

Гайнріх

Покинь, дитино! Що мені по святі,
Як довго, глухо, наче румовище,
Мій твір хвилини дожида повстання,
Коли він сам для себе буде святом?!

З долини хочу глянуть на будівлю,
З якою я скував себе ланцями!
Візьми лучиво, освіти дорогу,
Скоріш! Коли сильні ворожі сили
І день, і ніч працюють — підгризають
Основи мого твору, я як творець
Не смію руки згорнувши сидіти!
Коли кінець вінок дасть моїй праці,
Як втілиться сердечна мрія в крицю,
У камінь, злото і слонову кість,
Коли мій твір закінченим з'явиться,
Тоді віки поклоняться йому!

Проклін ляга на все недосконале,
Та тут проклін цей зміниться на глум,
На глум проклін тут зміниться! На глум!
(Хоче йти, але спинається на порозі.)
Ходи, не стій так! Я тебе вразив?

Равтенделяйн

Ні, ні...

Гайнріх

А що ж?

Равтенделяйн

Нічо...

Гайнріх

Біднятко!

Я знаю — що тобі. Дитячий ум
Метеликів принадних тільки ловить
І те, що любить щиро, убиває.
Та я — щось більше, ніж такий метелик!

Равтенделяйн

А я? Хіба не більше, як дитина?

Гайнріх

Так. Справді так. Якби я це забув,
Збув би смисл і блиск мого я.
Ходи! Очей твоїх світило кришталеве
Про серце мною зранене говорить...
Язик це мій, не я тебе вразив.
Душа моя в коханні прагне тебе!
Ходи, не хлипай: ти на герць новий
На мене зброю надягла; тобою
Мої порожні руки повні злата,
З богами можу стать на герць, не то що!
Тепер іще такий я даровитий,
Осяяний краси твоєї чаром!
Коли ж захочу все те зрозуміти,
Дивуюся — яке незрозуміле!
Так тісно щастя з мукою сплелись...
Вперед! Освічуй шлях мені!

Лісовик

(кричить поза сценою)

Гей ви!

Вперед, вперед! Чого ж бо налякались?
Ваала храм упасти мусить в прах!
Вперед! Панотче, майстре Шавм, вперед!
Ось тут смола, солома — все, що треба!
А майстер Гайнріх в ельфіних обіймах
Гниє в розпусті, ні про що не тямить!

Гайнріх

Шавлії, значить, дурень той об'ївся!
Чого кричиш в пільмі, посеред ночі?
Отямся, дурню! Бережись!

Лісовик

Тебе?

Гайнріх

Кого ж — мене! За бороду спіймаю!
З таким насінням вмію обійтися!
Уговкаєшся, вмовкнеш! Я зроблю
Із тебе це, чим ти не був ще з роду —
Робітником будеш моїм! Ти блеєш?
Ось тут клепало, молот там лежить;
Твердий доволі, щоб тебе зм'якшити!

Лісовик

(подаючись назад)

На вид мій цапин! Прошу — спробуй!
Не раз уже шабляка загорільця
Погладила мене, поки зламалась.
На тім клепалі глина твій метал
Розприскує довкола мов кізяк!

Гайнріх

Побачиш дурню, кобольде собачий!
Хоч будь старий, неначе Дівич ліс,
Сильніший будь від власного язика,
Дарма — будеш відром носити воду,
Мести кімнату, рухати каміння!
Коли ж не схочеш, то дістанеш буків!

Равтенделяйн

Послухай, Гайнріх, це пересторога.

Лісовик

Нехай і так! Анумо тут! А сміло!
Забаву гарну матимем! Погляну,
Коли тебе, немов теля, потягнуть

В огонь; а я носитиму бочками
Смолу, оливу, сірку — все, що треба,
Щоби для тебе розпалить багаття,
Що сонце з диму чорного померкне!
(Відходить.)

Крик і рев багатьох голосів з долини.

Равтенделяйн

Не чуєш, Гайнріх! Люди, людські крики!
Погрози, лайка проти тебе, Гайнріх!
(Влетів камінь і ударив Равтенделяйн.)
Рятуй, бабусю!

Гайнріх

Так! Значить це правда!
Зграя за мною гналася у сні.
Зграю я чую, та мені байдуже.
В пору направду я почув той крик:
Бо якби ангел тут зійшов із неба
І якби він взивав мене, благав,
Щоб я на місці витривав, то він
Мене б не краще впевнив про стійкість
Мойого твору, як отая зграя,
Що виє з люті й злоби проти мене.
Мій клич: спасти вас, хоч би й по неволі!

Равтенделяйн

(сама)

Рятуй, бабусю! Водяник, рятуй!
(Водяник виринає.)
Водянику, коханий, порятуй!
Зі скель униз хай вилетється вода.
Хай змиє їх, знесе голоту вниз!
Вчини це, прошу!

Водяник

Що мені робити?

Равтенделяйн

Гони голоту струями в долину!

Водяник

Цього не можу!

Равтенделяйн

Можеш це! Вчини!

Водяник

Коли б і міг, то що ж мені з цього?
Завадою для мене був твій майстер,
Богів, людей хотів узять під ноги;
Як голову зірве йому голота,
То так і слід!

Равтенделяйн

Рятуй, бо буде пізно!

Водяник

Що ж даш мені за це?

Равтенделяйн

Я знаю — що?

Водяник

Ну що?

Равтенделяйн

Чого ж ти хочеш?

Водяник

Що ж — тебе, кохана.
Тебе, моя русалонько рум'яна.
Струси з твого темного тільця
Корсетку, плахту; в жовтих сап'янцях
Не слід ходити тобі; ходи до мене —
Там жде тебе посланнячко зелене,
А схочеш — візьму і на тисяч миль
Відсіль тебе знесу в обіймах хвиль...

Равтенделяйн

Дивись! Як гарно видумав! Та — ні!
Затям собі те все на вічні дні
І раз на все позбудься вже дурниць:
Хоч будь ти тричі старший, як моя

Лісна бабуся, хоч замкни мене
На вік віків в тісну устриці мушлю,
Твоя не буду!

Водяник

Що ж, нехай паде!

Равтенделяйн

Брехня! Я чую — брешеш. Чуєш клич —
Давній той клич, такий відомий вам?!
Гадаєш — я не бачу, як дрижиш?

Водяник поринає.

Гайнріх вертає. Він схвильований боротьбою. Дико сміється і
тріумфує.

Гайнріх

Як пси мене облетіли — як псів
Лучивами я гнав голоту геть!
Гранітні зломи стручував на них,
А хто не втік — упав. Подай вина!
У бою грудь відсвіжується, а в перемозі
Сталиться. Кров бурлить у скронях.
Ні! Бій не томить! Сил сторук дає,
Обновлює в ненависті й коханні!

Равтенделяйн

Ось на тобі вино, мій Гайнріх, пий!

Гайнріх

Давай, дитино! Спрагнений я знов —
Вина, кохання, світла і тебе!
(П'є.)

Твоє здоров'я! Ельфін, легкий духу!
Наново я п'ючи дружу з тобою.
Бо творець, що порізниться з тобою,
Упасти мусить в боротьбі. Не в силі
Ваги землі знести. А не зломися,
Дитино, ти — крило душі моєї!

Равтенделяйн

Якщо лиш ти мене не зловиш...

Гайнріх

Ну й що за думка! Гей сюди, музика!

Равтенделяйн

Сюди, сюди, манюсенький народе!

Вилазь із нір, проломів і щілин,

З озер і рік, із долів і вершин:

Побідник, витязь наш, тріумф обходе!

Ударте в бубни, понастройте флейти...

(Музика.)

А я в танку закручуся як стій;

В світилок іскрах блисне одяг мій,

Влетять світилки в кіс шовкові сплети,

Як Фрея я в промінному вінку

Діамантів чари розіллю в танку!

Гайнріх

Мовчи... здається...

Равтенделяйн

Що?

Гайнріх

Нічо не чуєш?

Равтенделяйн

І що ж би знов?

Гайнріх

Нічого...

Равтенделяйн

Що з тобою?

Гайнріх

Не знаю сам. У гомін твоїх слів

Вмішався тон... вмішався звук...

Равтенделяйн

Який?

Гайнріх

Давно похований... Жалібний звук.

Пустяк, дурниця! Підійди до мене,

Подай мені келих червоних уст,

З якого пий і пий, а дна не видно, —
Подай келих упоєнь — хай уп'юся!
*(Цілються. Довга хвиля упоєння. Відтак ідуть обняв-
шись під ворота — спиняються приковані могутньою
картиною гір.)*

Глянь! Перед нами — величний простір!
Простягся ген аж там униз, де люди
Живуть і гинуть. Я — також людина...
Чи можеш це, дитино, розуміти:
Чужий і свій отам внизу і тут,
Чужий і свій я на верхах гірських...
Поймеш ти це, дитино?

Равтенделяйн

Розумію...

Гайнріх

Глядиш так дивно, як говориш це...

Равтенделяйн

Боюсь..

Гайнріх

Чого?

Равтенделяйн

Сама того не знаю...

Гайнріх

Пустяк! Ходім спочить.
*(Підводить її під скельний пролом та раптово спиня-
ється і повертається назад.)*

Коли б лиш місяць,
Що звис в горі з обличчям крейдяним,
Очей своїх мертвецьким тихим сяйвом
Не кинув там униз, відкіля
Колись я вийшов на верхи! Цього
Мені не можна бачить! Слухай — ти...
Не чуєш ти нічого? Слухай, серце...

Равтенделяйн

Нічого я не чую; а того,
Що ти говориш, я не розумію..

Гайнріх

І ще не чуєш?

Равтенделяйн

Що ж я маю чути?

Осінній вітер плаче в бур'янах,

Киги-киги кричить над нами каня...

Тривожно слухать твоїх дивних слів...

Та й голос твій — чужий якийсь, далекий...

Гайнріх

Отам внизу — кривавий бачиш блиск,

Де місяць сяйвом грається в воді?

Равтенделяйн

Ніщо не бачу!

Гайнріх

Твій орлиний зір

Ніщо не бачить? Ти сліпа? Не бачиш,

Як щось таке спинається угору?

Равтенделяйн

Омана чиста! Привид, більш нічого!

Гайнріх

Омана? Ні! Будь тихо, не омана...

Як вірю в те, що Бог мене простить!

Тепер воно спинається на камінь,

На камінь, бачиш, що поперек стежки...

Равтенделяйн

Покинь це, Гайнріх! Не дивися вниз!

Замкну ворота, щоб тебе спасти!

Гайнріх

Лиши, я хочу, мушу там дивитись!

Равтенделяйн

Поглянь, як вітер вивинув серпанок

Блідої хмарки в скельнім казані —

Слабим, як ти, у круг цей не вступать!

Гайнріх

Хіба слабий я? Ось — уже немає.

Равтенделяйн

Гаразд! Знову будь витязем, артистом!

Нужденна зморо, гинь і пропадай!

Берись за молот — хай гримить, як перше!

Гайнріх

А ти не бачиш, як це все йде в гору?

Равтенделяйн

Де?

Гайнріх

Там на скельній стежечці вузькій —

В одних сорочечках...

Равтенделяйн

Хто?

Гайнріх

...Босі діти...

Дзбанок несуть, а він, мабуть, важкий:

Одно, то друге підпира коліном,

Маленьким, нагим колінцем... Не бачиш?

Равтенделяйн

Ох, мамо, мамо, вирятуй його!

Гайнріх

Кругом голів дитячих ореол...

Равтенделяйн

Це блудний вогник!

Гайнріх

Ні! Склади долоні.

А бачиш... бачиш, ось вони отам.

Він клякне. З'являються двоє дітей, що несуть дзбаночок. Вони
в одних тільки сорочечках.

Перша дитина

(завмираючим голосом)

Татунцю!

Гайнріх
Дитино!
Перша дитина
Мама шле тобі привіт...
Гайнріх
Спасибі, серце. Що ж — вона щаслива?
Перша дитина
(поволі, сумно)
Вона щаслива...
Ледве чутний гомін дзвону з глибини.
Гайнріх
Що ж ви там несете?
Друга дитина
Дзбаночок.
Гайнріх
Це для мене?
Друга дитина
Так, для тебе.
Гайнріх
А що у дзбаночку, дітоньки мої?
Друга дитина
Солоне щось...
Перша дитина
Гірке щось...
Друга дитина
Сльози мами...
Гайнріх
Мій Боже! Боже!
Равтенделяйн
Де це ти вдивився?
Гайнріх
На них, на них!

Равтенделяйн

На кого?

Гайнріх

Ти осліпла?

На них! Де ж мама ваша, говоріть!

Перша дитина

Де мама?

Гайнріх

Мама!

Друга дитина

Там, де водні рожі...

Сильний гомін дзвона з глибини.

Гайнріх

Дзвін дзвонить... дзвонить... дзвонить...

Равтенделяйн

Що за дзвін?

Гайнріх

Давній той дзвін... похований... він дзвонить

І хто ж мені вчинив це?! Я не хочу!

Не хочу слухать того дзвона! Пробі!

Равтенделяйн

Отямся, Гайнріх! Що тобі, коханий!

Гайнріх

Він дзвонить! Боже! Зжалься наді мною!

І хто ж мені вчинив це?! Боже мій!

Не чуєш, як гуде, здіймається з глибин,

На хвилю тихне, щоб новим гомоном

Глушить мене, карати! Боже! Боже!

(До Равтенделяйн.)

Ізгинь з очей! Ненавиджу тебе!

Плюю на тебе! Геть мені! Проклін,

Тяжкий проклін на мене і на тебе,

Мій твір і все життя моє! Я тут!
Іду вже! Боже! Зжалься наді мною!
(Піднімається, падає, піднімається знову і волочиться
геть.)

Равтенделяйн
Отямся, Гайнріх! Залишись!.. Пропало...
Кінець четвертої дії.

П'ята дія

Лісова поляна з хаткою Лісової бабусі, як у першій дії. Після пів-
ночі. Біля криниці присіло троє ельфа.

Перша ельфа
Вогні горять!

Друга ельфа
Червоний вихор жертв,
З усіх верхів пливе в яри.

Третя ельфа
Снується
Туманний дим й, верхів смерків торкнувши,
Спливає в доли.

Перша ельфа
По ярах лягає
Білявий дим. В повільнім морі мли
Худоба тоне в мороці по шию,
Реве: до стайні рветься з полонин.

Друга ельфа
В моїй бучині соловей співав —
Так пізно вже, а він співав і хлипав,
А я на листя кинулась осінне
І гірко, гірко плакала.

Третя ельфа
Як дивно!
А я лежала сонна в павутинні,

Розтягненім помежи гіллям трав,
З ниток багряних пряденим преніжно:
Здалось мені, що я в царській постелі,
І спать мені там гарно було, тихо,
Діаманти рос на сонці мерехтіли,
До мене блиски кидали, а я,
Накривши очі віями тяжкими,
Заснула тихо. Та коли проснулась,
Умерло Світло, згасло на блакиті,
І сірим стало вмить моє гніздечко,
На сході тільки піднялась заграва,
А місяць, наче металева куля,
На гір верхів'я сипав зимним сяйвом.
І від того холодного проміння
Здалось, неначе луки зворухнулись;
І чую, наче тихо щось зітхнуло
Одно і друге і злились зітхання
В одну тривожну скаргу, плач, ридання...
І стало лячно, страшно! Летів хрущик,
Що ніс ліхтарик променем зеленим.
Пролетів мимо. Я сама лишилась.
Ніщо не знала й плакала в душі,
Поки найбільше любий з поміж ельфів —
Крилатий пазь — здалека я почула
Крилець мого хлопчика дзвінок —
До мого ложа в леті не припав.
А як то ми у спільному гніздечку
В палких обіймах губились і тремтіли,
То сльози в нас з цілунками сплелись;
В кінці мене він палко пригорнувши
Гірким риданням вибухнув, що сльози
Вогнями груди зроняли мої,
Й сказав на цьому: Бальдер... Бальдер вмер...

Перша ельфа
(встала)

Вогні горять!

Друга ельфа

(встала теж)

Це Бальдера багаття!

Третя ельфа

(поволі йшла краєм лісу)

А Бальдер вмер... Як зимно! Ух!

(Вона зникає.)

Перша ельфа

Проклін паде на всю країну,

Неначе дим із Бальдера багать!

Крізь поляну перепливає мла. Коли прояснюється, по ельфах не
лишилося й сліду.

Надходить Равтенделяїн з гір, стомлена і бліда. Присідає з
утоми й знову піднімається і підходить до криниці. Голос у неї
зламаний, завмираючий.

Равтенделяїн

Куди я?.. Куди я?.. Весілля було,
Від карликів в залі весільній гуло,
Вони мені чарку до рук подали,
А крові замість вина налили:
Я мусила вихилить чарку.

Коли ж я надпила весільний напій,
Щось тихо зітхнуло у груді моїй...
Втім вдерлася в серце залізна рука
І серце в цю хвилю згоріло на прах.
Я мушу його прохолодить!

Віночок лежав на весільнім столі,
Між багром коралів й рибками в сріблі.
Я вбрала віночок і чар увесь зник,
Князем став у мене старий водяник...
Я мусила серце вхолодить...

Три яблука впали на лоно мені,
Біляве, жовтаве, а третє в багрі —

То був мій весільний дарунок;
Я з'їла біляве — й поблідла в цю мить,
Я з'їла жовтаве — і золотом блисла,
Нарешті я з'їла червоне...

Білява, рожева, бліда,
Сиділа дівчина, а мертва була...
Водянику! Двері навстіж відкривай,
Мертву наречену до себе приймай —
Між риби, каміння, зелене багно
У темінь, у холод, на дно...
Ох, ти моє спалене серце!

Ступає в криницю.

З лісу вибігає Лісовик і схиляється над криницею.

Лісовик

Гей, царю жаб! Анумо нагору!
Скоріше наверх, триклятий водохляпе,
Не чуєш? Що? Ти спиш зеленопупий?
Кажу: наверх! Хоча б там біля тебе
Найкраща з фей лежала, не зважай!
Повір — того ні раз не пожалієш.
Багато знаю! Хай це лусне грім —
Любовних десять ночей варто це!

Водяник

(в криниці)

Брекекекекс!

Лісовик

Наверх! Чого морочиш?

Водяник

(якого іще не видно)

Часу не маю. Йди собі до біса!

Лісовик

Невже? Часу не маєш?! Кинь дурниці!
А то живіт розмочиш у воді.
Повір, а я новиночку приніс!

Усе, що я пророчив, все здійснилось:
Пустив її в трубу! Не чуєш дурню?!
Метелик нам лишився! Правда, трошки
Зім'ятий він і злизаний, так що ж —
Хіба це нам обом що-небудь шкодить?
Доволі того, щоб знайти в ній це,
Про що тобі й не снилось, старцю!

Водяник
(виринає)

Ну й що ж таке? Пустив її в трубу?
Гадаєш — може, побіжу за нею?
І ще не стало!

Лісовик

Вже її не хочеш?
Тоді скажи, де ділася вона?

Водяник

Шукай, шукай!

Лісовик

Хіба я не шукав?
У темі і ночі скільки не накляв?
Спинався, де не стане жоден цап,
Питав про неї борсуків, мишей,
Орлів, вужів, по горах та дібровах —
Ніхто про неї не сказав ні слова.
При ватрі спали рубачі, а я
Украв головню з ватри й далі біг
За нею вслід, поки не станув там,
Де він колись глумився всім богам,
Людцям і нам, де ставив "храм",
У мить одну покинута ковальня
Полум'ям бухла і тенор горить,
Повала приска іскрами, бахтить,
Вогнем пала вся велич того "майстра",
Що вже ніколи з попелу не встане!

Водяник

Я знаю, серце; знаю вже про все;
Так ти мене тривожиш через це?
А навіть більше — знаю, як той дзвін
В воді хитнувся, як заплакав він,
Як нісся з серця дзвона відгомін;
Я знаю — хто дав дзвонів розгін...
Коли б ти бачив те, що бачив я, —
Що там на дні скоїлося на днях!
Як світом світ не бачив я такого:
Рукою потопельниця до нього
Торкнулась легко і здригнувся дзвін,
Аж став здійснюватися хвилиною, а він,
Той дзвін, немов левиця, заревів,
Кликав творця свого з верхів.
Я бачив потопельницю. Довкола
Її чола горіла ореола;
А як вона торкнулася металу,
То дзвін, мов грім, мов буря, плакав з жалю.
Мені — я дід, і бачив не одно —
Наїживсь волос. Всі втекли на дно.
Коли б на це твої дивились очі,
То певне б ельфу кинув, не морочив
Себе і других; хай біжить по полю,
Кохання в мене досита, доволі.

Лісовик

А в мене ні. Нехай собі свобідно
Кожен робить, що йому вигідно:
Коли б мені той скарб до рук попав,
На потопельниць я б начхав!

Водяник

Кворакс! Брекекекекс — ха! ха!
Як жодна більше не пече блоха,
То вбий її. Шукай хоч сотню літ,
Ногами зміряй хоч усенький світ:
Її не знайдеш! З нинішнього дня.

Вона — моя. А ти її — бридня!
Прощай — я мушу вниз, ти... розумієш.
Куди захочеш, голову повієш;
Колись і я був вільний, та тепер
Прийшлося слухать жінчиних химер.

Лісовик

(кричить йому вслід)

Як в небі сяють зоряні дороги,
Як в мене сила є й цапині роги,
Як риба плава та літає птах,
Так ти, старцю, на свій див і жах
Людську дитину матимеш на днях!
Добраніч! Щастя зичу! Ха! ха! ха!
Гоп, гоп в корчі і забита блоха!
(Біжить геть, весело підстрибуючи.)

З хатини виходить Лісова бабуса і відкриває віконниці.

Лісова бабуса

Пора вставати. Ранок вже встає.
Цілісіньку ніч не було спокою...
(Співає півень.)
Ну — певно... співає півень... не в пору.
Гей, снапрогоне, знаємо гаразд
Свій час, пору, поки ти ще співаєш:
Ізнесла курка золоте яйце,
На небі світла ясні мерехтять.
Надійде світ. Ану розкрий повіки,
Малий ледарю, отвори повіки:
Надходить день новий, світає, гей!

Якби хоч блудний вогник блиснув де,
Мені кругом поглянути потреба —
Забула свій карбункул десь, чи що?
(Шукає по кишнях і знаходить світний камінь.)
А ось і він.

Голос Гайнріха

Равтенделяйн!

Лісова бабуся

Ну, ну!

Клич, клич, а певне, що не забариться.

Гайнріх

Равтенделяйн! Я тут! Я тут! Не чуєш?

Лісова бабуся

Ледве чи вчує! Ой ледве, чи вчує!

Гайнріх

(гонений, з'являється на скелі, над хатиною, блідий і виснажений.

В руках важить відламок скали, готовий кинути його вниз)

Ходіть! Поважтесь! Піп це чи цирульник,

Файкар, учитель хоч би, паламар:

Хто з вас лиш кроком зважиться угору,

Униз, неначе міх піску, звалиться!

Не я, а ви мою дружину вбили!

Голото, наволоч, прошаки, злодії,

Що тридцять ночей "Отче наш" бурмочуть

За втраченого п'ятака, тоді,

Коли безлично — до основ збутвілі —

Де тільки можна — в ім'я свого бога

Деруть сорочку з тіла! Гей, обманці!

З каміння греблю вистроїли ви,

Щоб заслонить упадку свого пекло

Від божого потопу. Ах, коли

Здійметься хвиля, що розміє греблю,

Коли надійде той, що греблю зірве?

Я ним не є... на правду ним не є.

(Відкладає камінь і хоче йти вгору.)

Лісова бабуся

Туди не сягнеш, чоловіче, стань!

Гайнріх

Стара! Це що горить?

Лісова бабуся

Хіба я знаю?

Тут був такий, що вистроїв те все:

Напів мов храм, напів царська палата.
Та він це кинув, і воно горить.

Гайнріх силується пробитися вгору.

Лісова бабуса

Покинь, бо там стоїть стрімка стіна:
Ніхто туди не здійметься без крил,
А твої крила зламані, небоже.

Гайнріх

Чи зламані, чи ні: я мушу бути там!
Горить мій твір, мій твір, стара, горить.
Я той, що це створив; усе,
Що було моє, все, чим я не був,
Я кинув там...
Не можу більше... більше вже не можу!

Пауза.

Лісова бабуса

Спочинь хвилинку, там нема доріг;
А ось і лавка, сядь!

Гайнріх

Спочити — я!
Стели мені з найтонших шовків ложе,
То я на нього не звалюсь, не впаду.
Моєї нені поцілунок, вона
Давно в могилі, зложений на скроню
Мою холодну, трунком був би нині,
Жалом трійливим, що не дасть спокою.

Лісова бабуса

Пожди крихітку — не плети дурниць!
У мене, бачиш, є в столітнім сховку
Вина крихітку. Підожди!

Гайнріх

Не можу!
Подай мені води, я хочу пити!

Лісова бабуса

Іди і пий!

Гайнріх йде, сідає на краю криниці і п'є воду. З криниці піднімається тиха ніжна скарга.

Голос

Гайнріху, любчику мій,
Сидиш на криничці моїй.
Устань — прощавай,
Серденька не край,
Прощавай!

Пауза

Гайнріх

Стара, скажи — пожалься, — що це було?
Що кликало по імені мене?
Мов "Гайнріх" голос лебедів з криниці,
А потім тихо-тихо... "Прощавай!"
Ти — хто, стара? І де це я знайшовся?
Проснувся неначе — скеля ця, хатинка,
І ти сама — такі мені знайомі
Й чужі такі. Невже ж те все, що я
Прожив, нічим не було понад ехо,
Що ніби є й нема його, хоч було..
Скажи, ізжалься, — хто ти?

Лісова бабуса

Я? А ти?

Гайнріх

Питаєш — хто я? Якби я це знав!
Як часто в Бога я про це питав:
Нарешті — хто я? Хто я серед світу?
Мовчало небо, не було одвіту...
А певне тільки: Ким би я не був —
Героєм, трусом, богом чи змією —
Я Сонця був дитиною, що зараз
Додому хоче... і слаба, безсила.
Недолі жмут, в обійми Неньки рветься..

Що вічно руку простяга промінну
Й ніяк її не в силі досягнути...
Стара, що дієш?

Лісова бабуся

Підожди...

Гайнріх

Гаразд!
Кривавим сяйвом твого каганця
Покажуй шлях, який веде на гори.
Як стану там, де паном був колись,
То хочу вік свій звікувать відлюдком,
Анахоретом, що ні раб, ні пан.

Лісова бабуся

Не вірю в це. Бо те, чого шукаєш
На тій горі, зовсім не те, що кажеш.

Гайнріх

Ти звідки знаєш?

Лісова бабуся

Знаю це і те...
Тобі на п'яти товпились. Так, так!
Як прийдеться життя промінне гнати,
Стають вовками люди. Та як треба
У вічі Смерті глянуть, то мов вівці
На вовка скачуть! Знаю я це, знаю.
А ваші славні вівчарі, недоле,
Цікаві справді — верещать без впину:
Тікайте гей! Самі щують собаки
На власні вівці, але не на вовка,
Якому вівці скачуть прямо в горло.
І небагато кращим ти не є від них:
Гонив життя промінне геть від себе,
А Смерті в вічі глянуть не посмів.

Гайнріх

Поглянь, стара, — не знаю, як це склалось,
Що я життя промінне трунув геть

І будиши творцем сам утік від твору,
Немов школяр, і голосові тому,
Що сам його я дзвонові надав,
Скоривсь без бою. Правда, гомін дзвона
Здіймаючись з крицевої груди
Верхів'я гір зі сну отряс, а звуки
На мої скроні падали, гули
З усіх сторін! Та я лишивсь артистом!
І ця рука, що вилила цей дзвін,
Поки я сам не впав і не зламався,
Була примушена свій власний твір розбити.

Лісова бабуса

Минулося — значить уже не верне:
Пропало щось — значить уже не знайдеш,
Кінець — значить, що всьому край:
Ніколи вже на свій не вийдеш верх!
Ти був прямим нащадком, простим гоном,
Сильним, а хоч покликаним ти був,
Однак не був ти Обранцем... А я!
Ходи і сядь!

Гайнріх

Стара, бувай здорова!

Лісова бабуса

Ходи і сядь! Усе, що зараз робиш,
Не варте люльки попелу, бо знай:
Життя ти більше на верхах не знайдеш!

Гайнріх

Дозволь же вмерти хоч ось тут, коли...

Лісова бабуса

Це так і буде. Хто, як ти, зірветься
Летіти в Сонце, так як ти, і потім
Паде вниз — не може не розбитись.

Гайнріх

Я чую, що стою вже на межі...
Нехай і так.

Лісова бабуся

Кінець з тобою!

Гайнріх

Говори!

Ти, що так віще говориш до мене,
Скажи, чи те, за чим я ніг не чую,
Іще хоч раз побачу, поки вмру?
Чому мовчиш? Невже ж мені іти
Із ночі в ніч пратемну й не побачить
Хоча б заграви втраченого сяйва?
Ніяк її...

Лісова бабуся

Кого ти хочеш бачить?

Гайнріх

Її! Стара! Кого ж, як не її?!

Лісова бабуся

Бажай одного: то твоє останнє
Бажання.

Гайнріх

(скоро)

Вже! Я забажав!

Лісова бабуся

Побачиш!

Гайнріх

Ах мамо! Можеш це зробити? Не знаю,
Чому тебе я мамою зову...
Я був вже раз готовим на кінець,
З кожним подихом бажав я палко,
Щоб він останнім був. Прийшла Вона,
Немов весняний легіт. Хворі груди
Пройшло здоров'я. Я ожив, піднявся.
Й тепер мені полегшало відразу,
Немовби я міг знов летіти вгору...

Лісова бабуса

Твій лет скінчився. Заважкий тягар
Схилив тебе додолу. Твої твори
Тебе самого перейшли і ти
Скоривсь, як раб, а не як творець,
Що вміє бути паном свого твору.
Пустяк! Три чарки маєш на столі:
В одну вливаю білого, в другу
Червоного, а в третю — жовтого вина.
Як вип'єш першу, то ще раз поверне
Колишня сила, а як вип'єш другу,
В останнє блисне Дух твій давнім саявом;
А третю... Хто вже випив дві, той мусить
І третю чарку випити до дна.
*(Повертається іти в хату, та на хвилину спиняється і
каже значуще.)*
Той мусить, мусить випити і третю!
(Йде в хату.)

Гайнріх

*(в захопленні зірвався на рівні ноги: при словах Лісової бабусі "Твій
лет скінчився" блідне і подається назад; тепер прокидається з
оторопіння й падає на лавку)*

Значить — минуло... Так вона сказала...
Чого питаєш долі передтечо,
Зловіще серце, як іще ніколи —
Тим дивним словом, що паде, мов шабля,
Й життєву нитку розрива? Минуло!
Лишилась хвилька муки, проволоки...
Віє з безодні холодом: той день,
Що там горить загравою, той світ,
Що білу хмарку злотом обдає, —
Уже не мій. Прожив їх так багато,
А цей, що прийде, більше вже не мій...
(Бере першу чарку.)
Анумо, чарко, нехай згасне день!
На дні твоїм блищить холодна крапля,
Остання крапля... Гей, стара, не маєш —

Іще одної?

(П'є.)

А тепер ти друга!

(Бере другу.)

Я першу чарку випив задля тебе,
Й коли б тебе не було там, напою
Чарівний мій, що розкішшю сповняє,
Яким Господь нас кличе на бенкет,
Було б нужденно — як мені здається,
Тебе негідне — любий друже-гостю!
Тепер — спасибі.

(П'є.)

Добрий був напій!

Тоді, як він п'є, проходить повітря подих еолової арфи. Равтен-
деляїн утомлена й поважна виринає з криниці, сідає на цямб-
рині й чеше своє золоте розпущене волосся. Місячна світить.
Співає.

Равтенделяїн

(тихо ніжно)

Довкола ніч темна,
Самотність таємна,
Я злоті розчісю коси;
Равтенделяїн гарна, чарівна,
Равтенделяїн — водна царівна...
Пташки тікають, а мраки линуть
Вогні самотні гаснуть і гинуть...

Водяник

(з криниці)

Равтенделяїн!

Равтенделяїн

Іду!

Водяник

Ходи мерщій!

Равтенделяїн

Цить, донечко, цить,
Хоч серце болить,

Хоч гірко, хоч сумно,
Суконка, мов труна,
Хоч серце болить,
Цить, водна царівонько, цить...

Водяник

Равтенделяйн!

Равтенделяйн

Йду вже!

Водяник

Нема тебе досі!

Равтенделяйн

У місячнім сяйві розчісую коси,
Нагадую любка давнього —
Так гірко, самотньо без нього...
Дзвіночки сині дзвонять

І сльози-звуки ронять...

Про щастя співають чи муку,

Кохання палке чи розлуку,

Про захвати серця чи туги?

Співають про одне і друге.

Словами душі не втишить:

Униз! Проминула вже мить!

А я тут барюся в одно:

Гей в холод, у воду, багно,

На дно!

(Хоче поринати.)

Хто ж кличе так тихо?

Гайнріх

Це я!

Равтенделяйн

А хто ж ти?

Гайнріх

Коханко моя!

Дитя моє любе, пещене,

Пізнаєш — наблизься до мене!

Равтенделяйн

Не можу... Не знаю тебе я зовсім.

Йди геть, бо мій погляд для смертного — грім!

Гайнріх

Ох! Мучиш, дратуєш ти серце моє...

Ходи і подай мені руку!

Пізнаєш відразу — чия!

Равтенделяйн

Не пізнаю.

Не знала тебе я й не знаю.

Гайнріх

Мене ти не знаєш?

Равтенделяйн

Не знаю.

Гайнріх

Невже?

Не бачила ніколи?

Равтенделяйн

Я не знала.

Гайнріх

Не цілував я твоїх уст до крові?

Равтенделяйн

Ніколи.

Гайнріх

Не гладив коси, не пестив ці брови?

Водяник

(в криниці)

Равтенделяйн!

Равтенделяйн

Іду вже!

Водяник

Кинь дурниці!

Гайнріх

А хто це кличе?

Равтенделяйн

...Чоловік — в криниці.

Гайнріх

Не бачиш, як я мучуся, страждаю,
Так не страждав в життєвому бою!
Не муч мене — зжалься наді мною!
Спаси...

Равтенделяйн

А як?

Гайнріх

Ходи до мене, серце!

Равтенделяйн

Ніяк не можу.

Гайнріх

Ти не можеш?

Равтенделяйн

Ні.

Гайнріх

Чому?

Равтенделяйн

Ми гуляєм на озера дні
Танків превеселих. Хоч ніжка болить
Та в час, як гуляю, вогнем не палить!
Прощавай!

Гайнріх

Ах! Де ти? Не тікай!

Равтенделяйн

У вічній далі.

Гайнріх

Чарочку... подай!
Подай же чарку, Магдо... Ти бліда... чого?
Подай! Хто чарку дасть мені — того
Благословлю!

Равтенделяйн

(біля нього)

Я!

Гайнріх

Хочеш це зробити?

Равтенделяйн

Я хочу, так! Покійним дай спочить...

Гайнріх

Спасителько моя!

Равтенделяйн

(віддаляючись)

Прощай! Я більше не твоя...

Колись, у травні... це було...

Та мов той травень... минуло...

Гайнріх

Минуло...

Равтенделяйн

Минуло...

А хто тобі співав до сну?

Хто дав тобі весну?

Гайнріх

Хто ж, як не ти?..

Равтенделяйн

Хто — я?

Гайнріх

Равтенделяйн!

Равтенделяйн

А хто тобі цілий віддався? Хто?

Кого ти трунув на криниці дно?

Гайнріх

Тебе — кого ж?

Равтенделяйн

Я — хто?

Гайнріх
Равтенделяйн!
Равтенделяйн
Прощавай!
Гайнріх
Надходить Ніч, Спокій веде за руку...
Равтенделяйн
(підбігає до нього й обіймає йому коліна)
Сходить Сонце!

Гайнріх
Сонце!
Равтенделяйн
(рида й радіє)
Гайнріх!!!

Гайнріх
Дякую тобі!
Равтенделяйн обіймає вмираючого Гайнріха й палко цілує в
уста — відтак ніжно опускає долів.

Гайнріх
В просторах дзвонів сонячних гра!
А Сонце... сходить! Довга ніч була!
Сонячна заграва.

ВІЗНИК ГЕНШЕЛЬ

ДІЙОВІ ОСОБИ

Візник Геншель.

Амалія, його жінка.

Ганна Шель, згодом Геншелева жінка.

Берта.

Вальтер, баришує кіньми.

Зібенгар.

Карлусь.

Вермельскірх.

Жінка Вермельскірхова.

Франціска, їхня дочка.

Гауфе.

Франц.

Юрко.

Фабіг.

Гільдебрант, коваль.

Грунерт, ветеринар.

Члени пожежного товариства.

Діється за шістдесятих років у готелі "Сірий Лебідь" на шлезькому курорті.

Перша дія

Мужицька світлиця в готелі “Сірий Лебідь” на найнижчому поверсі, в землі. Крізь два вікна, високо пущені ліворуч, світить у хату темрявий світ зимового дня надвечір. Під вікнами стоїть ліжко з м'якого жовтого полірованого дерева — там лежить хвора Геншелева жінка А м а л і я. Їй років 36. Біля ліжка колиска — там піврічна її дочка. Друге ліжко під задньою стіною. Стіни помальовані синьо, з темною смугою попід стелею. Спереду праворуч велика темно-бура кахельна піч, біля неї ослін. Під припічком багато дрібно поколотих дров. У стіні праворуч маленькі двері до кімнати. Г а н н а Ш е л ь, молода дебела дівка, наймичка, завзято працює; ззула дерев'яні черевики і бігає в товстих блакитних панчохах. Витягає з печі чавун з якимсь варивом і знов засува його назад. Полоник, копистка, сито лежать на ослоні, там же й великий глиняний череватий кухоль з тонкою шийкою, заткнений, долі там відро. Спідниця в Ганни підтикана, темно-сірий корсет до пояса; жилаві руки голі. Круг печі вгорі залізна штаба, на ній висять довгі, так звані стрілецькі, панчохи, пелюшки, шкіряні штани з поворозками і довгі чоботи. Праворуч скриня й шафа — старого шлезького роблива, квітчасто розмальовані. Крізь одчинені двері в задній стіні видно темний вузький хід, а навпроти скляні двері з кольористими шибками; за ними дерев'яні сходи нагору. На цих сходах завжди горить газове світло, просвічуючи крізь шибки в хату. Середина місяця лютого; надворі негода. Ф р а н ц, молодий парубок у простій візницькій одежі, убраний у дорогу, зазирає в хату.

Ф р а н ц. Ганно!

Г а н н а. Га?

Ф р а н ц. Хазяйка спить?

Г а н н а. А хіба що? Не гукай так!

Ф р а н ц. Раз у раз грюкають тут дверима... Коли вже від того не прокинулась!.. Іду ридваном до Вальденбурга.

Г а н н а. З ким?

Ф р а н ц. З панею, купувати на день народження.

Г а н н а. А чиє ж то народження?

Франц. А Карлусеве.

Ганна. Вигадали!.. Ганяти коні задля такого блазня... в таку негодую до Вальденбурга їхати!

Франц. Дарма, в мене ж кожух.

Ганна. Вони не знають як гроші перевести, а нам через них бідувати!

У задні двері видно ветеринара Грунерта, що йде й роззирається навкруг, мов чого шукає. Малий чоловік у чорному кожусі овечому, шапка з башликом. Стукає пужалном об двері по лутках, щоб його побачили.

Грунерт. Ще нема Вільгельма Геншеля дома?

Ганна. А що?

Грунерт. Я до коня.

Ганна. То ви лікар з Фрайбурга, так? Геншеля нема дома, — поїхав до Фрайбурга з хурою, — хіба ви не стрівалися з ним?

Грунерт. А де ж той кінь?

Ганна. Гнідий — з лисиною... його заведено, здається, до тієї кінниці, де приїжджі коні. *(До Франца.)* Ти б пішов та показав.

Франц. Ідіть просто двором, усе вниз, там під залую біля візницької світлиці. Там спитайте Фрідриха, — він вам покаже.

Ветеринар виходить.

Ганна. Іди й ти з ним!

Франц. Чи нема в тебе якої колійчини для мене?

Ганна. Може мені свою шкуру задля тебе продати?

Франц *(лоскоче її)*. Я її куплю зараз.

Ганна. Франце, одчепись!.. Хазяйку збудиш... *(Шукає грошей.)* Щоб ти вже в мене не вициганив грошей!.. І не дихнув би!.. Чисто всю обдер!.. На!.. *(Дає щось у руку.)* Ну йди собі!

Дзвоник чути.

Франц *(злякавшись)*. Пан! Бувай здорова! *(Швидко виходить.)*

Амалія (*прокинувшись, безсилим голосом*). Дівчино! Дівчино! Чи ти не чуєш, Ганно?

Ганна (*грубо*). Ну, чого?

Амалія. Слухай же, коли тебе кличу!

Ганна. Та й слухаю; а ви кажіть голосніше, а то я не можу почути. В мене тільки одні вуха.

Амалія. Знову загризаєшся?

Ганна (*з серцем*). Ат!

Амалія. Чи то ж так годиться, га? Де ж таки отак одказувати хворій жінці!

Ганна. Самі починаєте! Тільки прокинетесь, зараз і почнете воду варити. Що ні зроблю, то все вам не в лад.

Амалія. Бо не слухаєшся.

Ганна. То робіть самі. Увесь день нема просвітку за роботою... та ще й... Коли таке, то я й піду собі!.. (*Висмикує підтикану спідницю і вибігає з хати.*)

Амалія. Ганно! Ганно! Та годі вже! Що ж я тобі сказала?.. Ой Господи Боже!.. Що ж воно буде, як чоловіки поприходять? Вони ж їсти хочуть. Ну, Ганно! Ганно!.. (*Знесилена падає на постелю, тихо стогне і починає помалу колихати за мотузок колиску.*)

Скляними дверима, силкуючись, помалу протискається Карлусь. Він несе горщик юшки і боязко та обережно проходить до хворої аж до ліжка — там становить горщик на дерев'яному стільці.

Амалія. Це ти, Карлусю? А що то ти приніс, га?

Карлусь. Юшку. Мама кланяється і бажає швидше виджати. Аби тільки вам до смаку було.

Амалія. Який ти любий, дитинко! Юшка з курятиною! Невже? Ну, скажи мамі, що я їй щиро, щиро дякую. Чуєш? Гляди ж не забудь! Ну, я тобі щось скажу, Карлусю. Слухай: поможи мені, будь ласкав: візьми ганчірку — он-он лежить — стань на ослін — розумієш? — та й витягни трошки чавун, сюди ближче. Ганна пішла, а його дуже далеко в піч засунула.

Карлусь (*зараз знайшов ганчірку, зліз на ослін і, зазираючи в піч, питається*). Чорний чи синій, тітусю?

Амалія. А що в синьому?

Карлусь. Капуста.

Амалія (*роздратована*). Витягай його швидше, а то геть усе розвариться... Ох, Ганно, Ганно!

Карлусь (*витягши чавун аж зовсім на край*). Добре так?

Амалія. Добре... Хай так і стоїть. Іди ж сюди, — я тобі дам мотузку на батіжок. (*Достає з вікна й дає.*) А як там мама?

Карлусь. Добре. Поїхала до Вальденбурга купувати мені подарунок на день народження.

Амалія. А мені недобре, дитинко. Я скоро вмру.

Карлусь. Ой ні, ні, тітусю!

Амалія. Еге, еге, дитинко, — це вже правда, я вмру. Так і мамі скажи.

Карлусь. А мені нову шапку подарують.

Амалія. Так, так, то вже правда. От іди сюди!.. Тихесенько... Ось слухай!.. Чуєш як стука? Чуєш, як стукотить у трухломому дереві!.. (*Держить його за руку не пускаючи.*)

Карлусь. Я боюся!..

Амалія. Не бійся. Усім треба вмирати. Чуєш, як стукотить, га? Правда? Ото ж смертельний гробак стукотить. (*Падає на подушку.*) Раз-два, раз-два... Ганно!.. Ганно!..

Карлуса вона вже випустила, і він боязко подається до дверей, уже він узявся за клямку скляних дверей, страх зовсім обнімає його, він смикає дверима і грюкає ними, зачиняючи, так, що аж шибки бринять. Зразу після цього чути, як на дворі хтось дуже ляскає батогом. Почувши це, Амалія підводиться.

Амалія. Старий приїхав!

Геншель (*у коридорі, ще його не видно*). Ну, що ж нам з конем робити, пане лікарю?

Крізь шибки в дверях видно його й ветеринара Грунерта.

Грунерт. І приступити до себе не дає. Треба його спутати.

Геншель (*атлетичного тіла чоловік, років 45; хутряна шапка, овечий кожух короткий, під ним синя візницька сорочка, довгі чоботи, зелені стрілецькі панчохи; батіг та*

засвічений ліхтар у руках). Що йому й сталося, не знаю. Приїзду вчора додому... я тут у Лисячій Ямі земляне вугілля набирав... розпріг, становлю в кінницю, а він одразу гуп додолу та й почав борсаться. *(Становить батіг у куток, чіпляє на кілок шапку.)*

Ганна вертається і знову береться до свого діла, тільки видно, що сердита.

Геншель. А ну лиш засвіти, Ганно!

Ганна. Зроблю своє, тоді й засвічу.

Геншель *(гасить ліхтар і чіпляє)*. І Бог його й зна, що воно й буде: тут жінка хвора, там кінь пропада!.. Мов що пороблено!.. Коня я у Вальтера-Готфріда купив: два тижні і вже шкутильга.. Ну, я вже йому віддячу!.. Де ж таки: двісті талерів оддав!..

Амалія. Дощ на дворі?

Геншель *(не дуже зважаючи)*. Еге ж, стара, дощ. — Шу-ряк рідний, та й одурив так!..

Сідає на ослін біля печі. Ганна світить лойову свічку в жерстяному свічнику і становить її на стіл.

Амалія. Ти, старий, дуже вже добрий... Усім людям віри ймеш...

Грунерт *(сідає до столу і пише рецепта)*. От я ліки напишу, щоб з аптеки взяти.

Амалія. А що як гнідий здохне? Не дай, Боже!..

Геншель *(протягаючи до Ганни ногу)*. А ну лиш, стягни з мене чобіт!.. Ну вже й вітер був з Фрайбурга! Кажуть, у Нідердорфі півдаху з церкви зірвало. *(До Ганни.)* Та чого ти його крутиш без пуття? Ну, скоро!

Амалія *(до Ганни)*. Ти й цього не вмієш зробити!

Ганна стягає один чобіт, ставить його убік, береться до другого.

Геншель. Цить стара, і ти б не зробила краще.

Ганна *(стягає й другий чобіт, становить набік, а тоді сердито до Геншеля)*. А фартуха ж мені привезли?

Геншель. Авжеж, так усе в голові і вдержиш! Добре, що хоч своє все покупив та воду до вокзалу довів. Є коли мені за бабські фартухи думати!

Грунерт. Еге, до цього ви не охочі.

Амалія. Ото б ще!..

Геншель (*взувши дерев'яні черевики, встає і до Ганни*). Ну, мерщій! мерщій!.. Давай їсти!.. Ще мені сьогодні в кузню треба.

Грунерт (*устає, зоставляючи на столі рецепт, ховає книжку для записів з олівцем у кишеню і хоче йти*). Пошліть швидше до аптеки!.. А я завтра раненько зайду.

Геншель сідає до столу. Гауфе ввходить помалу, він у дерев'яних черевиках і в шкіряних штаних, у руці засвічений ліхтар.

Гауфе. Ну й завірюха знову!

Геншель. А як там у кінниці?

Гауфе. Так і валя!.. (*Гасить ліхтар і чіпляє біля Геншелевого.*)

Грунерт. Ну, будьте здорові! Треба подождати трохи. Бо й лікар же тільки чоловік.

Геншель. А звісно! Ми ж це тямимо. Добраніч! Глядіть, щоб вас вітер не повалив. (*Грунерт виходить.*) Ну, стара, скажи мені тепер, як тобі?

Амалія. Знову мені довелося сердитися.

Геншель. Та хто ж тебе сердить?

Гауфе сідає за стіл.

Амалія. Сама себе! Що нічого ні взяти ні подати не можу. Ганна становить на стіл миску з галушечками та миску з капустою, бере з шухляди в столі виделки й кладе їх на стіл.

Геншель. На те Ганна є.

Амалія. Думає там про те Ганна!

Геншель. Адже є що їсти, то й усе гаразд. Якби ти тоді так скоро не встала, то вже б сьогодні й танцювати могла.

Амалія. Де вже там танцювати! Таке скаже!..

Ганна становить на стіл три тарілки, на кожній по шматочку свинини; присуває й собі дзиглика та й сідає до столу.

Гауфе. Скоро вже й вівса не стане.

Геншель. Я купив тридцять мішків учора. У суботу віз сіна привезуть. Паша все дорожчає.

Гауфе. Як тварина робе, то й їсти хоче.

Геншель. А ті — вони думають, що вона духом годується... знов хоче мені скинути з плати за хури.

Гауфе. Це й мені він казав.

Амалія. Інспектор?

Геншель. А то ж хто? Та цього разу вже не пощастить йому.

Амалія. Оце, людочки, світові кінець! А що ж нам робити під таку лиху годину?

Ганна. Шляховий приходив. Казав, щоб завтра вранці коней прислали — під великий коток. Вони тепер у Вінтергартаві.

Східцями, поза скляними дверима, ввіходить Зібенгар. Йому більш як 30 років. Дуже дбало вбраний: чорний сюртук, біла жилетка, ясні англійські штани: елегантна одяга кінця шістдесятих років. Вже посивіле рідке волосся на голові гарно розчесане, вуса ж ще буйні, темно-русяві. Він у золотих окулярах, а коли хоче краще щось роздивитися, то надіває ще пенсне за окуляри, ближче до очей. Тип інтелігента. Він підходить до відчинених дверей; у правій руці у нього жерстяний свічник з погашеною свічкою та ключі; зазирає в світлицю, захищаючи очі від світла лівою рукою.

Зібенгар. Геншель уже дома?

Геншель. Уже, пане Зібенгаре.

Зібенгар. А, ви саме обідаєте... Ну, я ще маю справу в льоху, — можемо й потім поговорити.

Геншель. Ні, ні, — де ж таки! І зараз можна. Я вже пообідав.

Зібенгар. Краще ходіть нагору. (*Увійходить; засвічує свою свічку від тієї, що на столі.*) Я тільки свічку засвічу. У мене в конторі нам ніхто не заважатиме. Як ся маєте, пані Геншелева? Чи до смаку вам куряча юшка?

Амалія. Отакої! А я ж про юшку й забула!

Зібенгар. Та невже?

Ганна (*побачивши горщик з юшкою*). І справді, — он вона.

Геншель. Отак жінки й роблять! Хоче видужати, а сама забува їсти й пити.

Чути, як вітер бурхає.

Зібенгар. Як ви думаєте: жінка моя поїхала до Вальденбурга, а негода все більшає. Я вже турбуюся.

Геншель. Як у хаті слухаєш, то здається гірше, ніж воно справді.

Зібенгар. Ні, ні, не треба таких штук робити! Чи ви чули, як забряжчало? Це вікно велике, отам у їдальні біля тераси, вітер побив на друзочки. Буря та й годі!

Геншель. Оце лихо! оце!..

Амалія. От знову виймай гроші!

Зібенгар *(виходячи дверима ліворуч, ходом до льоху)*. За все гроші... тільки за смерть не платити...

Геншель. Чимало в нього клопоту!

Амалія. А чого він од тебе знову хоче, старий?

Геншель. А хіба я знаю? Скаже..

Амалія. Коли б знов не почав грошей просити.

Геншель. Ну, не кажи дурниць, стара!

Ганна. А коли їм не стає — нащо жінка собі бриля за чотири талери купує?

Геншель. А ти не патякай, коли тебе не питають! Твоя річ коло припічка, а в чуже не встрявай! Таке хазяйство, — треба ж на нього надати! Тільки вісім тижнів на рік заробітку, а там бери де знаєш!

Гауфе. Та ще й будування почав.

Амалія. Оце йому й наробило біди. Вже б краще й не починав.

Геншель. Нічогісінько жінки в таких справах не тямлять! Треба було будувати, коли інакше не можна було! Щороку гостей усе більше приїздить лікуватися, — попереду й половини цього не було. Тільки що колись у людей були гроші, а тепер такі, що все як би на дурничку. А всип чарчину — вип'ю.

Гауфе *(помалу складає свого ножа складаного, хоче вставати)*. Сорок світлиць, три великі зали, а живуть там

тільки пацюки та миші. То де ж його наберешся грошей!
(Устає).

Франціска Вермельскірх зазирає; веселе гарненьке дівча років 16. Довге темне волосся розпущене. Убрання трохи надзвичайне: спідничина біла й коротка, блузка гостро викроєна, шарп-пояс довгий різноколірний. Рукава занадто короткі; на шиї кольориста стьожка з золотим хрестиком.

Франціска (моторно). Чи пан Зібенгар був тут зараз?.. Хліб та сіль, панове! Я хотіла тільки поспитати, чи не було тут унизу пана Зібенгара?

Амалія (неприхильно). Не знаємо, у нас не було.

Франціска. Ні? А я думала... (Кокетно становить ногу на ослін біля печі і зав'язує черевик.)

Амалія. Пан Зібенгар та пан Зібенгар раз у раз! І нащо він вам здався?

Франціска. Мені? Аж ніяк! Тільки що він дуже любить гусячу печінку, а мама саме сьогодні її готує, — ну, тато й послав мене сказати йому. Та й ви, пане Геншелю, зайшли б до нас коли-небудь.

Амалія. Ну вже мого чоловіка ти не займай! Ще що вигадай! І думки він не має по шинках бігати!

Франціска. А сьогодні почали кухву свіжого пива.

Геншель (тим часом як Гауфе всміхається, а Ганна голосно сміється). Ти, стара, краще про себе клопочись. Як схочу я піти випити склянку пива, то їй-бо нікого не питатимусь.

Франціска. А як ваше здоров'я, пані Геншелева?

Амалія. А от я завтра начеплю собі шарфа та й піду танцювати на кодолі.

Франціска. І я з вами. Я дуже добре вмію — все на дишлях од ридванів учусь.

Геншель. Так це через вас так пообвисали всі дишлі!

Франціска. Дивіться, ось як треба... Аби не схитнутися! (Мов танцюючи на кодолі, виходить у двері.) Правою!.. лівою!.. *Au revoir!* (Виходить.)

Гауфе (знімаючи ліхтар). Занапастити вона себе скоро, коли чоловіка не добуде. (Виходить.)

Амалія. Коли б вона робила, то дурниць і не було б у голові.

Ганна. А нагору вона не сміє ходити: пані не дозволя.

Амалія. І гаразд! І я б так робила.

Ганна. Біга за паном як собача, мов здуріла.

Амалія. Цих людей Зібенгарові годилося би вигнати. Лиха година з цими дівками та з хлопцями!

Геншель. Що ти кажеш, стара!

Амалія. Ну, а в пивні.

Геншель. Та й їм же хочеться жити, як і нам. Хіба ж йому на вулицю їх викинути, чи як? Вермельскірх не лихий чоловік.

Амалія. Так жінка його стара відьма!

Геншель. Він і оренду добре плате, — де ж таки через дочку вигонити! (Підійшов до колиски і нахиляється над нею.) От і в нас дівчина, так уже нас через неї й вигонити!

Амалія. Таке вигада!.. Ця все спить і прокидається не хоче.

Геншель. Та ще поки з неї не багато діла... Ну, та ти ж, стара, ще ж не на божій дорозі. (Бере шапку з кілка.) А я тебе, Ганно, таки піддурих. Фартух твій на возі лежить.

Ганна (швидко). Де?

Геншель. У діжечці; піди глянь!

Геншель виходить середніми дверима, Ганна йде в другу світлицю.

Амалія. А він... фартух... їй... таки привіз...

Ганна незабаром вертається і виходить у середні двері.

Амалія. А він... фартух... їй... таки привіз...

Зібенгар увиходить обережно, як і спершу, зі свічкою й ключами, та ще й з двома пляшками червоного вина.

Зібенгар. А ви самі, пані Геншелева?

Амалія. А він... фартух...

Зібенгар. Це я, пані Геншелева. Вам щось здалося?

Амалія. Здається... ні...

Зібенгар. Може я вас збудив? Я — Зібенгар.

Амалія. Авжеж!.. авжеж!..

Зібенгар. Трошки вина вам приніс, — от ви випийте, то вам полегшає... Та ви, здається, ще й досі не пізнаєте мене?

Амалія. Де ж таки!.. Ото!.. Та ви ж... ну, вже ж... ви ж пан Зібенгар... Хіба ж я вже така, що й людей не пізнаю! То ж таки — вас би не пізнала!.. Уже й не розберу: чи мені при-
снилось, чи що?

Зібенгар. Може... А тепер вам як?

Амалія. Ну, вже ж, ви — пан Зібенгар.

Зібенгар. А ви мабуть думали, що це вас чоловік?

Амалія. Не знаю... не можу... справді... не можу сказати...
Так мені було...

Зібенгар. Вам, здається, погано лежати. От я вам трохи подушку перекладу... А лікар до вас ходить раз у раз?

Амалія (*плачливо, стурбована*). Не знаю... вони мене всі саму покидають... Ні, ні, ви — Зібенгар, я знаю... Ось слухайте... Я вам щось скажу... Ви завжди були добрі до мене. У вас добре серце, хоч ви часом і сердито позираєте... Вам я можу сказати: мені так страшно! Я все думаю: йому це так довго!

Зібенгар. Що йому довго?

Амалія (*вибухає плачем*). Що я так довго живу!.. А що ж тоді з Густлею буде?..

Зібенгар. Та що це ви кажете, люба пані Геншелева!

Амалія (*хлипаючи*). А що ж тоді з Густлею буде, як я вмиру?

Зібенгар. Та ви ж розумна жінка! Послухайте мене! Як отак доводиться лежати на ліжковій стільки тижнів, от як ви, на жаль, лежите, то, звісно, всяка дурниця на думку спадає... ще й приверзеться, буває, не знать що... Але треба не потурати тому! Ото б гарна штука була! Така дурниця! І забудьте про це! Та то ж нісенітниця!

Амалія. Ой, людочки, не ймете ви мені віри, а я знаю, що кажу.

Зібенгар. Ні, не знаєте. Саме тепер ви цього, на жаль, і не знаєте. Згодом, як згадаєте, то й самі будете сміятися. Авжеж!

Амалія (*палко вибухає*). А хіба він не був у неї в хаті?!..

Зібенгар (*збентежений, не ймучи віри*). Хто? Де?

Амалія. Ну, Геншель!.. у Ганни!..

Зібенгар. Ваш чоловік? у Ганни?.. Ну, знаєте... це якийсь паскудний брехун вам наплів.

Амалія. А як я вмру, він оженився з нею.

Геншель стає на дверях.

Зібенгар. Ви самі себе своїми вигадками мучите.

Геншель (*добродушно, здивований*). Що тобі, Амаліє? Чого ти так плачеш?

Зібенгар. Не треба вам, Геншелю, жінку саму кидати.

Геншель (*підходить до ліжка, ласкаво*). Хто ж тобі кривду зробив?

Амалія (*сердито повертається до стіни, до Геншеля спиною*). Не займай мене!

Геншель. Та що це воно таке?

Амалія (*захлинаючись од сліз, кричить*). Геть од мене!

Геншель, збентежений, дивиться запитально на Зібенгара, а той хитає головою, витираючи пенсне.

Зібенгар (*стиха*). Не займайте її тепер.

Амалія (*як і попереду*). Хотів би вже землею мене прикопати!

Зібенгар (*до Геншеля, що вже гнівається*). Цитьте!.. Прошу вас, не кажіть нічого!

Амалія. Ще ж я не осліпла, є в мене очі! Хоч би підождали випирати з хати! А то вже ні до чого негодяща стала, так забирайся!

Геншель (*змушуючи себе до спокою*). Та що це ти, Амаліє?

Амалія. Авжеж, авжеж, — ти не знаєш.

Геншель (зовсім збентежений). Та хоч скажи ж...

Амалія. Про мене, нехай!.. Тільки не одурите мене, — не виховаєтесь, хоч як ховайтесь! Я вас бачила, я й крізь стіни вас бачила! Брешу хіба? Думаєте: ат, дурна баба, легко її одурити! Не дуже! А оцього ти не забувай: як я вму, то й Густля вмере. Я її з собою заберу. Краще задавити, ніж покину цій дівці проклятій!

Геншель. Та що це тобі, стара, приверзлось?

Амалія. Хотів би вже землею мене прикопати!

Геншель. Годі бо вже! не сердь мене!

Зібенгар (стиха). Ну те бо, Геншелю, — вона ж хвора.

Амалія. Хвора? А хто мене хворою зробив? Ви обоє: дівка та ти.

Геншель. От хотів би я знати — хто тобі таких дурниць натовку голову? Дівка та я? А бий його сила божа! Чи в мене з нею що є, чи як?

Амалія. А фартуха та стрічок хіба не їй привозив?

Геншель (знову збентежений). Фартуха та стрічок?

Амалія. Авжеж, фартуха та стрічок.

Геншель. Ну, це вже не знати й що!

Амалія. І що вона зробить, то все в тебе добре, все до ладу. Може хоч раз їй сказав лихе слово? Вона вже й тепер мов хазяйка в хаті!

Геншель. Цить, стара, я тобі кажу!

Амалія. Тобі треба мовчати, бо ти не знаєш...

Зібенгар (біля ліжка). Ну те бо, пані Геншелева, заспокойтесь! Та це ж чистісінькі вигадки.

Амалія. Та й ви не кращі, — хіба й ви так само не робите? А бідолашні жінки через це гинуть. (Заливаючись тихими слізьми.) Ну й хай собі гинуть!..

Зібенгар коротко, змушуючи себе, сміється, підходить до столу і з покірним виглядом одтикає пляшку червоного вина.

Геншель (сідає на край ліжка і вмовляє жінку). Стара, ну бо, стара! Та повернись же! Я тобі по доброму слівце скажу. (Ласкаво силоміць повертає їй голову.) Ну, бачиш, стара, це ж тобі приснилось, це тобі поганий сон приснився. Цуце-

няті нашому — та й тому часом сни сняться. А тепер уже прокинься! Розумієш, стара? Ти стільки гречаної вовни наговорила, що як би її на найбільший віз навантажити, то й той не здержав би — вломився. У мене ще й досі голова запаморочена.

Зібенгар (*шукає й наводить склянку і всипає вина*). Та й мені од вас упало.

Геншель. Не гнівайтесь, будьте ласкаві! От маєш з такою жінкою, — знатимеш почім ківш лиха! Одужуй бо швидше, а то ти долежишся до того, що скажеш — ще я й коні краду.

Зібенгар. Випийте лиш вина, то краще буде.

Амалія. Коли б знаття!

Зібенгар підтримує її, коли вона п'є.

Геншель. А що там іще знати?

Амалія (*випивши вино*). Ну, обіцяйсь мені.

Геншель. Усе, що схочеш.

Амалія. Коли б я вмерла, оженився б ти з нею?

Геншель. Не питайсь таких дурниць!

Амалія. Ні, ти кажи: оженився би, чи ні?

Геншель. З Ганною? (*Жартом.*) Ще б пак!

Амалія. Та ти не шуткуй!

Геншель. Чи ви чуєте, пане Зібенгаре? Ну що ти їй скажеш? Ти ж не вмереш!

Амалія. А коли б умерла?

Геншель. То й тоді не візьму її. Ну, бачиш! А тепер уже це все й покинути годилось би.

Амалія. Обіцяєшся?

Геншель. Що?

Амалія. Що не візьмеш Ганну?

Геншель. Ну, то й обіцяюся.

Амалія. Даєш на те руку?

Геншель. Та кажу ж тобі! (*Дає їй руку.*) Ну, тепер усе гаразд. І вже дай мені спокій з такими дурницями!

Друга дія

Гарний пізній ранок у травні. Світлиця та, що і в першій дії, тільки нема вже того ліжка, де лежала Геншелева жінка. Вікно, де ліжко стояло, відчинено. Г а н н а з засуканими рукавами пере в ночвах, повернувшись до вікна.

Ф р а н ц (*теж із засуканими рукавами, з підкачаними холошами, у дерев'яних черевиках на босу ногу, увиходить з дерев'яним відром у руках, — тільки що мив екіпажі. Говорить по-простацькому весело*). А я прийшов одвідати тебе, Ганно! А ну лиш, — чи нема в тебе трохи теплої води, га?

Г а н н а (*сердито кидаючи в ночви ті сорочки, що держала в руках, іде до печі*). Не ходи лиш сюди так часто!

Ф р а н ц. Отакої!.. А що хіба?

Г а н н а (*наливаючи йому в відро гарячої води*). Не допитуйсь! Ніколи мені.

Ф р а н ц. Та й я за ділом — ридван мию.

Г а н н а (*гостро*). Не займай мене та й годі — ото й усе! Чи я тобі раз про це казала?

Ф р а н ц. Та що ж я тобі роблю?

Г а н н а. Не бігай за мною!

Ф р а н ц. А що було в нас — про те забула?

Г а н н а. Нічого не було! Що ж би там іще було? Я своєю стежкою йду, а ти своєю — оце й є, а більше нічого!

Ф р а н ц. Це щось нове...

Г а н н а. Мені воно старе.

Ф р а н ц. Та бачу... Ганно, та що ж у нас сталося?

Г а н н а. Нічого!.. Анічогісінько!.. Не займай мене та й годі!

Ф р а н ц. Хіба я тобі що зробив? Зраджував тебе, чи як?

Г а н н а. Клопіт мені! Хіба мені що? З ким хочеш тягайся — байдужісінько!

Ф р а н ц. Відколи ж то так стало, Ганно?

Г а н н а. Споконвіку!

Ф р а н ц (*зворушений до сліз*). Брешеш ти, Ганно!

Ганна. Ще що почни! Не дошкулиш! А брехні мені не завдавай! Кажу тобі: одчепись! А коли в тебе в голові клепки нема, щоб розібрати, так я тобі навпростець скажу, а ти затям: що в нас було, того вже не буде.

Франц. Це ти навсправжки?

Ганна. Що було в нас, того вже не буде, — затям собі добре, Франце.

Франц. Затямлю. *(Все більше турбується, наприкінці більше плачучи, ніж кажучи.)* Ти собі не думай, що я такий дурний, що досі нічого не помічав!.. Я все думав, що ти схаменешся...

Ганна. Ото і схаменулась.

Франц. Як на чию думку. Звісно, я харпак, а в Геншеля повна скриня грошей. Воно й справді, як добре роздуматись, то ти таки порозумнішала.

Ганна. Коли ти ще й такої заспівав, то вже й зовсім край!

Франц. А хіба ж і неправда? А хіба ж ти й не намагаєшся, щоб за нього йти? Ну, не правду кажу?

Ганна. А до того тобі зась — то моє діло. Кожен сам про себе дба.

Франц. Ну, а як і я сам про себе подбаю, — піду та й скажу Геншелеві: Ганна дала мені слово, ми вже посватані...

Ганна. А ну лиш спробуй!

Франц *(мало не плаче зі злості й образи)*. Таки й спробую! Ти про себе дбаєш, а я про себе! Коли ти така, то й я такий буду. *(Враз змінює голос.)* Та я тебе вже й не хочу, хоч на шию мені повисни! Така дівка дуже вже мені гидка! *(Швидко виходить.)*

Ганна. Ну, таки допомоглось, — розібрав!

Поки Ганна коло ночов порається, в коридорі стає видно Вермельскірха. Йому років 50, видно, що був колись актором. На ньому старенький халат, вишивані патинки¹, він курить з довгої люльки. Якийсь час зазирає в двері — Ганна ще його не бачить.

Вермельскірх. Чули, як кашляють?

¹ Патинки (заст.) — туфлі без закаблуків у деяких східних народів. (Прим. ред.).

Ганна. Хто?

Вермельскі рх. Ну, нагорі, — вже приїхав один.

Ганна. Та вже й час, — уже половина травня.

Вермельскі рх. *(помалу переступаючи через поріг і упівголоса співає, кахикаючи)*.

Я на сухоти кандидат,
Відівідівіт, бум-бум!
Мені не довго ряст топтатъ,
Відівідівіт, бум-бум!

Ганна сміється над ночвами.

Вермельскі рх. А гарна штука почути кашель: так і знаєш, що літо йде.

Ганна. Однією ластівкою ще не діється літо.

Вермельскі рх. *(посуває те, що стоїть на ослоні, щоб було місце, й сідає)*. А де ж Геншель?

Ганна. На кладовище поїхав.

Вермельскі рх. А, справді, — сьогодні ж день народження його жінки. *(Мовчанка.)* Побивається старий. А коли він вернеться?

Ганна. Не знаю вже — чого йому їхати. Так треба коней, що аж-аж! Ще й нового наймита забрав з собою.

Вермельскі рх. Гей, Ганно, з пересердя погано їсться.

Ганна. Коли ж правда! Усе покинув. А омнібусові ж треба ні часиночки не спізниться. Бричка ще вся в грязі, а Гауфе ніяк собі ради не дасть. Старе опудало повертається, як ведмідь за горобцями.

Вермельскі рх. Так, так, уже починається — буде що робити. Сьогодні старший кухар нагорі став до роботи. Помітно вже й у мене в пивній дещо.

Ганна *(зареготавши, коротко)*. Ну, по вас ще не помітно, щоб вам було багато роботи.

Вермельскі рх. *(не ображаючись)*. Дійдеться й до того, пізніше, eleven o'clock. Тоді так кинуся до роботи, що аж курява вставатиме.

Ганна. А вже ж, куряви багато буде! З вашої люльки закурите.

Вермельскірх (*усміхаючись*). Доброго язика маєте, ласкава пані, — гострий як бритва. Стривайте лиш: от у нас буде сьогодні при обіді перше — бас, друге — віолончель, третє — дві перші та дві другі скрипки... Ні, три перші, а дві другі... три другі, а дві перші... — ото, поплутались у мене в голові! Одно слово: десять чоловік оркестри. Чого ж ви смієтесь? Може думаєте — брешу? А як на вашу думку, скільки може бас ізжерти? Страшно й казати! А ще в мене мало діла!

Ганна (*насміявшись*). Звісно, куховарці буде багато діла.

Вермельскірх (*просто*). І жінка й дочка — вся наша сім'я чесно по щирості працюємо, а мине літо, то й побачиш, що за малим не дурно клопотались.

Ганна. Не розумію, чого ви бідкаєтесь. У всій господі вам найкраще йдеться. Пивна у вас ніколи не була порожня — однаково, чи влітку, чи взимку. Коли б не Зібенгар, а я тут хазяйнувала, — я б коло вас не так заходила. Ви мене не одбули б якимись там злидарськими трьома сотнями талерів за оренду. Менше як за тисячу не попустила б вам, та й тоді б іще мали багато баришу.

Вермельскірх (*устає й ходить посвистуючи*). Може ще що зробили б? У мене з переляку аж люлька погасла.

Юрко, молодий, моторний, зручний кельнер іде дуже швидко сходами поза скляними дверима, несучи снідання. Ще за дверима стає здивований, одначе відчиняє, дивиться в коридор праворуч і ліворуч.

Юрко. Біс його бери! А куди ж це я зайшов?

Ганна (*сміючись над ночвами*). Далеко забігли, — назад треба.

Юрко. Та тут здурієш, їй-бо! Тут і кінь зблукався б, не то що!

Ганна. А ви мабуть тільки оце сюди прийшли, га?

Юрко. Ну, вже ж — тільки вчора. Це штука! Такої ще зомною ніколи не бувало. По всяких господах служив, а тут без поводиря не обійдешся.

Вермельскірх. Скажіть, може ви з Дрездена?

Юрко. Ні, з Майсена.

Вермельскірх. Та невже? Справді?

Юрко. Скажіть же, будьте ласкаві, як мені звідсіля ви-йти?

Ганна (*поглядає на Юрка жваво, весело і по-своєму кокетно*). Атак, які ввійшли: сходами нагору! Таких ластів'ячих хвостиків нам тут унизу не треба.

Юрко. Це бельетаж, так?

Ганна. А ви думали — собача халабуда, чи як? Гавкати-муть тут на вас, чи що? Ні, й тут живуть вельможні люди!

Юрко (*залицяючись*). Знаєте що, чепурушечко, — ходіть удвох, покажете мені куди йти. З вами б я не боявся, хоч куди б мене завели, хоч до льоху, хоч на горище!

Ганна. Одчепіться ви од мене! Ото не бачила! Таких хор-тів тут багато біга.

Юрко. Може, вам, чепурушечко, прати допомогти?

Ганна. Ще чого! От спробуйте лиш, то вже я вам тоді дорогу покажу — оцим о! (*Виймає щось з мокрої білизни.*) Тільки вже собі іншу сорочку наготуйте!

Юрко. Ото! Хіба ж таки ви мене як свиню обляпаєте! Де ж таки! То ж не годиться! Ну, та ми ще про це побалакаємо. Адже так, чепурушечко? Ну вже ж, уже ж! Ще побалакаємо! Як буде мені коли — згодом, іншим разом. (*Виходить сходами нагору.*)

Вермельскірх. Ну, вдруге цей уже мабуть сюди не зблукається. Зібенгар покаже йому кудюю йти з їдальні до кухні. Ганно, а коли ж Геншель вернеться?

Ганна. Та на обід же. Щось йому переказати од вас?

Вермельскірх. Еге. Скажіть йому — тільки ж не забудьте — скажіть йому, що я йому низенько кланяюсь.

Ганна. Ото дурниця! Знаю вже я, догадалась!

Вермельськірх (*проходячи проз неї, злегка кланяється*).
Догадуйтеся як знаєте! Бувайте здорові! (*Виходить.*)

Ганна (*сама пере зусеї сили*). Коли б тільки цей Геншель
не був такий дурний!

Вгорі, нахилиючись, зазирає у вікно з околу Фабіг, крамар манд-
рований.

Фабіг. Добридень, молода господине! Чи живенькі?

Ганна. Хто ви?

Фабіг. Ну Фабіг з Квольсдорфа. Хіба ви не пізнаєте мене?
Поклона від вашого батька приніс. Він переказує вам... Може
я краще в хату ввійду?

Ганна. Добре, — знаю вже: грошей знову хоче. Нема в
мене грошей.

Фабіг. Та і я йому так казав, так він віри не йме. Чи ви
самі, господине?

Ганна. Хіба що?

Фабіг (*тихше говорить*). Та бачите — є в мене справа...
Така... А крізь вікно казати, — люди почують...

Ганна. Ну, ввійдіть... (*Фабіг зникає.*) Принесло його саме
сьогодні! (*Витирає руки.*)

Фабіг увиходить. Убраний убого, надзвичайно рухливий,
років 36, поганенька борідка.

Фабіг. Добридень, молода господине!

Ганна (*гостро*). Я зовсім не господиня!

Фабіг (*хитро*). Хіба? Ну, то незабаром будете нею.

Ганна. Брехня все та й годі!

Фабіг. Я так чув, — хіба я знаю? Скрізь люди так гово-
рять, бо ж Геншелева жінка вмерла.

Ганна. Про мене — хай собі говорять! Я свою роботу
знаю... Байдуже мені!..

Фабіг. Отак і краще. Я так само роблю. Такого вже на
мене люди понабріхували!.. Мов би то я в Альтвассері голу-
бів покрав... А то одного разу за мною маленька собачка
вчепилась, так зараз вигадали, мов би то я її вкрав.

Ганна. Коли маєте що казати мені, так кажіть коротко.

Фа бі г. Так? Гаразд! Я й сам завжди так кажу. Люди дуже багато базікають; мають яку пару ганчірок, або що, а зіб'ють бучу таку, мов би село продають. Ну, тепер я вам усе коротенько скажу. Справа така, молода господине... Ах, не гнівайтесь, — я знову помилився... я хотів сказати: дівчино... Справа про вашу дочку.

Га н н а (*гостро*). У мене нема ніякої дочки. Дівчинка, що живе в мого батька, — моєї сестри дочка.

Фа бі г. Коли так, то це інша річ. А ми всі думали, що дівчина — ваша. А де ж ваша сестра?

Га н н а. А хіба я знаю? Криється десь. Дума собі: шукайте де знаєте!

Фа бі г. Ото, людошки, яка штука! А я б запрявся, — та й не сам я, а всі ми там у Квольсдорфі, — запряглись би, що дитина — ваша.

Га н н а. Знаю вже, знаю, хто це на мене набріхує! Усіх би їх на ім'я могла назвати! Вони б з мене повію хотіли зробити. Ну, вже як і попадуться вони мені в руки, — дам я їм!.. Хай начуваються!..

Фа бі г. Справді тут погана річ... бо діло таке, господинечко, що старий, батько ваш... ви ж це знаєте — що вже там!.. з горілки ніколи не виходе... Раз у раз п'яний як земля... От два роки, як ваша мати померла... тоді він міг дівчину дома кидати, а тепер ні на кого — хата пуста... Ну, то він її тяга з собою по всіх шинках... з шинка в шинок... І собаці жалко стало б, таке побачивши.

Га н н а (*гостро*). Хіба я винна, що він п'є?

Фа бі г. Та боронь, Боже!.. Хіба ж я кажу? Хіба ж його тепер спиниш, старого? Я тільки про дівчину, — дуже вже їй погано. Коли в нього не забрати її та не віддати до добрих людей, то вона й десяти тижнів не проживе.

Га н н а (*неприхильно*). Не моє діло. Я не можу її взяти. У мене й так багато клопоту.

Фа бі г. От ви прийдіть коли-небудь у Квольсдорф та подивіться самі! Це найкраще було б. А дівчинка яка гарна!

Таке славнюсіньке — такі ручки, такі ноженята — ну, мов у лялечки, — такі гарнюсінькі та манюсінькі!

Ганна. Не моя дитина, то й байдуже мені.

Фабіг. Ні, ви прийдіть та дайте раду. Бо так жалко, що й не дивився б. Коли не зайдеш до шинку — чи опівночі, чи опівдні — таке моє діло, що треба мені, — все вона з вашим батьком у люльковому диму сидить. Аж серце крається дивитись.

Ганна. А нехай би шинкарі не давали йому нічого. Палицю взяли б та й дали б йому доброго прочухана, то може б порозумнішав. — Он уже віз у двір уїхав... Ось вам трохи грошей. Сьогодні вже годі, — до завтрього ще надумаюся щось. Зараз не можу. Тільки ж не плещіть про це тут у пивній, а то тоді і не навертайтеся до мене.

Фабіг. А чого б я плескав? Байдуже мені! Чи то ваша дочка, чи вашої сестри — по метриках не буду дивиться та й не говоритиму про це. Тільки, коли хочете доброї поради, то краще скажіть Геншелеві все зараз — не одірве ж вам за те голови!

Ганна (*все більш дратується, бо вже Геншелів голос чути*). Не кажіть дурниць! Луснути зо зла можна! (*Виходить до другої світлиці.*)

Геншель увиходить помалу, поважний; у чорному сюртуку, в циліндрі й білих плетених рукавичках. Спинається і дивиться на

Фабіга, помалу пригадуючи щось.

Геншель (*просто та спокійно*). Хто ви?

Фабіг (*швидко*). Я купую ганчірки, старий папір, меблі, стару одіж — все, що трапиться.

Геншель (*глянувши на нього пильно, каже добродушно, але твердо*). Ідіть собі!

Фабіг виходить, усміхаючись ніяково.

Геншель (*складає циліндра й витирає лоб і потилицю рябенькою хусткою; кладе бриля на стіл і говорить, повернувшись до дверей світлиці*). Дівчино, де ти?

Ганна. Я тут, з Густлею.

Геншель. Гаразд, я підожду. *(Сідає, глибоко зітхаючи.)*
Так, так... Ох, лихо мені!..

Ганна *(увиходить, дуже клопочеться)*. Зараз обід буде.

Геншель. Не можу обідати. Не хочеться.

Ганна. Не з'їси, то й не зробиш. Он я колись в одного вівчаря служила, так він усе нам казав: коли в кого журба, чи що, то хоч і не хочеться, а треба їсти.

Геншель. Ну, порайся там з обідом, — побачимо тоді.

Ганна. Не треба вже так побиваться. Треба вже й заспокоїться.

Геншель. Горанд, палітурник, був?

Ганна. Усе гаразд. Зробив сорок нових білетів. Отам на комоді лежать.

Геншель. Знову почнеться лиха година: день крізь день, що божого ранку плуганься омнібусом, цією старою скринню, до Фрайбурга та перетягай через гори хворих...

Ганна. Дуже багато доводиться вам робити самому. Старий Гауфе такий уже немоторний зробився. Коли він не вправляється, — то я б його не держала.

Геншель *(устає і підходить до вікна)*. Надокучило мені це возіння... Про мене — хоч би його й зовсім не було. Бай-дуже мені. Чи сьогодні, чи завтра — однаковісінько. Коней до гицеля, вози — на дрова, а собі — пошукати доброго мотузка. Піду на часинку до Зібенгара.

Ганна. Я хотіла вам сказати щось...

Геншель. А що там?

Ганна. Бачите.... мені самій воно не легенько... *(Мов плачливо.)* Та брат мій... каже, щоб я додому йшла... *(Рече.)* Треба мені їхати...

Геншель *(дуже збентежений)*. Чи ти не здуріла?.. Не кажи дурниць!.. *(Ганна, закрившись фартухом, усе мов плаче.)* Ну, скажи, Ганно, — ти ж цього не зробиш, не підеш од нас саме тепер? Бо що ж воно буде? Хто ж хазяйнуватиме? Іде літо... робота, а ти хочеш мене покинути!

Ганна *(як і перш)*. Дівчинки вашої мені жалко...

Геншель. Коли ти її не доглянеш, то хто ж догляне?

Ганна (*трохи згодом, мовби заспокоюючись*). Коли ж ніяк інакше.

Геншель. Та все можна, аби схотіти! Ти мені про це ніколи не говорила. А тепер маєш — якийсь брат! Може я тобі що зробив? Або може тобі вже не годиться в мене жити?

Ганна. І поговору не було б!

Геншель. Якого поговору?

Ганна. Та вже знаю!.. Зійти з-перед очей та й годі!

Геншель. Не розберу, що ти кажеш!

Ганна. Я роблю, маю за те плату... Нехай на мене не набіхують!.. Як і хазяйка ваша жива була, я ввесь день робила, та й тепер не лінуюсь. А люди плещуть, мов би я примиляюся, хазяйкою хочу стати... Краще вже я собі іншої служби пошукаю.

Геншель (*полегшало йому*). Коли тільки це, то цить!

Ганна (*бере якусь роботу, щоб було чого вийти*). Ні вже, піду... Не можу більше zostаватися!.. (*Виходить.*)

Геншель (*їй у слід*). Хай собі люди плетуть! На те й язика мають!.. (*Скидає сюртука й чіпляє, зітхаючи.*) А клопоту все не менша!

Зібенгар увиходить помалу, тримаючи пляшку з мінеральною водою й склянкою.

Зібенгар. Добридень, Геншелю!

Геншель. Дякую, пане Зібенгаре, добридень!

Зібенгар. Я вам не заважаю?

Геншель. Та де! Ото! Просю!

Зібенгар (*становить на стіл пляшку і склянку*). Знову мушу лічитися. Щось там у горлі знову. Ну, та треба ж чоловікові з чогось умерти.

Геншель. Треба пити воду з джерела — вона допоможе.

Зібенгар. Та вже п'ю.

Геншель. Та не з Мільбруна, ані з Обербруна, — з нашого джерела найкраща.

Зібенгар. Ну, поговоримо про щось інше. (*Замислившись, бере гілку з плюща, бавиться нею, помічає її, спиняється*—

ся дивуючись, позирнув на циліндра й Геншеля і враз каже.)
Сьогодні день народження вашої жінки?

Геншель. Сьогодні було б їй тридцять шість літ.

Зібенгар. Невже?

Геншель. Еге ж...

Мовчанка.

Зібенгар. Я тепер краще покину вас самого, Геншелю...
А як вам буде можна — може завтра — то я б хотів з вами
про одну справу поговорити...

Геншель. То вже краще зараз.

Зібенгар. Та це я про ту тисячу талерів.

Геншель. Та хоч і не кажіть далі, пане Зібенгаре, а хай
собі вони у вас аж до зими. Бачите, чого мені брехати? Зараз
мені їх не треба. А у вас вони цілі будуть — це я знаю.

Зібенгар. Ну, Геншелю, я вам дуже вдячний. Ви мені
дуже тим допомагаєте. Влітку будуть гроші, ви знаєте, а
тепер справді важко було б мені заплатити.

Геншель. Ну, от ми й поладнали.

Мовчанка.

Зібенгар (*ходить по хаті*). Так, так, я іноді сам дивуюсь:
я в цьому домі зріс, але тепер, коли б я міг тільки якось по-
розплачуватися з усіма, — залюбки я пішов би звідси.

Геншель. Ну, а я скажу, що нехотя пішов би. Не знав би
де мені подіться.

Зібенгар. Ви, Геншелю, вгору пішли. Те, що мене за ма-
лим не зруйнувало, — вас воно заможним зробило.

Геншель. Одному цього не стає, другому того. Кому
гірше — хто його зна. Бачите, і мене лихо вдарило. Ще ніяк
не оговтаюся після нього...

Мовчанка.

Зібенгар. На все свій час, Геншелю. Переможіть себе.
Вам треба серед людей бувати, послухати, що вони гово-
рять, подивитися, склянку пива часом випити, до якогось
діла взятися, чи що, а не все тільки про своє горе думати.
Того вже не переміниш, ну, то треба братися до іншого.

Геншель. Звісно, воно так...

Зібенгар. А вже ж! Ваша господиня була найкращою, найвірнішою жінкою — це всі кажуть. Але ж ви жива людина, Геншелю, ви чоловік у найкращих літах, при силі. Вам ще багато дечого треба зробити на світі — хто його знає, що там іще вам буде. Забувати жінку вам зовсім не треба, — навпаки. Та такий чоловік, як ви, цього й не може зробити. Але ж шанувати її пам'ять треба розумно. А так, як ви, — хіба воно чому допоможе? Вже я давно вас пильную і сам собі намірився поговорити з вами по щирості. Ви вже дуже хилитеся перед лихом.

Геншель. А що ж його робити? Ви правду кажете, звісно: та часом не даси собі ради. Хочеш до діла взятися, — скрізь чогось не стає. Чотири ока краще бачать, як два, чотири руки роблять більш, як дві. А як почнеться те возіння влітку, — хто дасть порядок дома? Хіба воно легко!

Зібенгар. Я думав, Ганна добре справляється.

Геншель. От бачите, а вона одходить. Погано без жінки. Ні на кого не можна здатися.

Зібенгар. Оженіться, Геншелю.

Геншель. Та воно б і краще... Що я без жінки зроблю? Наш братчик без жінки нічого не вдіє. Я вже й так хотів піти до вас нагору побалакати з панею, — може вона мені що порадить... Так воно все це несподівано сталося. Серед діла взяла та й умерла. Воно, як по правді казати, оце поштарство вже занепада. Скоро тут машина побіжить... Бачите, ми трохи придбали — хотіли маленький готель купити... років через два, може.... Де ж його таке зробити без жінки!

Зібенгар. Та не можна ж вам увесь вік жити так, як тепер. Не будете ж ви довіку вдівцем. Уже ж через дитину цього не можна.

Геншель. Та воно й я так кажу.

Зібенгар. Звісно, не моє діло мішатися до того... ну, та ми ж давні приятелі. Ждати, Геншелю, тільки через те, що як там люди про це скажуть, — це ж дурниця. Коли ви думаєте знову женитися, справді думаєте, то що швидше —

краще і вам, і дитині. Не навмання, — звісно, ні. Але як ви вже поміркували все гаразд, — то чого ж баритися? Щастя. Боже! (*Мовчанка, Геншель чухає потилицю*). Маєте кого на оці?

Геншель. Чи маю кого... Як сказати вам, то може й маю, тільки не можу взяти.

Зібенгар. А чому?

Геншель. Та ви ж знаєте.

Зібенгар. Я? А звідки ж би я знав?

Геншель. Поміркуйте трошки.

Зібенгар (*подумавши, хитає головою*). Нічого не можу надумати.

Геншель. Адже я повинен був жінці обіцяти...

Зібенгар. ...А, так!.. Ви про наймичку... про Ганну?

Мовчанка.

Геншель. Нема чого мені критися — багато я про це думав. Часом уночі прокинешся — хто й зна поки не заснеш — усе про це думаєш. Ніяк тих думок не збудуся... Дівчина вона путяща. Мені старому трохи молода вона, так же робити може за чотирьох чоловіків. Та й за Густлею моєю догляда так, що й рідна матір краще не доглянула б. І голова добра в неї — краще од моєї. І рахує вона краще за мене. Такий з неї рахівник, що до копійчки все пам'ята куди й що — хоч би й через шість тижнів. Я думаю, що вона й пару юристів пошила б у дурні.

Зібенгар. Ну, коли ви про все те такі певні...

Геншель. Кращої жінки й не найдеш. А одначе — не можу зосмілитися...

Мовчанка.

Зібенгар. Так, так, — тепер неначе згадую щось. Це було вже так щось в останні дні перед смертю. Але ж скажу вам по щирості: я тому ваги не надавав. Ваша жінка була тоді дуже стурбована. Це все найбільше через хворобу сталося. На мою думку, не це найважливіша річ. Найважливіша річ може бути тільки ця: чи Ганна справді вам до пари? Безперечно

— є в ній багато гарного. А дещо в ній мені не подобається. Немає людини без вади. Адже в неї є дитя, кажуть.

Геншель. Є. Я довідувався. Ну, то що. Мені байдуже. Хіба ж вона повинна була дожидатися мене? Вона тоді не знала, що й на світі є Геншель. Крові в неї багато, — проситься на волю. Вже як груша поспіла, то впаде додолу. Ні, я про це байдуже.

Зібенгар. Ну, то й гаразд! А те інше аби що. Ну, хоч і не аби що, — звісно, його не забудеш, я розумію, — та час уже вам того всього позбутися. Через те тільки не женитися, хоч знаєте, що було б вам краще, — це ж дурниця, Геншелю!

Геншель. Отак і я сам собі раз у раз кажу. Бачите, вона завжди хотіла мені добра. Я це про жінку, як вона при здоров'ї ще була. Не стане ж вона тепер мені на перешкоді. Де б вона не була, а все вона мені щастя хоче.

Зібенгар. Авжеж!

Геншель. Був я в неї сьогодні на гробку. І пані звеліла покласти вінок. Кажу собі думкою: піди туди до неї, думаю. Може, вона тобі як порадить. Може, там якийсь лад собі дасть! Стара! — кажу... це б то так, думкою... Дай мені який знак! Чи єге, чи ні? Як там випаде, то так уже й буде. З півгодини стояв... Молився і все їй розказав — так, думкою, звісно... і про дитину, і про готель, і що з ділом ради не дам. А знаку й не було...

Ганна ввіходить, скося позирнувши на розмовників, і щиро береться до роботи. Прибирає ослін та ночви і порається біля печі.

Зібенгар (до Геншеля). Земля пером померлим! А ви жива людина. Нащо вам знаків та чудес, Геншелю? Дамо собі раду й своїм розумом. Ідіть своїм шляхом. На своєму кораблі ви самі капітан. Викиньте всі оті вигадки та химери геть з нього! Що більше про цю справу думаю, то все кращою вона мені здається.

Геншель. А ти, Ганно, що про це скажеш?

Ганна. А хіба я знаю про що ви говорите!

Геншель. Ну, стривай, я тобі розкажу згодом.

Зібенгар. Бувайте здорові, Геншелю! До побачення! Хай вам щастить!

Геншель. Коли б Бог дав!

Зібенгар. Та я за вас не боюсь. У вас щаслива рука. (*Виходить.*)

Геншель. Не зурочте, пане Зібенгар!

Ганна. А ви тричі плюньте: пху! пху! пху! (*Мовчанка.*) От не можу вмовчати: через лад ви вже добрі!

Геншель. А то ж чого так, га?

Ганна. Обдирають вас люди та й годі!

Геншель. Ти, мабуть, думаєш, що він у мене грошей просив?

Ганна. А то ні? Соромився б у бідних людей випрохувати!

Геншель. Ти, Ганно, сама не знаєш, що кажеш!

Ганна. Ба ні, знаю!

Геншель. От же не знаєш, та й знати не можеш. Тільки згодом зрозумієш, колись. А тепер я піду до шинку, вип'ю кухоль пива — уперше за ці вісім тижнів. А тоді вдвох пообідаємо, а після обід поговоримо... Тоді вже видно буде, як його зробити. Чи тобі може не влад?

Ганна. Самі ж кажете, що тоді видно буде.

Геншель. Та я й знов кажу — побачимо.

Виходить. Мовчанка. Ганна порається далі — аж поки не чути стає Геншеля. Тоді відразу спиняється, витирає руки, за малим не тремтить з радощів, зриває фартух і несамохіть вихоплюються в неї слова тріумфу.

Ганна. Ну, дамся ж я вам тепер у знаки! Начувайтесь!

Третя дія

Світлиця та, що і в двох перших діях. Вечір наприкінці грудня. Піч топиться, на столі горить свічка. Середні двері зачинені. З горішнього поверху чути трохи музику до танців. Ганна, тепер Геншелева жінка, сидить за столом і плете; убрана чепурно

й чистенько в блакитну перкалеву (ситцеву) сукню, на шії червона хустка. Увіходить Гільдебрант, коваль, маленький, жиливий.

Гільдебрант. Добри вечір! А де чоловік?

Ганна. Поїхав до Бреслава. Тепер же він трьох нових коней держить.

Гільдебрант. Так мабуть не вернеться сьогодні?

Ганна. Хіба аж у понеділок.

Гільдебрант. А сьогодні субота. Ми тут віз великий назад привезли — поставили в дворі під залю. Довелось усі чотири шини нові натягати. Гауфе нема?

Ганна. Він уже давно в нас не живе.

Гільдебрант. Туди до біса, — ото дурниці плету! Я хотів про нового наймита, про Шварце — нема його?

Ганна. Та й він до Бреслава поїхав.

Гільдебрант. Так, так — про Гауфе я добре знаю. Він же раз у раз ходить у кузню, як ми робимо, — витрішки продавати. Бо він же й досі не найшов собі служби.

Ганна. Кажуть, пити почав.

Гільдебрант. Та, мабуть, так і буде. Тяжко старому: ніхто вже не хоче його брати. А що це там діється, нагорі?

Ганна. Танці та музики. Клуб там.

Гільдебрант. А ну як би й ми з вами пішли туди, га? Чому б і нам вальса не потанцювати?

Ганна. Ото б усі очі повитріщали! А нащо вам Геншель?

Гільдебрант. Та в судді жеребець гнідий — не дається стерво підкувати. Так ми й хотіли попрохати Геншеля. Коли вже він його, клятого, не вгамує, то нехай його нечистий кує. Добраніч!

Ганна. Добраніч!

Виходить Гільдебрант. Ганна прислухається до якогось шелесту в коридорі — мов ногами хто човгає.

Ганна. Що воно таке? (Одчиняє двері.) Хто це там човгає?

Франціска (*увиходить танцюючи*). Дайте ходу! Дайте ходу, пані Геншелева, — мені ніколи! (*Крутиться круг стола під такт того вальса, що згори чути.*)

Ганна. Тю на тебе! Чого ти? Чи ти не здуріла? (*Франціска все танцює, приспівуючи вальса. Ганна все веселішає.*) Та годі, Бога ради, бо скрутишся! Ну, Франціско, ти скоро й зовсім з глузду зсунешся.

Музика вривається. Франціска падає знеможена на стілець.

Франціска. Танцювала б — хоч і до загину, пані Геншелева!

Ганна (*сміючись*). Як отак крутиться, то звісно, що й до загину! Пропадеш з реготу, на тебе дивлячись!

Франціска. А ви хіба зовсім не танцюєте?

Ганна. Я? Чи танцюю? Авжеж! Бувало, що за одну ніч пару нових черевиків поб'єш, танцюючи.

Франціска. А ну лиш потанцюємо!

Ганна. Іди собі нагору та там і танцюй!

Франціска. Еге, якби я сміла! А знаєте: я таки прокрадуся туди, нагору... На галерею прокрадуся... Чи ви там були? У великій залі на хорах? Де мішки з сушеними сливами стоять? Сміло туди залізу та й дивитимусь униз. Їстиму сливи та й дивитимусь. А чому ж би мені й не подивитися?

Ганна. А як Зібенгар скаже, щоб тебе геть відтіля?

Франціска Байдужісінько! Я таки дивитимусь. А як почне яка з Зібенгаром танцювати, я на неї камінцем зі сливи кину!

Ганна. Ти за Зібенгаром зовсім дурієш.

Франціска. Бо він таки за всіх найкращий! (*Музика.*) Ну, от знову. Тепер грають польки. (*Знову танцює.*) От хотіла б я зараз з паном Зібенгаром потанцювати! І не схаменувся б він, — так би й поцілувала його враз — ні з того, ні з сього!

Ганна. А мені б Зібенгар був уже дуже старий.

Франціска. Ваш чоловік такий само старий, пані Геншелева.

Ганна. Ну, ти, вигайдай там! Мій чоловік на п'ять год молодший, розумієш?

Франціска. А показується куди старіший. Такий старий та зморщений. Пхе, ні, — його б я не поцілувала!

Ганна. А йди собі геть, а то я віника візьму! Буде мені тут мого чоловіка ганити! А де мені зараз кращого взяти? Постривай лиш, як постарішаєш, то побачиш як то чоловіка собі знайти!

Франціска. Я ніколи не піду заміж. Підожду поки сюди приїде який пан делікатний... улітку воду пити... найкраще росіянин... хай він мене завезе далеко в світ!.. Я світ хочу побачити, до Парижа поїхати... Тоді я вам листа пришлю звідтіля, пані Геншелева.

Ганна. Та й я думаю, дівчино, що ти колись таки втечеш відціля.

Франціска. Та то вже неминуче. І пан Зібенгар був у Парижі під час революції. От гарно розкажує! І я б хотіла в такій революції бути... Барикади тоді роблять!..

Вермельскірх (за сценою). Франціско! Франціско! Де ти забігла?

Франціска. Цитьте! Не кажіть нічого!

Вермельскірх (за сценою). Франціско! Франціско!

Франціска. Шш!.. Цитьте!.. Знову треба йти подавати в пивній. Остогидло вже, не можу.

Вермельскірх (за сценою). Франціско!

Франціска. Це татове діло або мамине... Або хай кельнера наймуть. От, буду я за наймичку в пивній!

Ганна. То ще не найгірше діло.

Франціска. Коли б же там великі пани були, а то самі слуги, що коло криниць, кучері та шахтарі. Спасибі вам! То мені не личить.

Ганна. Якби це зі мною, то мені було б легко: я б за подавання добре брала. Ти могла б назбирати собі чимало, до схову добрі грошики були б.

Франціска. Мідяків не беру. А коли пан Зібенгар або архітектор або лікар Валлентінер щось мені й подарують, то я зараз на ласоцях проїм.

Ганна. Ото ж то бо й є! Яка яблунька, таке й яблучко. Такі ж твої батько й мати. Про пивну не дбаєте. Коли б ви діло до пуття робили, то вже б досі гроші на процент оддавали.

Франціска. Коли ж ми не такі скупі, як ви.

Ганна. Хіба я скупа? Я тільки грошей не перевозжу по-дурному.

Франціска. А люди кажуть, що ви скупі.

Ганна. А люди хай до чужого не мішаються, — он що! Та й ти так само! Іди собі, звідкіля прийшла! Надокучило вже мені твоє базікання!.. Можеш більше не приходити, — тужити за тобою не буду. Нема краще, як і не бачиш і не чуєш вас... увесь ваш смітник!..

Франціска (*вже біля дверей, повертаючись, злісно*). А знаєте, що ще люди кажуть?

Ганна. А й знати не хочу, — геть мені зараз із хати! Дивись лиш, щоб і про себе чого не почула. А що в тебе з Зібенгаром? Знаєте ви обоє, та й я щось знаю! Якби не це, — хто й зна коли б уже викинуто вас геть з вашим паскудним шинком! Він би це зробив!

Франціска. Пху, пху та й ще пху! (*Виходить.*)

Ганна. Сміття! Волоцюги!

Середні двері застаються відчинені. Коло них стріваються Зібенгар, ідучи згори, та Юрко, ідучи з коридору, — це видно в двері. Юрко убраний по-віденському — бриль, паличка, довге пальто, краватка.

Зібенгар. А що вам?

Юрко. Вибачайте, в мене діло до візника Геншеля.

Зібенгар. Візника Геншеля нема дома. Ви це вже втретє чуєте: в моєму домі нема вам місця. А коли ви це забудете, то я звелю вам нагадати... жандармові скажу, — розумієте?

Юрко. Вибачайте, пане Зібенгаре, — я ж не до вас пришов. Ці люди живуть у вашому домі. Хіба я що нечесне зробив?

Зібенгар. Коли я ще раз тут вас зустріну — звелю слугам викинути вас геть. То, будь ласка, вважайте на це. (*Виходить.*)

Юрко (*увиходить у хату, лаючись*). Ще побачимо як воно буде! Стривай лиш!

Ганна (*зачиняє з усієї сили двері, ледве вдержуючи свою лютість проти Зібенгара*). Ми ще поки тут!.. Хай лиш спробує!.. Тут наша хата, не його, і хто сюди приходить — до нас приходить! Не сміє він ні слова казати!

Юрко. Дарма, подождемо, — це йому дорогенько може коштувати. За це він заплатив би не трошки, коли б пожалітись. Він уже раз добре вскочив з Альфонсом, що два роки попереду тут був. А зі мною ще дужче вскочить: тридцяти талерів за шкоду мені ще мало буде.

Ганна. Та в нього й тих у кишені нема. Голодранець проклятий! Тільки й зна, що скрізь тягається та позича. Де не почуєш, — скрізь набрався. От-от уже незабаром самого викинуть з дому, — не то що людей викидатиме.

Юрко (*скидає пальто, чіпляє бриля і зчищає пух з сюртука й штанів*). А звісно. Це всі знають. Уже й у клубі про це балакають. І ніхто його не жаліє, ще й раді. Мій хазяїн теперішній страх не терпить його. Тільки прізвище його почує, то вже лютість його бере. (*Виймає з кишені дзеркальце й гребінець і причісується.*) Ну вже мені цей Зібенгар, — усе каже, — дався він мені в знаки.

Ганна. Ще б пак не сердився чоловік!

Юрко. А що, Галочко, чи нема в тебе чого тепленького?

Ганна. А чого ти вчора не прийшов?

Юрко. Хіба ж мені можна щодня виходити? Я й сьогодні насилу вирвався. Учора сиділи аж до трьох годин ночі.

Ганна. А що ж там було?

Юрко. Пожежного товариства засідання. Купили собі нову пожарку та й хочуть незабаром посвятити її з церемонією. Ну, так ото й зібрались про це говорити.

Ганна. Аби була яка зачіпка напиться. А я сама сиділа та аж до півночі тебе дожидалася. Чую — щось шелеснуло...

не знаю, що воно було — мабуть, птиця об вікно черкнулась... а я думала, що ти, — іду до вікна, одчиняю... Та так розлютувалась, що до світу не могла заснути. (*Злегенька стукаючи кулаком по столу.*) Ще й тепер на тебе лиха!

Юрко. Та годі вже! Чого нам собі веселощі перебивати? (*Обніма її.*) До чого? Нащо?

Ганна (*випручавшись*). Та геть! Не знаю, чого воно так — усе мені якось не щастить. Раз у раз сидить Геншель, а як на яку часину поїде, так тая часина дурно й пропаде.

Юрко. Ну, та ще ж сьогодні маємо час. Він же, здається, аж у понеділок приїде.

Ганна. Хіба його вгадаєш!

Юрко. Ну, а хіба ні? Не розумію.

Ганна. Усе б він дома сидів. Попереду такого не було. То так і тиждень, і другий було в дорозі, а тепер одну ніч дома не переночує, то вже бурчить без міри. Скаже, що три дні проїздить, а вже другого дня знов дома. Ну, чуєш: мабуть, уже він... Бо ніхто так не ляска батогом...

Юрко (*прислухавшись, тихшим голосом*). А чорти б його забрали! От проклятий! Тільки трошки обігрівсь чоловік, — уже й знов іди! А я зовсім на інше замірявся. (*Вдягає пальто, бере бриля.*)

Ганна (*вириває з рук у нього бриля*). А чого тобі йти? Зоставайсь! Кого мені страшно? Чи не Геншеля? Хай мені й не писне! Не боюсь я його! Якби ти вчора прийшов, як казала. Ніхто б нам на заваді не був — ні Геншель, ні Зібенгар. А тепер їх чорти розносили!

Вальтер увиходить, баришник, кіньми баришує. Гарний з себе, молодецька постать, років 40. Шапка з відлогою, коротка кожущанка, стрілецькі панчохи, чоботи з довгими халявами, рукавиці з зав'язками.

Вальтер. А твій чоловік уже в дворі, господине. Добри-вечір! Я на часинку, тільки привітатись, та й знову на коня. Добрих коненят купили! Та й тобі щось привіз.

Ганна. А я думала, що ви аж у понеділок вернетесь.

Вальтер. Та воно б так і було, та ми тільки до Канта доїхали, а там довелось коней машиною везти, бо вони б собі ноги й шиї поламали — така ожеледь, що біда.

Юрко. Машиною, звісно, швидше.

Вальтер. А то ще що за чолов'яга? І не видно його там... Та це Юрко! Чи ти ба який — нестемнісінький пан!

Юрко. Бо в готелі "Зоря" більший заробіток. Тепер мені там куди краще. Тут я обдерсь увесь, за малим не голий наприкінці ходив, ну, а там можу знову собі що треба справити.

Вальтер. Ану, Ганно, вгадай лиш, що тобі Геншель привіз.

Ганна. Ну, та що?

Вальтер. Чи рада ж будеш?

Ганна. Побачимо, чи є з чого радіти.

Вальтер. Ну, бувай здорова, а то мені жінка голову гризтиме.

Ганна. Бувай здоров!

Вальтер. Бувай здоров.

Юрко. Та й я з вами... Бувайте здорові, пані Геншелева!

Ганна. А ви ж хотіли з Геншелем побалакати.

Юрко. Та хай іншим разом, ще поспію.

Вальтер. Коли ви, Юрку, хочете балакати з ним, то краще хай завтра. Сьогодні йому інше в голові. Ну, господине, догадалась уже, що він привіз?

Ганна. А що ж він мав би привезти? Не базікай абичого.

Вальтер. Дочку твою привіз — от що!

Ганна. Що? Що привіз? Я не дочула.

Вальтер. Були у Квольсдорфі та й узяти її.

Ганна. Чи ви п'яні обидва, чи як?

Вальтер. Та де! Я ж тобі кажу...

Ганна. Та кого ж ви взяли?

Вальтер. Він мені про це нічого не казав... Приїхали до Квольсдорфа, сидимо в шинку...

Ганна. Ну?

Вальтер. Сидимо там, коли трохи згодом приходить твій батько і дівчинку твою приводить.

Ганна. То не моя дівчина.

Вальтер. Та я вже того не знаю... Тільки знаю, що вона тепер із ним у дворі... Він підійшов до твого батька та й каже: "Гарне дівча!" Тоді взяв її на руки, пожалував... "Хочеш, — пита, — зі мною їхати?" А вона зараз і каже: "Хочу".

Ганна. Ну, а батько ж що?

Вальтер. Та він же Геншеля не зна.

Ганна. Ще й краще! Ну, та й уже?

Вальтер (*більше до Юрка*). Та не багато вже. Виніс її на вулицю та й каже до батька: "Я трошки дівчину покатаю". А вона одно: "Поїдемо та й поїдемо!" Сів він на свого великого гнідаша, а я подав йому дівчину... Сказав: "Прощайте!" та й погнав.

Ганна. А батько так і дозволив?

Вальтер. А що ж би він зробив? Хоч би й увесь Квольсдорф, то нічого не вдіяв би. Бо вже як Геншель узяв що в руки... ну, так уже нехай ніхто не видира, — не пораджу нікому. По всій окрузі ніхто не наслідиться засвариться з ним. А твій батько спершу й розібрати не міг, що сталося. Аж ураз заревів жалісно, зарепетував, почав лаяться... Ну й лаявся ж здорово!.. А люди сміються, бо вони знають Геншеля. А Геншель тільки сказав йому: "Бувай здоров, батьку Шелю, я її з собою заберу... Її дома мати вже дожида. Покинь пити, то й тобі, батьку, буде в нас місце".

Юрко. Бувайте здорові, я краще завтра зайду. (*Виходить.*)

Ганна. Так він дума, що я її в себе zostавлю? Зроду-віку цього не буде! То не моя дитина. Як мені тепер людям у віці дивиться? І в Квольсдорфі, й тут? Мало ще я муки набралася? І вдень, і вночі панькалася з Густлею! А тепер знову мордує! Ще що вигадай!.. Ну, хай же він начувається!

Геншель увиходить середніми дверима; на ньому коротка кожанка, чоботи з довгими халявами, довгі панчохи, шкіряні штани і т. ін. — як з коня встав. Веде дівча років шести, дуже нечупарно і в дрантя вбране.

Геншель (*каже півжартома на останні Ганнині слова*).
А хто там має начуватися?

Ганна. Ніхто.

Геншель. А глянь лиш, Ганно, хто це! (*До дівчати.*) Підійди лиш, Берто, та скажи: добривечір! Ну йди ж та кажи! Скажи: добривечір!

Берта нехотя покидає Геншеля, а він її ласкаво попихає наперед, вона йде через хату до Ганни, а та похмура сидить на ослоні біля печі.

Ганна (*до дівчати, що стало перед нею та й не знає, що почати*). Ну, ти, чого тобі?

Берта. А я їхала верхи гарним конем!

Геншель та Вальтер щиро сміються.

Геншель. Ну, то й гаразд! Зоставимо її в себе! Добривечір, Ганно! А що там? Ти сердишся?

Ганна. Казав аж у понеділок приїдеш... А тепер і на вечерю нічого нема.

Геншель. Ну, скибка хліба та кришеник сала, мабуть, найдеться. (*Чіпляє шапку.*)

Ганна (*сіпає туди й сюди Берту за одержу*). Яке ти опу-дало!

Геншель. А ти купи їй швидше в що вдягтись. А то на ній мало що й є. Коли б не було в мене товстого коця та не загорнув би її, то й зовсім би замерзла. (*Скидає кожушанку, гріє руки й т. ін.*) А найкраще зараз її в ночви.

Ганна (*мов самі слова вихопились*). А найкраще, якби ти покинув її там, де вона була.

Геншель. Що ти кажеш?

Ганна. Нічого.

Геншель. А я думав, ти щось кажеш. Спершу в ночви її, а тоді на ліжко. Та й по голові треба поськати. Там, мабуть, є... (*Берта плаче.*) А що там? Та не сіпай її так.

Ганна. Ну, не рюмай, дівчино! Ще чого не ставало!

Геншель. Та будь таки ласкавішою до неї! Дівча кожному доброму слову раде. Цить, Берто, цить!

Берта. До батька хочу!..

Геншель. А ти ж у мами... Мама добра... Я дуже радий, що вона в нас. Далі вже нікуди було. Бо якби ще трохи, то довелось би на кладовищі її шукати.

Ганна. Може воно й не так погано було б, як тобі здається.

Геншель (*вражений, але по-доброму*). А то ж як?

Мовчанка.

Вальтер. Ну, прощайте! Треба йти.

Геншель. Ні, стривай, — вип'ємо ще по склянці грогу.

Ганна. Коли б же ром був у хаті!

Геншель. Так ти принеси од Вермельскірхів.

Ганна. Не хочу я до них ні за чим ходити!

Вальтер. Ні, ні, мені треба додому. Ніколи. Ще мені з півгодини бігти. (*До Ганни.*) Та й клопоту не хочу тобі робити.

Ганна. А хіба я що кажу?

Вальтер (*прикро*). Нічого! І я нічого не казав. Боронь, Боже! Я не люблю суперечиться. З тобою не збалакаєш. Прощайте, бувайте здорові!

Геншель. Бувай здоров! Низенько жінці вклонись, чуєш?

Вальтер (*уже знадвору*). Гаразд! Не забуду! Надобраніч! (*Пішов.*)

Геншель. Ну? Хіба я не добре зробив?

Ганна. А що я тепер людям казатиму?

Геншель. ...А хіба ж ти будеш своїї дочки соромиться?

Ганна. Хіба я це кажу? Мені байдуже! Ти сам хочеш, щоб тебе люди судили. Приводиш до того. (*До дитини злісно.*) Ну, на, пий молоко! А тоді геть спати!

Берта п'є.

Геншель. Це так і далі буде?

Ганна. А що ж я роблю?

Геншель. Так з дівчиною поводитьсья?

Ганна. Не з'їм її, не клопочись! (*Веде дівча в кімнату спати, дівчинка тихо плаче.*)

Геншель (услід їй). Та вона тут не на те, щоб її їсти. Я її не на те сюди привіз. (Мовчанка. Ганна вертається сама.) Коли б чоловік знав, чим вам можна догодити! З вами, бабами, не даси ніякої ради. Ти все здавалась така...

Ганна (злісно-плачливо). Це брехня, коли хочеш знати.

Геншель. Що — брехня?

Ганна (так само). Я тобі нічого не казала про БERTY. Тільки раз і згадала про неї.

Геншель. Та і я не кажу, що ти казала. Ну, чого рюмсаєш? Саме через те, що ти ніколи не казала мені, я й хотів сам допомогти тобі.

Ганна. Хіба не міг попитати? Спершу питаються, як таке роблять.

Геншель. Ну, то я тобі так скажу. Сьогодні субота. Я поспішавсь: хотілося швидше додому. Думав, що ти не так мене привітаєш. Ну, а як уже не так воно склалося, того я не можу перемінити. Тільки ти вже дай мені спокій! Чуєш?

Ганна. А хто тобі його не дає?

Геншель. Ти чула? Спокою хочу, та й годі. Он до чого ти вже довела! Я нічого лихого не думав. Густля вмерла, не вернеться. Забрала її мати, порожнє ліжко... ми — самі. Чого ж би нам не взяти до себе це дівча? Така моя думка, хоч я їй не батько. А ти ж їй мати — тобі ще більше треба цього хотіти.

Ганна. Маєш! Уже дорікає мені!

Геншель. Як не перестанеш — піду до Вермельскірха і всю ніч не вернусь. Хочеш мене й зовсім з хати вигнати, чи як? Я все думав: може, таки воно покраща, а воно дедалі все гірше та гірше. Така думка була, що як дитина з тобою буде, то хоч трохи схаменешся. А як цьому й кінця не буде...

Ганна. Я тільки кажу, що як вона зостанеться в нас та ще як ти станеш людям казати, що це моя дитина...

Геншель. Та й так уже всі знають! Що ж мені ще казати?

Ганна. Ну, то й знай: я втечу.

Геншель. Тікай, тікай куди хочеш і коли хочеш! І сорому їй немає!..

Четверта дія

Пивна у Вермельскірха. Низька з побіленими стінами світлиця. Ліворуч двері в будинок. Задня стіна ломиться посередині кутком далі вглиб, через те з правого боку стає друга хата, мов би коридор; його права стінка йде аж наперед сцени, на ній скляні двері на вулицю, а ближче до глядачів — вікно. Біля лівої поперечної стіни шинквас (стіл шинковий), на ньому пляшки чотирьохбічні з горілкою, начиння на пиво, склянки й т. ін. Блискуче поліровані меблі з вишневого дерева — столи й стільці. Червона завіса ділить передню частину від задньої. На задній теж багато столів та стільців, зовсім позаду — більярд. По стінах олеографії, здебільшого з мисливського життя. Вермельскірх у халаті, з довгою люлькою в зубах, сидить та й грає на п'яніні, що стоїть при лівій стіні. Три члени пожежного товариства грають на більярді. Праворуч над чаркою горілки сидить Гауфе; видно, що погано йому живеться. Вермельскірхова жінка, циганкувата неохайна стара баба, миє склянки за столом. Франціска сидить на вікні та грається з кошеням. Кельнер Юрко стоїть перед шинквасом зі склянкою пива; убраний у гарне весняне убрання, лаковані черевики, рукавички, на голові циліндр.

Вермельскірх *(грає і співає)*.

Як був я князем аркадійським,
Я пишно жив і гроші мав...

Юрко *(до музики трохи пританцьовує)*. Ну, далі!
Вермельскірх *(удавочи, мов кашляє)*. Не співається...
Охрип зовсім... А втім, коли вже ви хочете... Ще почнемо.

Як був я... *(кашляє)*
Як був я князем аркадійським,
Я пишно жив... я пишно жив...

А, хай йому чорт!

Юрко. Ну бо ще! Так гарно заспівали!

Вермельскі рх. Я вам краще закашляю. А то не співаєтьсяся.

Юрко. Не розумію. Найкраща камерна музика.

Вермельскі рх. Камер-егерська музика.

Юрко. Байдуже! Я не дуже їх одрізняю. А ви, панно Франціско, чого ж ви смієтесь?

Франціска. Бо на вас такі гарні лаковані черевики.

Юрко. Ну вже ж! Не можу ж я босяка ходити! Дайте чоловікові ще склянку пива. А чи не хильнути чарочку гданської, панно Франціско? Авжеж, мої лаковані черевики гарні. Та й оддав я за них аж чотири талери. Ну, можна собі це дозволити — є з чого заплатити. В готелі “Меч” можна щось заробити. Звісно, поки я був у “Зорі”, лакованих черевиків купувати не було спромоги.

Вермельскі рх. То вам у “Мечі” дужче подобається?

Юрко. Ну, вже ж! Відколи служу, ще не бачив такого гарного хазяїна. Ми з ним мов два приятелі, можна сказати — як брати. Я міг би йому й “ти” казати.

Вермельскі рх. Звісно, з Зібенгаром цього не можна було.

Франціска регочеться.

Юрко. Ну, знаєте: хто високо літає, той низько сідає. За пару тижнів, найбільше за три, аукціон буде, так я ще може його золотий годинник куплю.

Вермельскі рх. Так ви краще весь його будинок купіть.

Юрко. Поки що — ні, подождати треба. Та його ж уже й продано. Будьмо здорові, панове! За ваше здоров'я! А коли ви вже своє випили, то ще знайдеться. А покупець — Екснер, так? Він купив? Мабуть, він тільки наливатиме в пляшки мінеральну воду та розсилатиме, а готель у посесію віддасть. Якби в мене були гроші, зараз би найняв.

Гауфе. Підіть до Геншеля, то він уже вам дасть.

Юрко. Та, знаєте, це може бути.

Гауфе. Авжеж, ви ж такий приятель з його жінкою.

Франціска регочеться.

Юрко. Ну, а що хіба? Нічого собі молодичка! Хто знає, як коло жінок обійтись, за тим вони слідком ходять.

Гауфе. Ну вже коли ви такого доскочили, що Геншелева за вами слідком ходить, то вже ви знаєтесь на справі.

Фабіг увиходить, через плече в нього ремінь. Сідає тихо в кутку.

Юрко. Ото ж то бо й є! А інший той не втне такого... Тільки треба пильнувати, а то часом щоб не доскочити й палицею.

Вермельскірх. Ну, не щоразу.

Зібенгар з лівого боку виходить.

Вермельскірх. А вже як Геншель дасть, то не скоро виходишся. Добридень, пане Зібенгаре!

Зібенгар *(трохи блідий)*. Добридень.

Юрко. А я піду на часинку до більярда. *(Бере своє пиво й зникає в задній половині.)*

Зібенгар *(сідає за стіл біля п'яніно)*. А ви співали оце зараз, пане Вермельскірху. Співайте прошу вас!

Вермельскірх. Як то? Я? Співав? Немоżliво. А втім — я дуже зворушений. Коли ви кажете, — мусить бути правда. Дозвольте біля вас сісти? Принеси й мені грацького, Франціско!

Зібенгар. Як згадати — років три-чотири поперед сього ви зовсім хрипіли, а тепер таки добре вичуняли.

Вермельскірх. Та так, тільки ж яке мені з того добро? Так-сяк чоловік видряпався, а тепер знову — хто його зна що буде.

Франціска *(становить пиво Зібенгарові, до батька)*. Твоє зараз принесу.

Зібенгар *(трохи випивши)*. А що ж має бути? Про що ви кажете?

Вермельскірх. Не можу сказати, і сам до ладу не знаю, тільки бачите, — якось у мене всі кістки сверблять. Мабуть, погода переміниться. Без жарту, — у мене є такі прикмети... стара звичка комедіантська. Тоді, як тутешнє джерело так мені допомогло, я вже знав, що звідціля мене й десятима кінь-

ми не витягнеш. Так і сталося. І чотирьох тижнів не минуло, як я вже свою ятку збув. А тепер знов доведеться тягти далі цю прокляту тачку, і хто його зна — куди?

Зібенгар. Хто його зна куди! Отаке-о на світі! Ну, а я так тому й радий.

Вермельскі рх. Ви ще чоловік не старий, ще скрізь собі місцину на світі знайдете. Але такому старому собаці, як я, то вже інша річ. Як утрачу тут того шматка насущного, тобто як мене звідціль проженуть, то що мені тоді діяти, хотів би я знати? Хіба з катеринкою попід вікнами?.. А Франціска гроші збирала б...

Франціска. Ну, я б того зовсім не соромилась, тату.

Вермельскі рх. Авжеж, а надто, якби червінці сипались.

Франціска. Та ні бо, тату, — нащо ж так казати? Ти ж можеш знову на сцену піти.

Вермельскі рх. Хіба на мавпячу, дитинко. Так і туди не візьмуть.

Зібенгар. Хіба добродій Екснер вам уже що казав? Мені він казав, що хоче взагалі все залишити так, як є.

Вермельскі рх. Мабуть, я до того "всього" не належу.

П. Вермельскі рх (*дуже стурбована підходить до столу*). От я вам скажу, пане Зібенгаре. Ви вже повірте мені, пане Зібенгаре: я стара жінка, мені вже п'ятдесят літ... багато вже всячини зазнала на віку, але щоб так зробити, як тут з нами... ні, справді, це вже... уже я й не знаю що!.. Це вже така пакість, така мерзенна злоба, така гидота — повірте вже мені!..

Вермельскі рх. Ну, стара, годі вже! Вертайся лиш назад за свої шанці!

П. Вермельскі рх. І що наша Франя зробила тій паскудниці?

Франціска. Ах, мамо, облиш бо!

П. Вермельскі рх. А чого ж би я мовчала? Хіба ми так усе й повинні не змагаючись мовчки терпіти, як вони в нас шматок хліба однімають? Коли вони брехні пускають про нашу дочку?.. (*До Зібенгара.*) Хіба наша дитина коли чіплялась до вас?

Вермельскі рх. Ну, стара! Тепер уже ходім, стара! Так! Одпочинь трохи. Цей монолог ти дуже добре проказала. Увечері ми знову зробимо репетицію. *(Веде її за стіл, — вона там хлипає часинку. Вермельскі рх вертається на своє місце.)* Як по правді, то вона має рацію. І я чув, що Геншель хоче пивну найняти. Звісно, це все його жінка коїть.

Гауфе. А хто ж, як не вона? Коли якась пакість трапиться на селі, то нема чого питати, звідкіля воно взялось. Нечистий у тій Геншелевій сидить.

Фабіг. А на пивну вона вже давно зазіхає.

Зібенгар *(до Гауфе)*. А вас ніде не видно, Гауфе. Що ви робите?

Гауфе. Що я роблю? Пропадаю! А хто мені те поробив, коли не ця триклята баба? Хто ж би, коли не вона? Бо з Геншелем у нас ніколи нічого не було.

Фабіг. У нього в хаті жінка старша.

Гауфе. Я вже їй, бачите, не моторний! Старий уже, не молоденький парубок. Не буду коло її спідниці тупцятись, а їй цього треба, коли хочете знати. Дуже вже палка... все їй мало!.. А робити я можу. Ті хлопчаки, що вона найма, як свині ліниві... я б іще за трьох таких зробив.

Зібенгар. Шкода старого Геншеля!

Гауфе. А що мені? Нехай не потура! А що в мене кістки вже покорчило, то повинен він знати через що. Не з лінків так мене скандзюбило. Коли в нього тепер повна скриня грошей, так багато там таких, що моєю кров'ю й потом обкипіли!

Зібенгар. А так, так, — я ж згадую добре: ви ж іще у Геншелевого батька служили.

Гауфе. Звісно, служив. І в цього я год вісімнадцять коней доглядав. І запрягав, і випрягав, і взимку їздив, і влітку їздив. І до Фрайбурга, і до Бреслава, і аж у Бромберг гнав. Хіба одну ніч на возі ночував? І вуха, й руку поодморозював, а на ногах такі моргулі з морозу, як груші. А тепер геть мене.

Фабіг. Та це все через неї. Геншель добрий чоловік

Гауфе. А нащо він з бабою злигавсь? Побачимо, як він викрутиться! Дождатися не міг: ще жінка не захолола, а він уже заходився з новим весіллям!

Зібенгар. А хто ж його знав, що вона така.

Фабіг. Та я її добре знав! Ще й як! Коли б він мене спитавсь, я б йому сказав. Коли він хотів свою Густлю послати слідком за матір'ю, то кращого й способу не було — дати їй Ганну за мачуху.

Гауфе. Так, так... ну, та вже нічого не хочу більше казати. Уже всі люди кивають головою. Це ще виявиться. Тоді люди дивувалися, а тепер ще й гіршого сподіваються.

Зібенгар. Та то все плітки та брехні!

Вальтер, що кіньми торгує, увиходить. Довгі чоботи, мисливська куцина, шапка, батіг. Сідає за стіл і киває Францісці, щоб пивка йому дала.

Гауфе. То ви так кажете, а хіба ж воно так? Коли б мерці повставали та забалакали — багато б чого стара Геншелева розказала! Вже вона не могла жити, та й не хотіла... А най-більше: не давали їй жити.

Зібенгар. Гауфе, ви б промовчали. Бо як Геншель почує...

Гауфе. А чого мені мовчати? Це я кожному в вічі скажу. Старій Геншелевій неминуче було вмирати. Чи вона її отруїла, чи ні, — того вже я не знаю, — мене там не було. Та тільки щоб так само собі подіялось — ні зроду-віку! Жінка здорова, ще год тридцять прожила б.

Зібенгар допива і встає.

Вальтер. Що здорова була, то це й я знаю. Хіба ж я рідної сестри не знаю? Вона на заваді була, — ну її й геть.

Зібенгар спокійно виходить.

Вермельскірх. А ну, панове, хто понюхати хоче? (*Стиха, по-приятельському.*) Мені здається, панове, що ви таки далеко сягаєте. Ви гляньте на цього чоловіка. Учора пізно ввечері він тут сидів. Так він тяжко зітхав, кажу я вам... більше тут нікого не було... що аж жаль мені його стало.

Гауфе. Ото ж совість мучить.

Вальтер. Та покиньте ви того Геншеля. Остогид він мені донесчочу. Ми вже з ним давно порізнилися.

Вермельскірх. Ні, пан Зібенгар правду каже, — його шкода.

Вальтер. Про мене, — хай собі жаліє, як хоче. А як мені про Геншеля думати — це вже ніхто мені нехай не каже.

Геншель та коваль Гільдебрант увіходять з правого боку. У Геншеля на руках Берта, вдягнена чистіше, ніж перше. Усі на часину змовкають з ніяковості.

Вермельскірх. Здорові були, пане Геншелю!

Геншель. Добридень панове!

Франціска. Ну, Берто, а ти як?

Геншель. Кажі: дякую! Ну, хіба ти говорити не вмієш? Потрошку собі живемо, гаразд і так! Добридень, брате! (*Недбало подає Вальтерові руку, тон такий саме.*) Ну, як ся маєш?

Вальтер. Та так собі... Коли б трохи краще, — не завадило б... А з тебе чиста нянька.

Геншель. А так, так, правда.

Вальтер. Тебе вже без цього дівчати й не побачиш. Хіба ти не можеш лишати її з матір'ю?

Геншель. Та вона все тепер прибира та порається, а дівчина тільки заважа їй. (*Сідає на лаві під стіною біля шинк-васу, недалеко від Вальтера, Берту садовить до себе на коліна. Навпроти сідає Гільдебрант.*) Ну, майстре, чого вип'ємо? Мабуть по кухлю пива ми заробили. — Два кухлі пива та дві чарки горілки!

Гільдебрант. Це падло таки добре дало мені!

Геншель. Ще лоша, а яка сила! Всі чотири підкови одну по одній! Добридень, Гауфе!

Гауфе (*бурчить*). Добридень!

Геншель. Щось сердитий. Не займаймо його!

Фабіг. Пане Геншелю, купіть у мене щось! Може, гольник жінці або, може, гарний гребінець — у волосся затикати. (*Люди сміються.*) Юрко, кельнер, теж такий купив.

Геншель (*і собі сміється добродушно*). Ну, мене вже облиш із таким крамом! (*До Вермельскірха*.) Дайте і йому кухоль пива! — Чудернацький чолов'яга, — звідкіля він?

Гільдебрант. Та це, мабуть, Фабіг з Квольсдорфа. Найнікчемніше падло на всю округу.

Геншель. Та і в мене є мала травинка з Квольсдорфа.

Фабіг (*до Берти*). А ми з тобою давні приятелі, так?

Берта (*до Фабіра*). Пряників хочу!

Фабіг. Аба, — вона знахто я. Стривай, пошукаю, — може, й найду.

Берта. На дворі на возі.

Фабіг. Ні тут, у кишені. (*Дає їй ласощі*.) Мабуть, дівчино, ти шинків не обминеш. Колись тебе дід із собою брав, а тепер з Геншелем Вільгельмом ходиш.

Геншель. А ти йому скажи: клопочись за свої манатки, а про мене вже люди клопочуться. Так і кажи.

Юрко (*жваво виходить з більярдної і не помічає Геншеля*). Зроду не повірив би: цей чоловік ковтає склянку за склянкою, мов би й нічогісінько! Панно Франціско, дайте ще пива, тільки набор... нас п'ятеро.

Франціска (*взявши Берту на руки, йде з нею за шинк-вас*). Берта не дає, — тепер не можу.

Юрко. А, це й ви тут, пане Геншелю!

Геншель (*незважаючи на Юрка, до Гільдебранта*). Будьмо здорові, Гільдебранте! (*Цокаються й п'ють*.)

Фабіг (*до Юрка, що, трохи збентежений, запалює біля одного столу свою сигару*). Ви, пане Юрку, мабуть чарівник.

Юрко. А хіба що? Через що ви це кажете?

Фабіг. Бо ви недавно так щезли, як дим.

Юрко. А чого мені заводиться? Я трохи в сварці з Зібенгаром.

Фабіг (*рукою робить, мов ляпас дає*). Кажуть, добре впало!.. (*До Гауфе, проходячи*.) Ти десь великі гроші, виграв.

Гауфе. Проява чортова!

Сміх.

Фабіг. Еге, така, як і ти!

Геншель. Чи правда, що ти тепер у Нентвіха?

Гауфе. А тобі яке діло?

Геншель (*сміючись добродушно*). Чи бачите, як настовбурчився? Точнісінько мов їжак, як його хочеш узяти.

Вальтер. Ну, а ти скоро будеш тут нашим хазяїном?

Геншель (*здивовано зиркнувши на нього*). Я про це нічого не знаю.

Вальтер. А я так собі думав. Хтось мені казав, — не знаю вже хто...

Геншель (*ковтнувши пива, байдужно*). Мабуть, йому приснилось — тому, хто тобі це казав.

Мовчанка.

Гільдебрант. Тепер усе переміниться в цій господі. Хто його зна, як воно буде. Оце тільки я знаю, що всі ви ще пожалієте за Зібенгаром.

Геншель (*до Гауфе*). Чи не поїхав би ти до Ландсгута? Там у мене пара коней стоїть, — може, б привів їх?

Гауфе. Начхав я на тебе, от що!

Геншель (*сміючись ще добродушно*). Ну, то й сиди собі, коли хочеш. Байдужісінько тепер мені про тебе.

Гауфе. Іди лиш та краще коло своїх дверей замітай сміття.

Геншель. Ну й гаразд, і гаразд, — хай буде гаразд.

Гауфе. У твоїй хаті сміття багато.

Геншель. Кажу тобі, Гауфе, я не хочу сваритися; а коли ти будеш заводитися, то таки візьму та й викину тебе з хати.

Вермельськірх. Цитьте, панове! Не сваріться!.. Згода!..

Гауфе. Ти тут не хазяїн! Не смієш мене викидати! Тут тобі така саме воля, як і мені. Я тобі не дам рота мені затуляти! Ні тобі, ні твоїй жінці — хоч лусніть обоє, ти й твоя жінка! Байдужісінько мені!

Геншель мов би зовсім спокійно хапає Гауфе за груди, встає, одштовхує до дверей, хоч той і пручається, зразу повертається, одчиняє скляні двері і випихає Гауфе. Під цей час така розмова.

Гауфе. Я тобі кажу, не займай!.. Покинь, не займай мене, я тобі кажу!

Вермельскірх. Пане Геншелю, це ж не годиться! Я цього не можу дозволити.

Геншель. Я тобі казав. А тепер уже годі!

Гауфе. Задавити мене хочеш? Пусти, кажу я тобі! Ти тут не хазяїн!

П. Вермельскірх (з-за шинкваса). Та що ж це воно? Це ж не годиться, Людвигу! Нащо ти дозволяєш таке?

Фабіг (поки Геншель з Гауфе в другій частині пивної колодверей). Краще покиньте їх, — нічого з ним не вдієте. Він такий здоровий, що страх! Візьме зубами за кінець стола та так зубами й підніме його вгору, і ні одна чарка на ньому не перекинеться. Аби він схотів, то, кажу вам, зараз усі опинимось за порогом.

Геншель (викинувши Гауфе, вертається й сідає серед тиші). Спокою не дає старий дурень.

Перший член пожежного товариства (увиходить з більярдної, випиває чарку горілки). Хочу вже заплатити. Краще піти звідцільа, а то щоб ще не викинув хто.

Вермельскірх. Та чого бо ви! Ще склянку пива! Оце ж! Таки ж я ще тут хазяїн.

Вальтер. Коли ти так робитимеш, Геншелю, й тоді, як тут стоятимеш за шинквасом та хазяйнуватимеш замість Вермельскірха, то можу тобі сказати: не багацько буде в тебе гостей.

Геншель. Байдуже мені до таких гостей.

Вальтер. Вередувати гостями не можна. І в Гауфе такі гроші, як і у всіх.

Геншель. Про мене хай платить якими хоче. А тобі ще раз кажу: не тороч мені знову цієї вигадки. Я хазяйнувати тут не думаю. Коли б замірявся, то, мабуть, перший би про це знав. Ото ж коли куплю колись готель, то тобі скажу. Тоді вже й радитимеш мені, а коли не схочеться тобі ходити до мене, ну то й дарма, як собі схочеш.

Пожежник виходить, грюкнувши дверима.

Вальтер. Ну, треба й собі йти... (*Хоче платити.*)

Вермельскірх. Це вже не гаразд, пане Геншелю: ви мені гостей розганяєте.

Геншель. А, люди добрі! Та хіба ж я винен, що цей хоче йти? Та про мене хай хоч до світу тут стовбичить!

Вальтер (*ховає знову гроші, дедалі гостріше*). Ти ніякого права не маєш викидати звідціля людей! Ти тут не хазяїн!

Геншель. Може ще що знаєш?

Вальтер. Знаємо щось, та краще мовчати. Погані справи. Вермельскірх найкраще зна.

Вермельскірх. Я? А звідки ж я знаю? Але слухайте лиш, панове...

Геншель (*зважливо й силкуючись говорити спокійно*). Що ви знаєте, га? Кажіть навпростець! Один це зна, другий те, а справді то обидва знаєте пшик!

Мовчанка.

Вальтер (*змінившись голосом*). Коли б ти був такий, як колись. А то хто його зна, що тобі сталося. Тоді тебе всі люди шанували: звідусіль ішли до Геншеля Вільгельма радиться... І що скаже він, то так уже мов закон, так і робилося, — мов аміні у церкві. А тепер уже не знаєш і способу з тобою.

Геншель. А ну ще далі кажи.

Вальтер. Ото ж то, — і сам це бачиш. Колись скільки в тебе приятелів було, а тепер ніхто до тебе не ходить; а коли б хто й схотів піти, то через твою жінку не піде. Двадцять год у вас Гауфе служив, жінці не вподобався, а ти, ти вже береш його за груди й викидаєш геть! По якому це? Тільки моргне вона, а ти вже й скачеш, як вона каже, — нема того, щоб посторонка взяти та примхи з неї вигнати!

Геншель. Коли тобі зараз не заціпить, то я й тебе візьму за груди та й викину.

Юрко (*до Геншеля*). Пане Геншелю, не варт гніватися. Бачите ж, що цей чоловік краще не вміє говорити. (*Швидше виходить у більярдну.*)

Вальтер. Авжеж, звісно, це ти знаєш! Коли хто прийде до тебе та скаже правду, то ти його головою об мур. А такий пройдисвіт, таке падло, як Юрко, той тебе як схоче може дурити. І він, і жінка твоя один перед одним. Хочеш, щоб тебе дурено, — ну й дурять. Тільки якщо в тебе ще є в лобі очі, так розплющи їх дужче та озирнись і придивись до цього жевжика. Та вони ж тебе в живі очі дурять!

Геншель (*хоче кинутись на нього, та держиться*). Що ти сказав? Га? Ну, дарма! Гаразд!

Мовчанка.

Фабіг. Погода — точнісінько як у квітні: то сонце, то круп.

Гауфе (*за дверима*). Я тобі цього не попущу, не забувай цього! Стривай лиш! Ми ще побалакаємо, на суді побалакаємо!

Вальтер (*випива і встає*). Бувай здоров! Вибачай за прикре слово!

Геншель (*кладе ліву руку Вальтерові на плече*). Тут зоставайтесь! Розумієш?

Вальтер. Чого тобі ще?

Геншель. Побачиш. Кажу тобі: зостанься! (*До Франціски.*) Збігай до нас, — хай жінка прийде!

Франціска виходе.

Вермельскірх. Але ж, любий пане Геншелю, та Бога ради, — не робіть тут скандалу! Поліція ж устряне, а мені...

Геншель (*скаженіючи, синьо-червоне обличчя*). Я вас тут повбиваю всіх!.. Або Ганна повинна прийти, зараз сюди!..

Вальтер (*не зна, що робити*). Вільгельме, Вільгельме! Не роби дурниць! Я ж нічого не хотів такого сказати. Їй-бо не хотів! То тільки все брехні людські!

Гільдебрант. Вільгельме, та ти ж добрий чоловік! Ну, схаменись же! Та май же розум! Ото ревнув!.. Що це ти!.. На всю госпиду чути було!

Геншель. Про мене — хай, хто хоче, чує! А ти зостанешся тут і Ганна сюди прийде!

Вальтер. Чого я тут буду zostаваться? Нащо? Байдуже мені до твоїх справ. Я до них не встряю і не хочу встрявати.

Геншель. Був би попереду про це думав!

Вальтер. А що до нашої справи, то це вже суд розбере, — там видно буде, хто правий. Свої гроші я таки одберу. Може, й твоя жінка роздумається перш ніж не по правді заприсягнеться. А до всього іншого байдуже мені. Пустите мене, кажу тобі, бо мені ніколи. Поспішаюсь до Гартаву, — не можу баритися.

Зібенгар (*вертається*). А що тут сталося?

Вермельскірх. А, Боже мій, — я не знаю! Ніяк не розумію, чого пан Геншель хоче.

Геншель (*усе держачи Вальтера за руку*). Ганна щоб прийшла та й годі!

П. Вермельскірх (*до Зібенгара*). Люди пили собі спокійнісінько пиво, аж приходить пан Геншель та й завівся сваритися, мов би він пан у домі був.

Зібенгар (*зупиняючи її*). Цитьте, цитьте, гаразд уже! Геншелю, що вам таке?

Геншель. Пане Зібенгаре, я не винен. Я не винен, що так сталося. Хоч вірте, хоч ні, — я не винен, пане Зібенгаре.

Зібенгар. Та хіба ж я вас обвинувачую, Геншелю? Я ж знаю, що ви тихий чоловік.

Геншель. Я був тут ще за вашого батька... і хоч би воно й десять тисяч разів здавалося, а все ж я не винен, що так сталося. Я сам не знаю, що я зробив. Я ніколи не любив заводитися. А тепер засварився, бо вони рвуть і гризуть мене всі гуртом. Цей чоловік таке сказав на мою жінку, що як він не доведе, то я не знать, що йому зроблю!

Зібенгар. Та покиньте, — хай собі люди плещуть.

Геншель. Хай доведе! Хай доведе! А то я не знать що!..

Вальтер. Та й можу довести і доведу! Тут у хаті не багато таких, що не знали б цього так само, як і я. Твоя жінка пішла поганою стежкою. Я не винен, я не казав би, так не можу ж я попустити, щоб ти мені по морді дав. Я не брехун, я завжди правду кажу. Кого хоч спитай! Спитай хоч пана

Зібенгара по совісті. А про це ж усі сороки на хвостах носять... та й про багато чого іншого.

Зібенгар. Роздумайтеся, що ви кажете. Вальтере!

Вальтер. Він силує мене до того. Хай випустить мене! Через що я повинен за людей одвічати? Вони ж знають усі так само, як і я. Хіба ж ви так жили з Геншелем за його першої жінки? Може ви думаєте, що люди цього не знають? Тепер ви вже і в хату до нього не ввійдете.

Зібенгар. Як у нас із ним, то це наша приватна справа. Я прошу до того не мішатися.

Вальтер. Ну, а як спершу жінка вмира зовсім здорова, а через вісім тижнів після неї вмира ще й Густля, то це вже, на мою думку, не приватна справа.

Геншель. Що? Ганна хай приходе!

Ганна (*швидко ввіходить, як була від роботи, витираючи руки*). Чого ти репетуєш так?

Геншель. Добре, що прийшла. Цей чоловік каже...

Ганна (*хоче йти*). Ат, дурниці!

Геншель. Тут будь!

Ганна. Чи ви тут повпивалися — всі гуртом? Що ви вигадали? Думаєте, що я попустю вам знущатися з мене? (*Хоче йти.*)

Геншель. Ганно, я тобі раджу... Цей чоловік каже...

Ганна. Та про мене — хай що хоче каже!

Геншель. Що ти мене дуриш.

Ганна. Що? Що? Що? Що?

Геншель. Ну? Сміє він так казати? І що ми... мою жінку...

Ганна. Я? Брехня проклята! (*Затуляється фартухом і вибігає.*)

Геншель. Що я... мою жінку... що ми вдвох... що наша Густля... Добре! Добре!.. (*Випуска Вальтерову руку і хриплячи падає головою на стіл.*)

Вальтер. Будуть вони з мене брехуна робити!

П'ята дія

Та світлиця, що і в перших трьох діях. Ніч; місячний світ крізь вікно. Світлиця порожня. Після дії минуло кілька день. У кімнаті засвічено і трохи згодом увиходить звідтіля Геншель, держачи свічку в олив'яному свічникові. На ньому шкіряні штани, на ногах патинки. Помалу підходить до столу, озирається незважливо назад і до вікна, становить свічку на стіл, сам сідає біля вікна. Спирється підборіддям на руку і дивиться на місяць.

Ганна *(не виходячи, гукає з кімнати)*. Чоловіче! Чоловіче! Що ти там робиш? Чого ти там знов блукаєш? *(Визирає півроздягнена.)* Де ти? Йди спати! Час спати. А то завтра знову не зведешся. Знову лежатимеш, як мішок, а в дворі все шкереберть піде. *(Виходить зовсім, так само піводягнена, спиняючись, боязко підходить до Геншеля.)* Що ти робиш, га?

Геншель. Я?

Ганна. Чого ти тут сидиш і словом не озвешся?

Геншель. На хмари дивлюсь.

Ганна. Ой людочки! Та тут чисто здуріти можна! Що тобі в тих хмарах, хотіла б я знати! Отаке мордування ніч крізь ніч! Ніколи спокою нема! Ну що ти там усе бачиш? Та скажи ж хоч слово!

Геншель. Там угорі вони.

Ганна. Тобі сниться, га? Ти, Вільгельме, прокинься! Іди лягай та виспись! Там угорі самі хмари та й нічого більш.

Геншель. В кого очі, той бачить!..

Ганна. Або з глузду зсунеться, здурівши.

Геншель. Я не здурів.

Ганна. Та я й не кажу. Тільки як отак робитимеш, то й можеш здуріти. *(Змерзла, вдягає кофтину і розгрібає кочергою попіл у печі.)*

Геншель. Яка година?

Ганна. Другої чверть.

Геншель. Та ти годинника на інше місце почепила. Він усе коло дверей висів.

Ганна. Не вигадуй абичого! Висить там, де й висів.

Геншель (*устає*). Піду на часину до кінниці.

Ганна. Я тобі кажу — йди спати, а то я крику нароблю. Що тобі тепер у кінниці робити? Уночі на постелі треба лежати.

Геншель (*спокійно стоїть, дивлячись на Ганну*). Де ж Густля?

Ганна. Нащо її тобі? Лежить на постелі та й спить. Що ти все про неї клопочешся? Нічого їй не станеться. Я ж їй нічого не роблю.

Геншель. Нічого їй не станеться. Пішла спати. Рано спати пішла. Густля. Я не про БERTY.

Ганна (*голосно плаче, затуляючи собі рота фартухом*). Я втечу... я тут більше не зостанусь.

Геншель. Іди спати, йди! Я зараз прийду. Тепер уже сльозами не допоможеш. Хто за те винен, — Бог знає. Ти не винна. То нема чого й плакати. Бог та я — ми вдвох знаємо, хто винен. (*Замикає ключем двері.*)

Ганна (*швидко відмикає знову*). Нащо ти двері замикаєш? Я не хочу, щоб ти мене замикав.

Геншель. Я не знаю, нащо я замкнув.

Ганна. Люди тебе зовсім з пантелику збили. Будуть вони колись одвічати за те, що понабріхували тобі! Я твоєї дівчини доглядала як своєї. Не з того вона вмерла. Не можу ж я мертвої воскресити. Коли кому судилось умерти, то вже помре. Нічим не вдержиш, — піде. А Густля завжди була хирява, — це ти знаєш так само, як і я. Так чого ж ти все мене питаєшся і так на мене дивишся, наче я їй не знать що зробила?

Геншель (*мов питаючи, неймовірно*). Може, й так... Могло й так бути.

Ганна (*не тямлячись з серця*). Та коли б мені тоді хто сказав, що таке буде, то я б краще з торбою попід вікнами пішла! Ой, людочки ж! Коли б же я таке знала!.. Отаке слу-

хати доводиться!.. Та я ж хотіла звідціля йти, — хто мене не пустив, га? Хто мене з усеї сили в цій хаті вдержував? Я б собі шматок хліба скрізь знайшла. Мені не страшно було, — я могла робити. Ти сам мене не пустив. Тепер маю за це! Тепер за все треба мені одбувати.

Геншель. Може й правда, що будеш одбувати. Уже що буде, того не минеш. Що ж ти його зробиш! (*Знову замикає двері.*)

Ганна. Не замикай, Вільгельме! Чуєш? А то на гвалт закричу, людей гукатиму.

Геншель. Цить! Тихо будь! Чула? Хтось біжить коридором. Чуєш? До діжки з водою йде... чуєш... полощеться... Стоїть та вмивається.

Ганна. Та що бо ти, чоловіче! Тобі сниться. Діжка тут.

Геншель. Дарма! Я вже знаю! Мене вони не одурять. Хто зна, той зна. (*Швидко.*) Більш я нічого не скажу. Ходім, ходім — підемо спати. Там уже побачимо, як воно буде.

Поки він іде до кімнати, Ганна стиха одчиняє двері з світлиці і нишком швидко виходить.

Геншель (*ідуци в двері до кімнати, знімає з лутки батога*). Та це ж моє старе пужално з Трієсту. Звідкіля воно тут узялось? Більш як год я його не бачив. Купив його ще як стара жива була. (*Прислухається.*) Що ти кажеш? — Гаразд! — Ну, звісно! — Нічого! — Ну, а хоч би й так? Чому ні? Це добре. — Уже я знаю, що мені робити! — Я одвильювати не буду! — Ну й ти ж уже задовольнись!

Одхиленими дверима ввіходить Зібенгар, за ним слідом Вермельскірх та Ганна, але він їм показує, щоб не ввіходили. Він зовсім убраний, тільки на шиї замість комірчика шовкова хустка.

Вермельскірх у халаті.

Зібенгар. Добрий вечір, пане Геншелю! А що то? Ви ще не лягали? Може, нездужаєте, чи як? Що вам?

Геншель (*хвилину дивиться на нього здивований, тоді просто*). Не можу спати. Сон мене не бере. Коли б мені що випити, та не знаю що. Не знаю що воно. Бог його зна чого.

Зібенгар. От що я вам, старий приятелю, скажу: лягайте лиш ви тепер спати, а завтра раненько я пришлю лікаря. Вам треба серйозно полічитися.

Геншель. Ніякий лікар мені не допоможе.

Зібенгар. А не кажіть так, — це ще ми побачимо. Доктор Ріхтер тямущий лікар. Моя жінка кілька тижнів не спала, боліла голова так, ледь не трісне. У середу випила порошок, тепер усю ніч спить — не ворухнеться.

Геншель. Еге ж, еге... Може, воно й так... Мені було б добре, якби я міг спати... А пані справді хвора?

Зібенгар. Ах, та ми всі мов не свої. Коли б уже той понеділок минув, то якось би воно вже впорядкувалося.

Геншель. Передаєте в понеділок новому хазяїнові?

Зібенгар. Еге, сподіваюся, що до понеділка впораємося. А тим часом стільки роботи набралось з тим писанням та з прийманням інвентарю, що часом і роздягтись ніколи. Слухайте, Геншелю, — йдіть спати! У кожного своє лихо. Життя не забавка, усім доводиться поміркувати, як йому дати раду. А коли часом щось там тяжке на думку спаде, — не зважайте вже на нього так дуже.

Геншель. Щиро вам дякую, пане Зібенгаре. Простіть мені, коли що не гаразд було, прошу вас! Бувайте здорові, дай Боже здоров'я і вам, і вашій пані!

Зібенгар. Та ми ж завтра ще побачимось, Геншелю. Дякувати вам мені нема за що. Допомогали один одному, поки жили разом у домі. Це скінчилося та й годі. Ми були приятелями та, сподіваюся, і далі ними будемо.

Геншель (*мовчки кілька ступнів іде до вікна і визирав з нього*). Таке діло!.. Час не стоїть. От і Карлусь нас ніколи не одвіда... Нічого тут казати — може, ви й праві. Бо нічого доброго тут хлоп'я не навчилось би. А колись не так було.

Зібенгар. Я не розумію, Геншелю, до чого це ви кажете.

Геншель. Та й ви ніколи в хату не зазирнете... вже дев'ять місяців буде.

Зібенгар. Дуже багато всякого клопоту було.

Геншель. Попереду так ви саме тоді й заходили, як мали клопіт. Ні вже, ні, я знаю... Таки й ваша правда. Шкода вже мені величаться!

Зібенгар. Геншелю, підіть та спочиньте тепер.

Геншель. Ні, ні, ми ж можемо трохи про це побалакати. Бачите, я за все винен; я знаю, що я винен, — ну, нехай! А тільки воно почалося ще раніш, — ніж із жінкою... ще попереду, ніж Ганну взяв... і так помалу... помалу все гірше та гірше. Було в мене кістяне пужално, — зламалось. Згодом — добре я пам'ятаю — переїхав я свого собаку. Найкращого, якого мав. Тоді здохло в мене один по одному троє коней, добрий жеребець, триста талерів оддав. Потому нарешті жінка вмерла. Я вже помітив, що воно на мене завзялося. А як і жінка пішла зо світу, то якийсь час я так собі думав: ну, мабуть, уже годі. Бо вже небагато чого зосталось у мене, щоб брати. Коли ж бачите — воно таки вимудрувало. Я вже про Густлю й не кажу. Жінка вмерла, то вже й дитина за нею. От же ні: таки поставило на мене сільце, а я й уступив у нього.

Зібенгар. Хто ж на вас сільце поставив?

Геншель. Може, нечистий, може, хто інший. Що задавить мене, то то вже так.

Мовчанка.

Зібенгар. Це вам таке верзеться...

Геншель. Ні, ні, — я ж і не змагаюсь. Поганий я зробився, тільки ж я не винен за те. Заплутавсь я. А може, я й винен. Хто його зна! Треба було пильнувати дужче. Бо нечистий хитріший од мене. А я тільки йшов та йшов навпростець.

Зібенгар. Геншелю, ви самі собі ворог. Ви воюєтеся з тим, що вам увижається, а його й не було ніколи. Нічого вам нечистий не робив. І ні в яке сільце ви не вступали. Ніхто вас не давить. То все дурниця. То все вам увижається.

Геншель. Стривайте, — побачимо.

Зібенгар. Ну скажіть мені, що ж саме ви побачите? Що нічого нема? І поганим ви не зробилися, і провини на вас ніякої нема.

Геншель. То вже я краще знаю.

Зібенгар. Ну, та яка ж провина?

Геншель. Отут ліжко стояло, там вона лежала і я їй обі-
цявсь. Подав слово й зламав його.

Зібенгар. Яке слово?

Геншель. Ви ж знаєте... Зламав я — не встояв. Тоді вже
й пропав. Програв уже. От бачите, — вона тепер і не має
спокою.

Зібенгар. Ви кажете про вашу небіжчицю жінку?

Геншель. Атож, атож, про неї кажу. Нема їй спокою в
труні. Приходе й вертається, і нема їй спокою. Коней чищу,
— вона стоїть. Беру решето з коша, а вона сидить за кошем.
Хочу в кімнаті лягти, а вона вже лежить на постелі та й
дивиться на мене. Вона мені й годинник почепила на інше
місце, вона в стінку стука і в шибку шкряба. Положить па-
лець мені на груди, — я й задихаюсь, духу мені не стає. Ні,
ні, я знаю! Такого треба зазнати, щоб зрозуміти його! Цього
не розкажеш. Я вже цього зазнав, — можете мені повірити.

Зібенгар. Геншелю, оце вам останнє кажу: зберіть до-
купи всю свою силу, станьте твердо! Підіть порадьтеся з
лікарем. Ви так собі думайте: я хворий, я дуже хворий, а ті
примари геть од себе проженіть. То все тільки вам увижа-
ється, його нема.

Геншель. Ви й тоді так казали. Так або схоже до цього.

Зібенгар. Може, я ж і не зрікаюсь. Ви цілком мали пра-
во женитися. Про гріх та провину не можна тут і говорити.

Вермельскірх підходить.

Вермельскірх. Ходіть зі мною, Геншелю. Засвітимو газ
та й будемо гуляти в карти. Вип'ємо пива або чого хочете та
закуримо люльки. Тоді нехай поткнеться яка мара! Години
за дві зовсім розвидниться, тоді вип'ємо каву та й поїдемо
проїхатись. І все це до біса піде, а ви знову будете такий, як
і були.

Геншель. Може. Спробувати можна.

Вермельскірх. Ну, то ходіть!

Геншель. До вас я вже більш не піду.

Вермельскірх. Та ну те бо, — ви знову про старе! То все дурниця. Гауфе я вже до себе не пускатиму, бо він справді завжди п'яний. Ну, запалившись, чоловік скаже зайве слово. Крізь вуха треба те пускати та й годі. Я завжди так роблю.

Геншель. Та воно, звісно, так краще. Правду кажете. А тільки до пивної я вже ніколи не піду. Буду я багато їздити, мабуть. Уже ж скрізь слідком за мною не будуть вони ганятися. А тепер на добраніч! Уже й мені спати хочеться.

Зібенгар. А може б ви, Геншелю, пішли нагору зі мною? У мене ще світло горить, у конторі натоплено; заграли б ми втрюх, бо й я вже мабуть не ляжу.

Геншель. Так, так, — можна було б.... Я давно вже в карти не гуляв.

Ганна. От і гаразд, — піди нагору; однак же не можеш спати.

Геншель. Я не піду, — розумієш?

Ганна. Ну, коли ти зостанешся, то я піду. Бо хто ж тебе зна, що ти там іще вночі вигадаш. Знов почнеш ножем гратися. Так, так, — він учора це робив. Тут не знаєш, чи жива будеш.

Геншель. Ні вже, нагору я нізащо не піду. Сам мені порадив так зробити, а тоді перший погордував мною.

Зібенгар. Ніколи я вами не гордував, Геншелю. Ви цілком чесний чоловік: не впевняйте самі себе в усяких дурницях. Доля часом завдає лиха чоловікові. Та треба витерпіти, хоч це й нелегко. Ви занедужали, а zostалися чесним чоловіком, — це хоч і запрягтись можу.

Геншель. Може, воно й правда, пане Зібенгаре. Гаразд. Будемо про що інше говорити. Ви не винні за це, — я завжди так казав, та й шуряка не буду судити. Уже ж він зна, коли каже. Вона сама ходє по людях та й розказує їм. Вона скрізь — то тут, то там. І в брата вже, мабуть, була.

Вермельскірх. Та хто ходить по людях? Ніхто про це й не думає. Про всю ту історію люди вже давно забули, Геншелю.

Геншель. Хоч як крутись — не викрутишся, — цього вже я не збудусь. Вона вже зна, як зробити. Вона скрізь, вона кожному наговорить. І хоч би люди й замовкли і не гризли мене, як собаки, — однак нічого не допоможе, — цього вже я не збудусь.

Зібенгар. Геншелю, ми не підемо звідси, аж поки ви не покинете таке думати. Ну, заспокойтесь же!

Геншель. Та я ж не збувся розуму і зовсім спокійний.

Зібенгар. Ну, гаразд. Поговоримо по щирості. Ви ж бачите, як ваша жінка кається. Кельнера вже нема, пішов і не вернеться, ніколи вже не побачите. Кожен може спіткнути-ся, хоч хто. А ви тепер подайте одне одному руки. Забудьте все, що треба забути, та й помиріться.

Геншель. Нема нащо мені мириться. *(До Ганни.)* А руку — про мене — можу тобі подати. Що ти проступилася, — хай Бог тебе за це судить. Я тебе вже не хочу судити. Коли б тільки... це я про Густлю... коли б тільки знати щось певне.

Ганна. Хоч і вбийте мене зараз, щоб я з цього місця не зійшла, коли я звела Густлю зі світу.

Геншель. Ото ж і я кажу, — цього вже я не збудусь. Ну, завтра ще поговоримо. Поки до чогось договоримося, ще чимало води упливе.

Вермельськірх. Затопіть лиш собі добре піч та зваріть собі гарячого кофе. Після дощу звичайно світить сонце. Так і в чоловіка з жінкою. Нема подружжя без бур. Але після грози все краще росте. Найважлиша штука: лю-лі, лю-лі, лю-лі... *(Показує, мов колише дитину.)* Оцього вам треба. Про це подбайте. *(Весело плеще Ганну по плечі.)* Старий любить цю малечу. Поклопочіться вдвох та й справте собі таку забавку. А біс би його взяв, Геншелю Вільгельме! Такий здоровило, як ви, та щоб того не втяв! На добраніч вам обом!

Зібенгар. Усе перемініться, тільки не занепадайте духом.

Вермельськірх. Щоб серце було спокійніше, а ладу більше.

Зібенгар з Вермельськірхом виходять. Геншель іде помалу до дверей і знову хоче їх замкнути.

Ганна. Не замикай!

Геншель. Про мене!.. Що ти там робиш?

Ганна (*що стояла коло печі, — жажнувшись*). Бачиш же — розтоплюю.

Геншель (*важко біля столу сівши*). Про мене — хоч і лампу засвіти. (*Висуває шухляду з столу.*)

Ганна. Що ти там шукаєш?

Геншель. Нічого!

Ганна. Ну, то й засунь! (*Підходить і засуває шухляду.*) Ще Берту збудиш.

Мовчанка.

Геншель. У понеділок він уже виїздить. Тоді залишимося самі.

Ганна. Хто виїздить у понеділок?

Геншель. Зібенгар. Хто його зна, як з новим буде.

Ганна. Новий — багач, не буде в тебе грошей позичати.

Геншель. Ганно, хтось з нас повинен зійти другому зі стежки. Або ти, або я. Так, так, — правда! Чого так дивишся на мене? Інакше не можна.

Ганна. Так мені геть іти? Хочеш прогнати мене?

Геншель. Ще побачимо кому йти. Може, мені, а може, й тобі. Якщо мені доведеться йти... Я знаю, — тобі од того лиха не буде. Ти даєш собі раду з справою як чоловік. Тільки казав уже: це не моя воля.

Ганна. Коли вже йти комусь, так мені. Ще є сила, робитиму. Піду, й ніхто мене більше не побачить. Коні, вози і все інше — воно твоє. Не можна ж тобі батьківщини кинути. Значить я піду та й годі.

Геншель. Ще хто його зна. Ще побачимо.

Ганна. Що там іще бачити! Уже що сталося, то сталося.

Геншель (*важко встає і йде до кімнати*). А Берта? Що з нею буде?

Ганна. Вернеться до батька, до Квольсдорфа.

Геншель (*уже на порозі в кімнату*). Гарзд, нехай! Ще завтра день буде. Усе переміниться, казав Зібенгар. (*Уже в*

кімнаті.) Завтра все інакше буде. (*Мовчанка. Тоді говорить з кімнати, вже невидний.*) Берта знай усе пітніє й пітніє.

Ганна. Хай трохи спітніє, то не завадить. І з мене піт капа. Ну й життя!.. (*Одчиняє вікно.*) Хоч і зовсім не живи.

Геншель. Що ти там кажеш? Не розумію.

Ганна. Лягай спати і не займай мене.

Геншель. А ти чого не йдеш?

Ганна. Та вже світа. (*Накручує годинник.*)

Геншель. Хто там накручує годинник?

Ганна. Та цить уже! Прокинеться Берта, — нова забавка буде. Ревтиме півгодини. (*Сідає за столом, спирається ліктями на стіл, головою на лікті.*) Найкраще було б узяти та й піти.

Зібенгар (*зазирає*). Я ще раз прийшов. Заспокоївся ваш чоловік?

Ганна. Еге ж, ліг спати. (*Кличе.*) Чоловіче!.. Вільгельме!..

Зібенгар. Цитьте! Дякуйте Богові, що спить. Та й самі лягайте. (*Виходить.*)

Ганна. Та що ж його робити? Треба й собі спробувати. (*Підходить до дверей у кімнату, стає тихо, пильно прислухається.*) Вільгельме! Чоловіче! Чого ж ти не озиваєшся?.. (*Голосніше і боязкіше.*) Вільгельме! Не лякай мене! Ти думаєш, я не знаю, що ти ще не спиш. (*Ще боязкіше.*) Чоловіче! Та я тобі кажу!.. (*Берта прокидається й починає плакати.*) Берто, цить! Цить!.. Та що ж це сталося? (*Мало не кричить.*) Вільгельме! Вільгельме!

Зібенгар (*знову зазирає*). Що сталося?

Ганна. Я гукаю, гукаю, а він не озивається.

Зібенгар. Чи ви збожеволіли? Що ви робите?

Ганна. Там так тихо... там щось сталося...

Зібенгар. Що?.. (*Бере свічку і йде в кімнату.*) Геншелю, ви вже спите? (*Увіходить зовсім. Мовчанка.*)

Ганна (*не зважаючи на увійти*). Ну, що там? Що там робиться?

Вермельскірх (*зазирає*). Хто там?

Ганна. Пан Зібенгар... Там так тихо... ніхто не озивається...

Зібенгар (*блідий як стіна, швидко виходить з кімнати, держачи БERTУ на руках*). Пані Геншелева, візьміть дитину та йдіть нагору до моєї жінки.

Ганна (*взявши дитину*). Ой Боже!.. Що там сталося?

Зібенгар. Ще поспієте довідатись.

Ганна (*вдержується спершу, а тоді вибухає криком*). Ой Боже, він собі смерть заподіяв! (*Виходить з дитиною.*)

Вермельскірх. Лікаря?

Зібенгар. Спізнилися. Вже не допоможе.

ПЕРЕД СХОДОМ СОНЦЯ

ДІЙОВІ ОСОБИ

Кравзе, багатий селянин, має землю.
Фрау Кравзе, його друга жінка.
Олена } його дочки від першої жінки.
Марта }
Гофман, інженер, чоловік Марти.
Вільгельм Каль, небіж фрау Кравзе.
Фрау Шпіллерова, товаришка фрау Кравзе.
Альфред Лот.
Лікар Шіммельпфенніг.
Бейбст, наймит у Кравзе.
Густя }
Лиза } наймички-дівчата у Кравзе.
Марія }
Баер, прозваний Гопля-баер.
Едуард, Гофманів слуга.
Міля, покоївка у фрау Кравзе.
Кучерка.
Голіш, прозваний Гош, підпасич.
Поштар.

Перша дія

Низька світлиця; поміст заслано гарними килимами. Модна пишність поєднана з сільським простацтвом. На стіні, позаду обіднього столу, малюнок: змальовано воза, а на ньому візник у синій сорочці. Міля, здорова сільська дівка з червоним, трохи дурнуватим обличчям; вона відчиняє середні двері і впускає Альфреда Лота. Лот середній на зріст, у плечах широкий, кремезний, рухи зважливі, тільки трошечки незграбні, біляве волосся, голубі очі і тонкі ясно-біляві вусики; лице кощаве, має поважний вигляд. Убраний пристойно, але не по-модньому. Літнє пальто, через плече саквояж, у руці паличка.

Міля. Осуди просю! Я зараз гукну пана інженера. Садівіться!

Скляні двері в зимній сад хтось одчиняє, сильно штовхаючи; ускакує сільська жінка, аж скаженіючи, — з лютості обличчя збуряковіло. Убрана мов прачка. Голі червоні руки, синя ситцева спідниця і... таке ж на грудях, а зверху червона хустка з крапками. Їй років 40, обличчя грубе, скотиняче, зле. Але ще здорова й дужа.

Фрау Кравзе (*кричить*). Ви, дівки!!.. Так і знала!.. От лиха година з цими бабами!.. Геть! Ми не подаємо милостині!.. (*Мов до Мілі, мов до Лота.*) Робити треба — руки є! Геть! Тут нічого не дають!

Лот. Стривайте, добродійко!.. Ви ж... я... я звуся Лот... я хотів... у мене не було й дум...

Міля. Він до пана інженера...

Фрау Кравзе. Узятя канючити, — знаємо! Нічого в нього нема!.. З нашого живе... свого у нього нічого!..

Двері праворуч прочиняються, Гофман вистромляє голову.

Гофман. Мамо, прошу тебе!.. (*Увіходить, до Лота.*) А що вам... Альфред!.. Братiku! Боже, та невже це ти?!.. Оце то так!.. оце так добре ти вигадав!..

Гофманові років 33, стрункий, високий, худий. Убраний по-наймоднішому, елегантно причесаний, на пальцях дорогі персні, в сорочці діамантові шпоньки, брелоки до годинника. Волосся й вуса чорні, вуса пишні, викохані. Обличчя гостре, пташине. Вираз мінливий, очі чорні, моторні, іноді заклопотані.

Лот. Я власне зовсім випадком...

Гофман (збурений). Ах, це дуже добре... Але поперед усього положи... (Хоче скинути з нього саквояж.) Чогось кращого і несподіванішого зо мною... (бере в нього бриля й палицю і кладе на стілець біля дверей)... зо мною ніяк не могло й трапиться... (вертаючись од дверей)... ніяк не могло!..

Лот (сам скидаючи саквояж). Я власне... до тебе тільки випадком. (Кладе саквояж на стіл спереду сцени).

Гофман. Сідай! Мабуть, утомився — сідай, будь ласка! Пам'ятаєш, як ти приходив до мене, то такий звичай мав, що кидався на канапу, — аж пружини тріщали, а часом то й розривались. А ну лиш — знову так! (Фрау Кравзе дивиться дуже здивовано, а тоді виходить. Лот сідає на одне з крісел, що стоять круг столу спереду сцени).

Гофман. Що п'єш? Кажи! Вино? Коньяк? Каву? Чай? Усе є.

Олена виходить читаючи з зимнього саду; її велика, може, трохи дебела, постать, гарно причесане надзвичайно пишне біляве волосся, вираз обличчя, модне убрання, рухи і ввесь вигляд не зовсім приховують, що вона — сільська дівчина.

Олена. Зятю, чи не міг би ти... (Помічає Лота і швидко зникає.) Ах, вибачайте!.. (Виходить.)

Гофман. Стривай же, стривай!

Лот. Жінка твоя?

Гофман. Ні, сестра її. Хіба ж ти не чув, як вона мене зве?

Лот. Ні.

Гофман. Гарна? Га? Та кажи ж уже — чого тобі дати: кави? чаю? грогу?

Лот. Дякую, дякую за все.

Гофман (подає сигару). Але цього може хочеш? Ні?.. І цього ні?

Лот. Ні, дякую.

Гофман. Щасливий чоловік, — нічого йому не треба! (Закурює сигару і говорить тим часом.) По... попів... Чи то

пак — табак, я хотів сказати... ну.... а! ну, дим, звісно... дим тобі не шкодить?

Лот. Ні.

Гофман. Коли б у мене ще й цього не було... Ах, Боже ж, — хоч трошки пожити!.. Але ж розкажуй же щось, будь ласка! — Адже десять років минуло... хоч проте ти не дуже змінився... десять років — добрий шмат часу... А що робить Шн... Шнурцем же ми його звали? — Фіпс? Усе наше веселе товариство тодішнє? Ти маєш про них які вісті?

Лот. Хіба ти не знаєш?

Гофман. Що?

Лот. Що він застрелився.

Гофман. Застрелився? Хто?

Лот. Фіпс! Фрідріх Гільдебранд.

Гофман. Та невже?

Лот. Еге, застрелився... в Грунвальді, в гарному місці, над Гавельським озером. Я там був, звідтіля видно Шпандав.

Гофман. Гм... Од нього я цього не сподівався, він же мав зовсім не героїчну натуру.

Лот. Через те ж і застрелився. Совісний він був, дуже совісний.

Гофман. Совісний? Ну, то що?

Лот. Ну, то й через те ж... а то б він і не застрелився.

Гофман. Не розумію.

Лот. Ну, ти знаєш же якого кольору були його політичні погляди?

Гофман. Еге, зелений був.

Лот. Можеш їх так звати. Він був — з цим ти вже мусиш згодитися — талановитий хлопець. П'ять років він робив простим штукатуром, а ще п'ять потім голодував, роблячи маленькі статуетки.

Гофман. От гидота! Я розумію — умілістю бавитися... Ні, такий сорт умілості — то мені не до смаку.

Лот. Та й мені. Але він уже до того взявся. Минулої весни був там конкурс на монумент... якомусь князикові, мабуть,

вічну славу хотіли сотворити. Фіпс став до конкурсу і його проект прийнято; скоро потому він застрелився.

Го ф м а н. Але де ж тут совісність — ніяк не збагну. Це можна назвати дуром або нудьгою, чи просто якоюсь дурницею, та й годі.

Л о т. Отак і всі думають.

Го ф м а н. Дуже мені шкода, але й я не можу не пристати до тієї думки.

Л о т. Ну, та йому те цілком байдуже, що ти...

Го ф м а н. Та й взагалі, покиньмо це. Я його жалію справді не менше, ніж ти, але... коли вже він, добряга, вмер... Розкажи мені краще щось про себе, як ти жив, що з тобою було.

Л о т. Та зо мною було те, чого я й повинен був сподіватися. Хіба ти нічого про мене не чув?.. тобто з газет?

Го ф м а н (*трохи збентежений*). Ні, нічого.

Л о т. Не чув про лейпцизьку справу?

Го ф м а н. А, про це! Еге. Тільки так... невиразно...

Л о т. Ну, то справа так була...

Го ф м а н (*кладучи свою руку на Лотову*). Перш ніж почнеш оповідати, скажи: ти справді нічого не хочеш?

Л о т. Може згодом.

Го ф м а н. Навіть чарочку коньяку?

Л о т. Ні. Цього вже ніяк не хочу.

Го ф м а н. Ну, то я сам чарочку... Найкраща штука на шлунок. (*Приносить з буфету пляшку й дві чарки і становить усе на стіл перед Лотом.*) *Grand Champagne*, найделікатніший... рекомендую... Може таки вип'єм?

Л о т. Дякую.

Го ф м а н (*перекидає чарку в рот*). А-а... Ну, тепер слухаю пильно.

Л о т. Річ коротка: здорово я вскочив.

Го ф м а н. На два роки, здається?

Л о т. Ото ж. Одначе ти таки знаєш. Мав два роки в'язниці, та ще й з університету мене викинуто. Тоді мені було двадцять і один рік. Ну, за ці два роки в'язниці написав я свою першу книгу з економіки... Якби я сказав, що сидіти — добра штука, то збрехав би.

Гофман. І як це могло статися? Дивно? Треба ж було взяти собі таке в голову! Це ж чисто дитяча річ, — щоб таким блазням, як ми, до Америки їхати!.. Ми мали б заснувати зразкову державу! Дивні думки!..

Лот. Дитяча річ?! Н-ну, з деякого погляду це справді була дитяча річ. Ми не розуміли, яка це важка справа.

Гофман. І ти справді поїхав... до Америки... цілком серйозно? І з голими руками?.. Поміркуй же, ну як же це назвати: з голими руками заводити зразкову державу... Та це ж просто без... найменше, це — наївність.

Лот. А от з результатів своєї мандрівки до Америки я цілком задоволений.

Гофман (зареготавшись). Ліки холодною водою, чудові результати, — коли ти так розумієш...

Лот. Може бути, що я трошки й прохолов: але все ж з мною не трапилось нічого надзвичайного. Кожному чоловікові доводиться трошки прохолонути. Але я дуже добре бачу, скільки гарного було в тому... ну, скажемо, — гарячому часі. Він зовсім уже не був такий наївний, як ти кажеш.

Гофман. Ну, де ж таки!..

Лот. Згадай лиш наші тодішні дитячі блазенства — оті гуртки університетські, пияцтва, бійки. До чого ввесь той галас? Як Фіпс усе казав: задля Гекуби!.. Ні, не задля Гекуби; у нас перед очима були найвищі людські ідеали. І незважаючи на все, той наївний час допоміг мені збутися багатьох передсудів. І фальшивої віри, і фальшивої моралі, і багато чого іншого...

Гофман. Щодо цього, то я з тобою цілком згоджуюсь. Коли я все ж зробився освіченою людиною без передсудів, то, звісно, за це мушу дякувати дням нашого товаришування. Авжеж! Я це завжди казатиму. Взагалі я цікавлюся всім людським рухом. Тільки ж не можна головою мур пробивати! Не треба те зло, що, на жаль, терплять усі сьогочасні люди, прогнати ще гіршим злом; хай усе йде спокійно своїм натуральним ходом. Неминучого не обминеш. Практично, все треба практично робити. Згадай лиш: я й попе-

реду так само казав, і з цього тільки добро було. Саме цього треба. А ви всі — от і ти так — усі ви робите страшенно непрактично.

Лот. Та чим же? Розкажи!

Гофман. Проста річ. Ви не використовуєте всього свого хисту. Ну от, скажімо, ти: хлопець ти тямущий, енергійний і т. ін., — скрізь тобі стежка є. А замість того що ти робиш? Ком-про-ме-туєш себе з самісінького початку... Ну, признайся по щирості: ти ніколи не каюся за це?

Лот. Чого б я каюся, коли мене без вини засуджено?..

Гофман. Ну, я цього не можу знати.

Лот. Зможеш, як я тобі ось що скажу: мене обвинувачувано, що я склав наше товариство “Ван-ковер-Ісланд” тільки задля партійної агітації; тоді — що я збирав на цю мету гроші. А ти ж знаєш, що ми серйозно думали тільки про колонії, а щодо грошей, то ти ж сам сказав, що в нас у всіх були порожні кишені. Отож в обвинуваченні нема й слова правди, і тобі, як членові товариства, треба б...

Гофман. Ну... членом я таким був — тільки слава, що член... А проте, звісно, я тобі вірю... Та треба ж і так подумати, що й судді ж тільки люди... У всякому разі, щоб робити практично, треба було, щоб і не думали на тебе нічого такого... Взагалі щодо цього я часом дуже дивувався з тебе: редактор робітницької газетки, найдрантивішої з усіх вуличних газеток... кандидат на посла від “любого народу”!.. І що ти маєш з усього того? Не зрозумій мене фальшиво! Кому вже, а мені то не бракує прихильності до бідного народу; але коли що робити задля нього, то краще, щоб це робилося відтіля, згори. Навіть треба, щоб це згори робилося, бо сам народ не знає ж, чого йому треба, а оте щоб “знизу вгору”, оце, бачиш, я й зву — пробивати мур головою.

Лот. Ну, я не помудрішав од оцих твоїх думок.

Гофман. А от глянь на мене! У мене вільні руки: я міг би вже почати щось і для ідеалів робити. Я можу сказати, що свою практичну програму я вже мало не всю виконав. А ви... завжди з порожніми кишенями, — що ви можете зробити?

Лот. А ти, кажуть, до мільйонерів пливеш?

Гофман (сподобалось йому сказане). Де там ще!.. рано поки що!.. Хто це казав?.. Кожен робить своє і за те має скільки заробить... А хто ж казав?

Лот. Я про це в трактирі чув: два добродії сиділи поблизу мене за столом, то казали.

Гофман. О, в мене є вороги!.. Що ж вони казали?

Лот. Та нічого такого. З їх розмови я довідався, що ти саме вчасно переїхав на село до свого тестя...

Гофман. І повигадують люди! Ах, братику! Ти собі не уявляєш, як тут раз у раз доглядаються до чоловіка в такому становищі, як я! Оце одна з прикростей у багатстві. А справа просто така: треба було більшого спокою та здоровішого повітря моїй вагітній жінці.

Лот. Ну, а як же з лікарем? Найважлиша річ у такій справі добрий лікар. А тут на селі...

Гофман. Ото ж то бо й є, що лікар тут дуже тямущий; і знаєш: я так тепер думаю, що совісність у лікаря важніша за талант.

Лот. Може ж вона в лікарів живе разом з талантом?

Гофман. Може. У всякому разі совісність у нашого лікаря є. Він — теж трохи ідеаліст на наш кшталт... його дуже люблять шахтарі й селяни... просто за малим не моляться на нього. Часом тільки нестерпний буває мішаниною суворості й сентиментальності. Але ж совісність, кажу, я вмію шанувати... Безумовно!.. А от — поки не забув... мені цікаво... треба завжди знати кого берегтись... Слухай... скажи мені... Я по тобі бачу, що ті добродії, які біля тебе сиділи, нічого доброго про мене не розказували. Скажи ж мені, будь ласкав, що вони казали?

Лот. Не треба б мені цього робити, бо я хотів попрохати в тебе двісті марок... саме попрохати, бо ледве чи я могтиму тобі їх вернути колись.

Гофман (виймає з бокової кишені чекову книжку, пише чек і дає Лотові). У якій хочеш філії державного банку... Я буду дуже радий...

Лот. Я й не сподівався, що ти так щиро допоможеш мені. Ну, беру, дуже дякуючи, і ти знаєш: гроші ці підуть на добре діло.

Гофман (*трохи з пафосом*). Робітник вартий своєї плати. Але тепер, Лоте, будь такий ласкавий, розкажи мені, що ті добродії...

Лот. Казали вони, звісно, дурниці.

Гофман. А ти таки розкажи. Мені просто тільки цікаво це, тільки цікаво.

Лот. Говорили про те, що ти тут когось зіпхнув з позиції... якогось підрядчика Міллера.

Гофман. Ну, вже ж, все тая ж історія.

Лот. Здається, за цього добродія засватана була твоя теперішня жінка.

Гофман. Ну, була. А далі ж що?

Лот. Я розкажу тоді все, як чув, бо думаю, що тобі важно знати якомога краще про цю брехню.

Гофман. Авжеж. Ну?

Лот. Скільки я зрозумів з почутого, цей Міллер мав робити частку тутешньої гірської дороги.

Гофман. Еге. Мавши тільки якихось мізерних десять тисяч талерів. Як же побачив, що цих грошей не вистачить, то заміривсь упіймати собі яку з віцдорфських сільських дівчат багатих, — оце й важив він на мою жінку.

Лот. Вони казали, що він начебто поєднався з дочкою, а ти з батьком. По тому він, здається, й застрелився? А ти тоді доробив його дорогу і заробив на тому чимало грошей.

Гофман. Трохи правди в тому є, але я хотів би показати тобі, який був зв'язок між фактами... Може, казали ще що цікаве?

Лот. Найбільше, знаєш, дратувала їх одна річ: вони в подробицях розказували, яка величезна твоя справа з вугіллям, і звали тебе... ну, взивали тебе не дуже добре. Коротко кажучи: вони розказували, що ти за шампанським умовив тутешніх дурних селян списати умову, що вони тобі за нечувано малу ціну віддають усе вугілля, що добуватиметься з їхніх шахт.

Гофман (*очевидно, його дошкулило, встає*). От що я тобі скажу, Лоте... А втім, — нащо його займати? Краще подбаймо про вечерю, — я страшенно виголодався... Виголодався я страшенно!.. (*Натискає на кнопку електричного дзвоника, що дріт од нього зеленим шнуром висить над канапою; чути, як задзвонило.*)

Лот. Ну, коли ти хочеш, щоб я зостався... то будь ласкав... Я хотів би трохи причепуритися...

Гофман. Зараз усе буде. (*Увіходить Едуард, лакей у ліберії.*) Едуарде, одведіть пана в світлицю для гостей.

Едуард. Зараз.

Гофман (*стискаючи Лотові руку*). Хвилини через п'ятнадцять, прошу, приходь униз вечеряти.

Лот. Гарзд. Бувай здоров!

Гофман. Бувай!

Едуард одчиняє двері й випускає Лота. Обидва виходять. Гофман чухає потилицю, дивиться замислено додолу, іде до дверей праворуч, береться за клямку, коли це скляними дверима швидко ввійходить Олена і кличе його.

Олена. Зятю! Хто то був?

Гофман. Один з моїх гімназичних товаришів, навіть найстаріший, Альфред Лот.

Олена (*швидко*). Він уже пішов?

Гофман. Ні. Він з нами вечерятиме. А може... еге, може, й переночує.

Олена. Ой, Боже! То я не прийду вечеряти.

Гофман. Та через що ж?

Олена. А чого мені йти між освічені люди? Я вже буду далі мужичитися.

Гофман. А, все оці вигадки! Ні, ти мені навіть дуже допоможеш, попорядкувавши вечерю. Будь ласка! Щоб було трошки по-святковому. Я вже бачу, що він щось заміряється.

Олена. А як же на твою думку, до чого він заміряється?

Гофман. Як зінське щеня під землею риє, риє... Але цього ти нічого не зрозумієш. А може, й помиляюсь, бо досі я обминав цю річ. У всякому разі упорядкуй усе гарненько.

Таким способом завжди легше людей... шампанського, звісно. Омари з Гамбурга прислано?

О л е н а. Здається, сьогодні вранці прислано.

Го ф м а н. Ну, то й омарів. (*Стукають у двері.*) Увійходьте!

По ш т а р (*коробка під пахвою, ввійходить, говорить тягнучи, мов співа*). Па-ку-нок.

О л е н а. Звідкіля?

По ш т а р. З Бер-лі-на.

Го ф м а н. Гаразд. Це для дитини з магазину Герцога. (*Огляда пакунок і бере поштовий бланк.*) Так, так, це від Герцога.

О л е н а. Увесь коробок? Та нащо ж стільки?

Гофман дає поштарю за принесене.

По ш т а р (*так само мов співаючи*). Бу-вай-те здо-ро-ві!
(*Виходить.*)

Го ф м а н. Як то — стільки?

О л е н а. Та тут найменше на трьох дітей вистачить.

Го ф м а н. Ти ходила з жінкою на прохідку?

О л е н а. А що ж я зроблю, коли вона зараз же втомлюється?

Го ф м а н. Усе втомлюється зараз, — от мені лихо! Півтори години... треба ж лікаря слухатися! Нащо ж і лікар той, коли...

О л е н а. А ти заходись добре та вижени оту Шпіллерову! Що я можу зробити з старою бабою, що раз у раз їй потакує!

Го ф м а н. А я що? Як чоловік... що я можу зробити як чоловік? Та ще ж ти знаєш тещу.

О л е н а (*зірко*). Ще б пак!

Го ф м а н. Де вона тепер?

О л е н а. Відколи добродій Лот тут — усе прибирає її Шпіллерова. Запевне на вечерю знову вицяцькується, мов павич хвоста розпустить.

Го ф м а н (*замислившись знову, іде світлицею; гостро*). Присягаюсь, що востаннє стерплюю таке в цьому домі. Присягаюсь!

О л е н а. Та тобі добре, ти можеш піти куди хочеш.

Гофман. У мене в господі такої пакості зроду не було б.
Олена. Я за те не винна. Я їй горілки не давала. Проже-
ни тільки цю Шпіллерову. Якби я мужчиною була!..

Гофман (*зітхаючи*). Ох, коли б уже це швидше минуло-
ся. (*Іде праворуч і на порозі.*) Так ти будь ласкава, Олено,
поклопочись, щоб вечеря смачніша була. А мені ще одну
дрібницю треба зробити.

Олена (*натискає кнопку від дзвоника, виходить Міля*).
Мілю, застилайте стола. Хай Едуард захолодить шампанське
та порозкриває чотири дюжини устриць.

Міля (*здержуючись, але грубо*). Самі йому скажіть, бо він
мене не слуха, каже, що його інженер наймає.

Олена. Ну, то пошліть його до мене.

Міля виходить. Олена стає перед дзеркалом і чепуриться; тим
часом увиходить Едуард.

Олена (*все ще перед дзеркалом*). Едуарде, захолодить
шампанське і порозкривайте устриці. Пан Гофман звелів.

Едуард. Зараз. (*Виходить. Зараз же стукають у середні
двері.*)

Олена (*жахнувшись*). Боже! (*Несміливо.*) Прошу!.. (*Голос-
ніше й смілише.*) Прошу — ввійдіть!

Лот (*увиходить не кланяючись*). Ах, вибачайте!.. Я не хо-
тів вам перешкоджати... Мене звуть Лотом.

Олена кланяється мов на лекції танців.

Гофманів голос (*з-за зачинених дверей*). Без церемо-
ній, дітки! Я зараз прийду. Лоте, це моєї жінки сестра, Олена
Кравзе. Олено, це мій друг Альфред Лот. Знайомтеся!

Олена. Завжди ти якусь дурницю вигадась.

Лот. Я не серджусь на нього, панно. Я й сам — мені це
часто казано — доброго тону мало тямущий. Але коли я вам
перешкодив, то,..

Олена. Прошу, ви мені нічим не перешкодили... зовсім
нічим... (*Мовчанка, обом ніяково.*) Це... це дуже добре ви
зробили, що до мого зятя допиталися. Він усе жалкує... він
усе жаліється, що всі товариші позабували його.

Лот. Це випадком трапилось. Я ввесь час жив у Берліні або коло нього і власне не знав, де Гофман. Відколи вийшов з університету в Бреславі, я не був у Сілезії.

Олена. То ви зовсім випадком потрапили до нього?

Лот. Зовсім випадком... і саме там, де я маю досліди робити.

Олена. Жартуєте! У Віцдорфі досліди робити! Де ж таки — в такому мізерному кублі!

Лот. У мізерному, кажете? Але ж тут лежать надзвичайні скарби.

Олена. А, так. Щодо цього...

Лот. Я аж здивувався. Упевняю вас, що таких селянських дворів нема ніде; тут достатки так і визирають і з вікон, і з дверей.

Олена. Цьому правда. Тут у багатьох хазяїв корови й коні їдять з мармурових ясел та з ґраток з нового срібла. Це вугілля зробило, знайдене під нашими нивами, воно за мить наших убогих селян поробило багатіями. *(Показує на малюнок, що на задній стіні.)* Гляньте — мій дід був возієм. Цей маєточок був його, але мізерний ґрунт не міг його прогодувати, — мусив возити хури. Ото він сам у блакитній сорочці... тоді ще носили такі сорочки... І мій батько замолоду ходив у такій. Ні, я не до цього назвала село мізерним, а того, що тут така нудьга... Тут так... Нічого нема задля розуму... Нудота до загину!

Міля й Едуард увіходять і виходять, застилаючи стіл праворуч углиб сцени.

Лот. А тут же бувають іноді бали, вечірки?

Олена. Навіть цього нема. Селяни гуляють у карти, полюють, п'ють... Що ж тут побачиш за ввесь день? *(Підходить до вікна й показує рукою.)* От найбільше такі постаті.

Лот. А! Шахтарі.

Олена. Ті йдуть у шахти, ті з шахт — раз у раз. Тільки й бачу завжди самих шахтарів. Ви думаєте, що мені можна вийти самій на вулицю? Хіба на поле, задніми ворітьми. Це ж такий мотлох! Вирячаться на вас та так страшно похму-

ро... мов ви який злочин зробили. Узимку, як часом їдемо саньми та по темному стрінемо їх велику юрбу в завірюху в горах, то вони замість щоб оступитися та попустити дорогу, ідуть поперед коней. Тоді селяни беруться до батога, а то так і не проїдеш. А вже ж і лаються вони після того! Ух, я часом страшенно боялась!

Лот. Отже, знаєте — я саме задля цих людей, що ви так їх боїтеся, саме задля них сюди й приїхав.

Олена. Ну, де ж таки!..

Лот. Та справді ж, вони мене цікавлять за всіх і за все більше.

Олена. За всіх більше? За всіх до одного?

Лот. До одного.

Олена. Навіть і за мого зятя більше?

Лот. Навіть і за нього. Інтерес до цих людей щось зовсім інше — вище... Вибачайте, панно, але ви, може, й не зрозумієте.

Олена. Чому? Я вас дуже добре розумію, ви... *(Упускає з кишені лист, Лот нахилиється підняти його.)* Покиньте... то дурниця, звичайнісіньке листування з пансіонською подругою.

Лот. Ви в пансіоні були?

Олена. Еге, у Гернгуті. Ви не думайте, що я... Ні, ні, я вже вас розумію.

Лот. Бачите, робітники цікавлять мене як робітники.

Олена. Еге, вже ж, — це цікаво дуже... Такий шахтар... коли так глянути... Адже ж є такі краї, де їх нема зовсім; але коли їх так щодня бачити...

Лот. Та хоч би й щодня бачити, панно... Навіть треба щодня їх бачити, щоб знайти в них інтересне.

Олена. Коли це так трудно його знайти... то що ж воно є? Оце інтересне, кажу?

Лот. От, наприклад, інтересно, що ці люди, як ви кажете, завжди так зненависно й похмуро дивляться.

Олена. Через що ж ви думаєте, що це так дуже інтересно?

Лот. Бо це ж не єсть така звичайна річ. Ми ж, усі інші, дивимося так тільки іноді, а не завжди.

Олена. Еге, але через що ж вони так дивляться завжди... так зненависно, так понуро? Мабуть, через щось воно є.

Лот. Правда, правда. От я й хотів би знати — через що?

Олена. Та ні бо! Це ви мене дурите. Ну нащо вам воно, коли б ви навіть довідались?

Лот. А може ж можна знайти способи, щоб знищити те, через що ці люди завжди живуть без радості, ненавидять? Може, їх можна зробити щасливішими?

Олена (*трохи збентежена*). Як по правді, то я... тільки оце тепер трохи вас зрозуміла... Бо це мені таке... таке нове, таке зовсім нове!..

Гофман (*увиходить дверима, що праворуч, у нього в руках кілька листів*). Ну, ось і я знову. Едуарде! Щоб оці листи були на пошті ще перед восьми годинами. (*Дає слугі листи, той виходить.*) Ну, дітки, тепер можемо й вечеряти. Страшенно душно тут! Жовтень — і така духота! (*Виймає шампанське з вази з кригою.*) Удова Кліко! А ви страшенно палко сперечались. (*Підходить до наготованого до вечері і заставленого всякими закусками столу, тре руки.*) Так! Смачні штуки! (*Зиркнувши лукаво на Лота.*) А на твою думку? До речі, Олено: матимем гостя — Вільгельм Каль... Був у дворі. (*Олена робить сердитий рух.*) Але ж, моя люба! Ти так, мов би я його... Що ж я можу зробити? Хіба ж я його кликав? (*Чути за дверима важку ходу.*) О, вже насува біда!

Каль увиходить, не постукавши. Це двадцятичотирьохлітній, незграбний сільський парубок; видно, що йому дуже хочеться удавати з себе пана, а надто — багатого. Грубе обличчя, вираз обличчя — дурний та хитрий. На ньому зелений жакет, рябенька оксамитова жилетка, темні штани, на ногах лакові черевики. Бриль зелений стрілецький з тетерев'ячим пером. На жакеті гудзики з оленього рогу, на ланцюжку від годинника оленьчі зуби і т. ін. Заникується.

Каль. Добрийвечір! (*Побачивши Лота, збентежується, стає мовчки і має досить мізерний вигляд.*)

Гофман (іде назустріч і подає йому руку, підбадьорюючи його). Добровечір, пане Калю!

Олена (неприхильно). Добровечір.

Каль (іде важкою ходою навскоси через усю світлицю до Олени і подає їй руку). Добровечір, Лено.

Гофман (до Лота). Рекомендую тобі: добродій Каль, син нашого сусіди. (Каль вишкіряється і крутить бриля. Усім ніяково, мовчанка.) Ну, діти, за стіл! Кого ще нема? А, теща. Мілю, попросить пані Кравзе вечеряти.

Міля (виходить середніми дверима і гукає в сінях). Пані!.. пані!.. Ідіть!.. Веліли, щоб ви вечеряти йшли. (Олена й Гофман здригаються й сміються, одне одного зрозумівши, тоді разом дивляться на Лота.)

Гофман (до Лота). У нас тут по-сільському.

Фрау Кравзе виходить, страшенно пишно вбрана, у шовках, у дорогих прикрасах. І з поведження, і з одержі видно, як вона чваниться, пишається, безглуздо величається.

Гофман. А, ось і мама. Дозволь тобі рекомендувати мого друга доктора Лота.

Фрау Кравзе (робить надзвичайний кнікс). Дуже рада! (Мовчанка.) А ви вже не сердьтеся на мене, пане лікарю. Уже вибачайте... (дедалі все швидше говорить) вибачайте, що так тоді з вами. Знаєте, здуріти можна за тими старцями — стільки їх у нас!.. От їй-бо, така з ними морока!.. Та ще й злодюги всі. Хіба нам що той пфеніг? Та можна й три пфеніги дати, а як треба, то й талера, нам то байдуже. От удова Людвигова Кравзе — ну, та скупа, така скупуча!.. тій і сміття жалко! Її чоловік зо злості вмер, що дві тисячі програв. Ні, ми не такі. От гляньте на буфет — за нього двісті талерів дали, ще й за приставку заплатили. Такий буфет то й баронові Клінкову не сором у себе поставити.

Шпіллева увиходить незабаром після Кравзе. Вона мала, кривобока, вичепурена в стару сукню, що фрау Кравзе дала. Поки фрау Кравзе говорить, вона побожно на неї дивиться. Їй так років п'ятдесят п'ять; видихаючи, вона мов злегенька стогне, так само й тоді, як говорить, — мов "м" чути. Каже ницим, м'яким, маніжним, мінорним тоном, дуже тихо.

Шпіллерова. У барона Клінкова точнісінько такий буфет-м.

Олена (до фрау Кравзе). Мамо, може б ми сіли, а тоді.

Фрау Кравзе (миттю повертається до Олени і проймає її убивчим поглядом; коротко, велячи). Хіба ж так годиться? (Хоче сідати, але згадує, що ще не проказано передобідньої молитви; механічно складає руки, але ще й досі лютує.)

Шпіллерова (читає молитву).

О, Господи, зійди з небес до нас,

Благослови, що дав нам на цей час.

Аміль!

Усі зі стуком сідають. Починають один одному подавати, брати, — ніяковість тим часом залагоджується.

Гофман (до Лота). Прошу, друже! Може устриць?

Лот. Еге, хочу покуштувати. Оце вперше їх їстиму.

Фрау Кравзе (що тільки оце устрицю всмоктала в рот, і з повним ротом тепер). Мабуть, кажете — в цьому сезоні?

Лот. Ні, взагалі.

Кравзе й Шпіллерова ззираються.

Гофман (до Каля, що зубами лимон видавлює). Я вас два дні не бачив, пане Калю. А що, багато мишей наплювали тим часом?

Каль. Н-н-ні!

Гофман (до Лота). Пан Каль запальний стрілець.

Каль. Ц-ц-ці м-м-миші с-т-страшенно п-п-пас-кудні ам-ам-амф-фібії.

Олена (вихопилось у неї). Чудно — він усе стріляє — і дике, й свійське.

Каль. Уч-ч-чора я з-з-застт-трелив с-с-стару с-с-свиню.

Лот. Стрілецьтво, здається, ваше найголовніше діло?

Фрау Кравзе. Пан Каль стріляє задля своєї втіхи.

Шпіллерова. Ліс, дичина, жінки, як часто казав його вельможність, пан міністр фон Шадендорф.

Каль. П-п-після з-завтрього б-б-будемо ст-т-тріляти г-г-голубів.

Лот. Як то стріляти голубів?

Олена. Ах, я цього бачити не можу! Це звірювання якесь немилосердне! Хлопчаки, що камінням у шибки цілять, і ті краще роблять.

Гофман. Ну, ти вже через лад, Олено!

Олена. Не знаю, але на мою думку геть краще вікна бити, ніж стріляти в прив'язаних до кілка голубів.

Гофман. Але ж треба не забувати, Олено...

Лот (*щось розрізуючи на тарілці ножем з виделкою*). Це справді гидота.

Каль. За я-я-кусь п-п-пару голубів!

Шпіллерова (*до Лота*). У пана Каля-м-треба вам сказати, двісті штук на голубнику.

Лот. Та й усяке полювання — гидота.

Гофман. Але ж неминуча. От, наприклад, саме тепер треба добути п'ятсот живих лисиць і лісничі по всій окрузі, та й по всій Германії, пильнують лисячих скот.

Лот. А нащо ж то стільки лисиць?

Гофман. Їх одсилають в Англію, а там вони мають таку честь, що зараз же, як вийдуть вони з кліток, їх убивають лорди й леді.

Лот. Чи магометанин, чи християнин — тварюка завжди буде тварюкою.

Гофман. Може дати тобі омарів, мамо?

Фрау Кравзе. Ану дай... Вони в цьому сезоні дуже добрі.

Шпіллерова. У пані такий тонкий смак-м.

Фрау Кравзе. Ви й омарів ніколи не їли, пане докторе?

Лот. Ні, омари я часто їв у Варнемюнді, де я народивсь.

Фрау Кравзе (*до Каля*). Правда ж, Вільгельме, бува таке заманеться з'їсти, що й сам не знаєш що?

Каль. Т-т-та в-воно так... ц-це тільки Б-б-бог зна, т-т-тьотю.

Едуард (*хоче налити Лотові шампанського*). Шампанське.

Лот (*затуляє рукою чарку*). Ні, спасибі.

Гофман. Ну, не роби дурниць!

Олена. Як то, ви не п'єте?

Лот. Ні, панно.

Гофман. Але ж, слухай, це ж... це ж уже нудно.

Лот. Якби я пив, то був би ще нудніший.

Олена. Це цікаво, пане лікарю.

Лот (*не до речі*). Що? Що я нудніший стаю, як вип'ю вина?

Олена (*трохи збентежившись*). Ні, та ні бо!.. Що... що ви не п'єте... Тобто я хотіла сказати: цікаво, що ви взагалі не п'єте.

Лот. Через що ж це цікаво?

Олена (*дуже почервонівши*). Бо це... це надзвичайно. (*Ще дужче почервоніла й збентежилась.*)

Лот (*не до речі*). На жаль, цьому правда.

Фрау Кравзе (*до Лота*). По п'ятнадцять марок пляшка, пийте сміло. Просто з Реймсу; поганого вина ми б вам не дали, бо й самі поганого не п'ємо.

Шпіллерова. Ах повірте мені-м, пане докторе, коли б навіть його вельможність, пан міністр фон Шадендорф-м-за таким столом сидів...

Каль. Без вина я жити не можу.

Олена (*до Лота*). Скажіть же, через що ви не п'єте?

Лот. Та бачите, я...

Гофман. Е, та чого там, старий приятелю! (*Бере у служки пляшку, щоб самому налити.*) Згадай лиш, як ми колись удвох весело бавились...

Лот. Ні, прошу, не турбуйся, це...

Гофман. Ну, тільки сьогодні випий!

Лот. Ніяк не можу.

Гофман. Ну, задля мене! (*Хоче налити, Лот не дає, трошки змагаються.*)

Лот. Ні і... ні, я ж уже сказав... ні!.. ні, дякую!..

Гофман. Ну, то не гнівайся ж... це ж примхи!

Каль (*до Шпіллерової*). Не хоче, так і не треба. (*Шпіллерова киває головою, що так.*)

Гофман. Ну, то як собі хочеш... Тільки кажу: без склянки вина за вечерею...

Лот. І склянки пива за сніданням...

Гофман. Авжеж, чому ні? Склянка пива, то кожному на здоров'я.

Лот. Коньяку там чарочку, чи й дві...

Гофман. Ну, коли вже й цього не можна!.. Аскета ти з мене ніколи не зробиш. Щоб я позбавив себе всякої втіхи в житті!..

Лот. Я цього не кажу. Але з мене буде й нормальних утіх задля моєї нервової системи.

Гофман. Така компанія, що нічого не п'є... це така нудна й порожня штука... спасибі вам за таке товариство!

Фрау Кравзе. І в благородних завжди багато п'ють.

Шпіллерова (*схиляючись, мов кланяється згоджуючись*). Це по-благородному — багато вина пити.

Лот (*до Гофмана*). А в мене навпаки: мені нудно в компанії, де багато п'ють.

Гофман. Ну, звичайно, треба щоб помірно було.

Лот. Що ти звеш помірним?

Гофман. Ну... щоб памороки не забивало.

Лот. А-а! То ти таки згоджуєшся, що ласування алкоголем шкодить розумові. Ото ж, бачиш, через те мені й нудно в п'яній компанії.

Гофман. Хіба ти боїшся так легко розуму збутися?

Каль. Й...й...й...я н...недавно п...п...пляшку р...ррю-десгеймбру... п...ппляшку шампанського випив... тоді ппляшку ще б...б...бордо... і п...п...п'яний н...н...не ббув...

Лот (*до Гофмана*). Ні, зовсім не боюсь, — ти ж добре знаєш, що я було вас розвожу по квартирах, як ви понапиваєтесь. Натура в мене ще й тепер зосталася здорова, ну, то через те я й не боюсь того.

Гофман. Ну, так через що ж?

Олена. Еге, через що ж ви власне не п'єте? Скажіть, будьте ласкаві!

Лот (до Гофмана). Ну, коли тобі кортить: я через те сьогодні нічого не п'ю, що я дав собі слово честі не вживати ніякого алкогольного питва.

Гофман. Тобто: ти аж до того дійшов, що пристав до товариства тверезості.

Лот. Еге, я цілком додержую тверезості.

Гофман. А доки ж буде, коли твоя ласка, оця... твоя...

Лот. Поки живу.

Гофман (кидає виделку й ніж і трохи підводиться зі стільця). Пху, батіг з клоччя! (Сідає.) Прости за гостре слово, але ж по щирості — це ж дитячі забавки.

Лот. Зви як хочеш.

Гофман. Ну, через що ж ти до такого дійшов?

Олена. До цього мусили бути у вас важні підстави, — так мені здається.

Лот. Авжеж. Ви, панно, і ти, Гофмане, мабуть не знаєте, скільки лиха робить алкоголь у нашому сьогочасному житті... Прочитай Бунге, коли хочеш про це знати. Я ще пам'ятаю, що сказав Еверет про те, яку вагу має алкоголь для Сполучених Штатів. Він рахує за десять років. На його думку, алкоголь проковтнув безпосередньо три мільярди і посередньо шістсот мільйонів доларів. Через нього вмерло триста тисяч чоловік, сто тисяч дітей одіслано через нього в дома для вбогих, кілька тисяч пішло в тюрми й рештантаські дома, найменше дві тисячі людей самі собі смерть через нього завдали. Од нього було втрати найменше на десять мільйонів доларів через пожежі і всяке руйнування; через нього двадцять тисяч жінок повдовіло, — значить не менше як мільйон дітей посиротіло. А найгірше, що алкоголь шкодить до третього й четвертого коліна. Коли б я подав собі слово честі не женитися, то я міг би пити, але ж я... Мої предки всі були здорові, кремезні люди і — скільки знаю — люди помірковані. Кожен рух, що я роблю, кожна вага, що я піднімаю, кожен мій подих показує мені, як багато мушу я їм дякувати. І через те, бачиш, я твердо зважився передати моєму потомству цю спадщину такою самою, яку сам маю, нічим не пошкоджену.

Фрау Кравзе. А воно, зятю, наші шахтарі справді здорово таки пиячать... То таки правда.

Каль. Лігають, як свині.

Олена. То це в них спадщина?

Лот. Є такі сім'ї, п'яницькі сім'ї, що з того гинуть.

Каль (мов до фрау Кравзе, мов до Олени). І ваш старий здорово цмулить!

Олена (сполотнівши, гостро). Не кажіть дурниць!

Фрау Кравзе. Які горді дівчата стали. Мов графиня яка! Велике цабе! Отак балакати до свого жениха! (До Лота, показуючи на Калю.) Бо він же, бачите, пане докторе, їй чоловіком буде. Де вже ми зовсім змовились.

Олена (скочивши). Цить!.. або... цить, мамо! або...

Фрау Кравзе. От вам — чуєте?.. Ну, скажіть, пане докторе, чи воно ж по образованому отак-о, га? Я до неї, їй-бо, як до своєї дитини, а вона он яку штуку вдрала!

Гофман (заспокоюючи). Ах, мамо, будь ласка!..

Фрау Кравзе. Ні, дивіться ви, — яка птиця велика! Хіба ж то по правді? Дрантя таке!..

Гофман. Мамо, нарешті я прошу ж тебе...

Фрау Кравзе (все лютішає). Щоб за слугами, за хазяйством доглянути, так того нема, Боже храни!.. А всякі там Шіллери та Гети та інші такі дурні, що тільки й знають брехати, — отими так вони собі голову заморочують. Через неї луснеш зо злості! (Змовкає, тремтячи з лютості.)

Гофман (заспокоюючи). Ну... вона ж тільки... ну... може це вона не зовсім по правді... (Знак дає Олені: та, обурена, вже відійшла убік, — тепер, ледве здержуючи сльози, дівчина сідає знову за стіл.)

Гофман (перебиваючи тяжку мовчанку, до Лота). Еге... про що ж ми саме казали?.. А, згадав! Про бідолашний алкоголь. (Підніма склянку.) Ну, мамо згода! А ну лиш цокнемося та й помиримося!.. Пошануймо алкоголь, дамо йому помирити нас. (Фрау Кравзе хоч не дуже й охоче, цокається з ним. Гофман до Олени.) А що то, Олено? Твоя склянка порожня? Ге, Лоте, — твоя наука до діла пішла.

Олена. Ах... ні... я...

Шпіллерова. Еге, панна дуже.

Гофман. Ти ж попереду не маніжилась так.

Олена (з дитячою поважністю). Мені сьогодні не хочеться пити та й годі.

Гофман. Прошу, прошу, дуже прошу простити!.. Еге, так про що пак ми говорили?

Лот. Ми говорили, що є такі сім'ї — всі алкоголіки.

Гофман (знову збентежений). Так, так, але...

Помітно, що фрау Кравзе все дужче й дужче дратується, а Каль ледве здержується, щоб не засміятися з чогось, що його дуже бавить. Олена ж пильнує Каля гострими очима і вже кілька разів, погрозючи поглядом, спиняла його казати те, що йому кортіло сказати. Лот спокійно чистить яблуко і нічого того не помічає.

Лот. У вас, здається, цього таки багатенько?

Гофман (безрадно). Як то... чого багатенько?

Лот. Ну, та п'яниць, звісно.

Гофман. Гм... тобі здається?.. Ах, еге, звісно, — шахтарі...

Лот. Ну, не самі шахтарі. Наприклад, у трактирі, де я був перш, ніж до тебе прийти, бачив я, як там один сидів, отак (*спирається ліктями на стіл, а головою на руки і вірячується на стіл.*)

Гофман. Хіба?.. (*Безмірно збентежений*).

Фрау Кравзе кашляє, Олена пильно дивиться на Каля, що тепер аж труситься зо сміху всередині, але поки ще вдержується, щоб не зареготатися голосно.

Лот. Дивно, що ти ще не знаєш цього — можна сказати — оригінала. Адже ж трактир суміжно з вами. Мені казали, що це тутешній дуже багатий селянин, що літерально з ранку до вечора й з вечора до ранку п'є горілку в цьому трактирі. Звісно, зробивсь уже з нього справжній звір. Ці страшенно безглузді п'яні очі, що ними він втупився в мене!..

Каль (*не видержавши, вибухає грубим, голосним, невтримним сміхом; Лот і Гофман зацікавлені дивовані й див-*

ляться на його. Він ледве вимовляє за сміхом). Справді... це ж так... це ж справді він... наш старий...

О л е н а (*мов несамовита схоплюється, мене в руках серветку і кидає її на стіл, тоді скрикує*). Ви... (*Мов плює.*) Пху!.. (*Швидко виходе.*)

К а л ь (*збентежився був, зрозумівши, що зробив дурницю, а тепер переміг себе*). От там іще!.. Нісенітниця!.. Дурниця!.. Я вже додому піду. (*Надіває бриля й виходячи каже, не повертаючись.*) Добраніч!

Ф ра у К р а в з е (*услід йому*). Не зважай на неї, Віллі! (*Складає серветку й гукає.*) Мілю! (*Міля ввиходить.*) Прибирай! (*До себе, але голосно.*) От дурепа!

Г о ф м а н (*трохи сердитий*). Але ж справді, мамо...

Ф ра у К р а в з е. Патякай! (*Устає й швидко виходить.*)

Ш п і л л е р о в а. Ах, у них-м-було сьогодні стільки клопоту по хазяйству-м-Дуже дякую!

Устає, тихо молиться, позираючи вгору, й виходить. Міля та Едуард прибирають зо столу. Гофман устав і з зубочисткою в роті йде наперед сцени, Лот за ним.

Г о ф м а н. Отакі, як бачиш, жінки...

Л о т. Я нічого ніяк не розумію.

Г о ф м а н. Та не варто й говорити. Це трапляється й у найкращих сім'ях. Сподіваюся, що це не завадить тобі погостювати в нас пару днів.

Л о т. Я дуже хотів би познайомитися з твоєю жінкою. Через що вона не виходить?

Г о ф м а н (*обрізаючи нову сигару*). Ну, розумієш... в її становищі... Жінки ж не можуть, щоб не чепуритися... Ходім! Пройдемося трохи садом. Едуарде! Каву в альтану!

Е д у а р д. Добре.

Гофман з Лотом виходять через зимній сад. Едуард виходить середніми дверима, за ним туди ж Міля, несучи тацю, заставлену посудом. Якийсь час у світлиці нема нікого, тоді виходить О л е н а, стурбована, з заплаканими очима, держачи хустку перед ротом. Увійшовши середніми дверима, швидко ступає кілька ступнів ліворуч і прислухається біля дверей у Гофманову світлицю.

О л е н а. О, не йди!.. *(Нічого не почувши, швидко підходить до дверей у зимній сад і там, затаївши духа, знову кілька хвилин прислухається. Благаючи, склавши на грудях руки.)* О, не йди звідси! Не йди!..

Завіса.

Друга дія

Вранці, близько чотирьох годин. У трактирі у вікнах світиться, крізь браму видко блідо-сірий вранішній світ, що помалу під час дії переміняється на темно-червоний і знов помалу стає ясним уденішнім світом. Долі під ворітьми сидить Б е й б с т (йому років із 60) і клепле косу. Як знімається завіса, мріється тільки його постать проти сірого вранішнього неба, але чути як одноманітно, правильно й безперестанно стукає його молоток по коваленці. Кілька хвилин тільки це й чути, а потім велику вранішню тишу розбивають своїм криком гості, виходячи з трактиру. Двері в трактирі грюкаючи замикаються, вогні у вікнах гаснуть. Деся далеко гавкає собака, голосно кукурікають, перекликаючись, півні. На стежці від трактиру стає видно темну постать; заточуючись йде вона до двору. Це селянин К р а в з е, — він, як звичайно, останній вийшов з трактиру. Він нахопився на тин садовий, хапається за нього руками і голосно реве, трохи гугняво, п'яним голосом назад до трактиру.

К р а в з е. Сад мій!.. Трактир мій!.. І ти, хазяїне, мій!.. Белькоче ще щось незрозуміле, мурчить, пускає тин і кидається в двір, там щастить йому вхопитися за чепіги від плуга.

К р а в з е. Земелька моя!.. *(Мурмоче, напівспіваючи.)* Пий... гей... братику, пий... гей!.. вона, гор... горрілочка... кураж од неї!.. *(Голосно реве.)* Хіба я не красень?.. га?.. А жінка в мене — не красуня, га?.. А дочки в мене хіба не красуні, га?..

О л е н а *(поспішаючи, виходить з дому. Видно, що вона нашвидку, абияк, накинула одержу.)* Тату!.. Любий тату!.. Ходім же!.. *(Бере його під руку, хоче його піддержати і ввести в*

хату.) Ходім же... ну! швидше додому!.. Та йди ж бо швидше!.. Ах!..

Кравзе випростується, силкується встояти, насили витягає, працюючи обома руками, з кишені з штанів шкурятяну калитку, повну грошей. На дворі розвиднілось і видно, що це чоловік років 50, убраний у стару одержу ні трохи не кращу, як одержа в найпростішого сільського робітника. Він без шапки, сиве рідке волосся нечесане, скуйовджене. Брудна сорочка розхристана широко, аж до живота; на одній тільки застебненій помочі держаться шкіряні штани, колись жовті, тепер аж лиснять од брудоти; біля кісточок вони обв'язані. На босу ногу взуті вишивані патинки, вишивання їх здається ще зовсім новим. Ні куцини, ні жилетки на ньому нема, рукава в сорочці розстебнені. Витягши щасливо калитку, він кілька разів ляпає нею правою рукою по лівій долоні, аж гроші бряжчать, а на дочку дивиться безсоромним, огидно-пожадливим поглядом.

Кравзе. Бачиш: мої гроші! Га? Хочеш, дам пару талерів?..

Олена. Ох, Боже мій! *(Даремно кілька разів силкується тягти його. Під час однієї такої спроби він обніма її недотепно, як горила, і робить кілька розпусних рухів. Олена пригніченим голосом скрикує — помочі.)* Пусти!.. Зараз пусти!.. Прошу, тату, пусти!.. ах!.. *(Плаче, потім злякана, гидує й лютуючи, враз скрикує.)* Звір!.. Свиня!.. *(Одпиха його від себе. Він падає, простягшись долі. Бейбст, кульгаючи трохи, підходить од воріт. Олена й Бейбст силкуються підвести Кравзе.)*

Кравзе. Пий... братику... пий!..

Його підводять, він кидається в хату, тягнучи за собою Бейбста й Олену. Якийсь час на сцені нікого нема. З дому чути галас, чути як двері грюкають. В одному вікні засвітилося, тоді Бейбст знову виходить. Він тре об свої шкіряні штани сірник, щоб закурити коротеньку люльку, — він її мало коли й з рота виймає. Каль проскакує з дому. Він у панчохах, жакет висить у нього на лівій руці, у тій же руці й черевики. Правою він держить бриля, а в зубах комірчик од сорочки. Вже бувши посеред двору, озирається і бачить, що на нього дивиться Бейбст. Спершу не зна, що робити, тоді бере бриля й комірчик під ліву руку, сягає в штани в кишеню, іде до Бейбста і щось дає йому в руку.

К а л ь. Маєш талера... не розпускай язика!..

К а л ь швидко йде через двір і, перелізши через штахети, виходить. Бейбст новим сірником запалив люльку, кульгає до брами, сідає і знову клепле косу. Знову якийсь час тільки й чути, як одноманітно б'є молоток та охкає старий, часом озивається він коротким прокльоном, коли щось у роботі не так робиться, як він хоче.

Повиднішало дуже.

Л о т (виходить з дому, стоїть тихо, потягається, кілька разів глибоко дихає). А... ах! Який ранок гарний!.. (Іде пома-лу назад сцени до воріт. До Бейбста.) Добридень! Ранесенько встали.

Б е й б с т (неймовірно зиркає, неприхильно). ...бридень! (Помовчали, тоді Бейбст, незважаючи на Лота, мов розмовляє з косою, сердито нею іноді махаючи.) Крива тварюка!.. Ну, зараз рівною будеш! Ех!.. Бий тебе сила божа!.. (Знову клепле.)

Л о т (сідає між ручками од екстирпатора). Мабуть, сіно коситимете сьогодні?

Б е й б с т (грубо). У дурнів може й коситимуть.

Л о т. А ви ж клеплете косу?

Б е й б с т (до коси). Ех! Дурепа!.. (Мовчанки трохи.)

Л о т. Скажіть же мені, нащо ви клеплете косу, коли не будете сіна косити?

Б е й б с т. Ну, а як скотині корму треба, так коси не треба?

Л о т. А, так! Ви тільки на корм хочете вкосити.

Б е й б с т. А то ж як?

Л о т. І щоранку так косять?

Б е й б с т. Ну, а хіба ж із голоду здихати скотині?

Л о т. Ви не гнівайтесь так на мене. Я городянин, не тямлю сільського діла.

Б е й б с т. Городяне... ге! та вони, може, більш, ніж селяни в тому тямлять.

Л о т. Ну, я не такий. Чи не можете ви мені сказати, що це за інструмент? Я вже кілька разів його бачив, а як зветься...

Б е й б с т. Отой, де сидите? Кажуть, естрабатор зветься.

Л о т. Справді, екстирпатор. І його тут уживають?

Бейбст. Ото ж то й є, що ні. Він же занехаяв... усе поле чисто занехаяв... хазяїн... І бідному чоловікові хочеться клаптя землі — на нашій росте тільки бур'ян, а хліб ні — так от же ні, хай краще все занапаститься!.. Хай нічого не росте — сам жабрій та бур'ян.

Лот. Еге, оцією штукою й можна б їх вибавити. Я знаю, в ікарійців уживають такі екстирпатори, щоб зовсім вичистити поле.

Бейбст. А де ж ті і... як ви казали, і...

Лот. Ікарійці? В Америці.

Бейбст. То й там є такі штуки?

Лот. Авжеж.

Бейбст. А що ж воно за народ? оті і... і...

Лот. Ікарійці? То не окремий народ, то люди з усіх націй, тільки до гурту злучилися. У них в Америці клапоть гарної землі, вони на ньому гуртом хазяйнують; усю роботу і увесь заробіток ділять нарівно. Ніхто в них не бідний, у них зовсім нема бідних.

Обличчя у Бейбста стало було трохи прихильніше, але після останніх Лотових слів знову зробилось неймовірне й неприхильне.

Незважаючи на Лота, знов увесь повернувся до роботи.

Бейбст. Ну й коса ж!

Лот усе ще сидячи, дивиться спершу на старого, спокійно всміхаючись, тоді дивиться в далину як збуджується ранок. Крізь ворота видно, як далеко простяглися луки та поля, трійзіллям засіяні; по них звивається річечка, проблискуючи поміж вільхами й вербами. На обрії гостроверха гора. Звідусіль чути жайворонків, їх безперестанний спів чути то далі, то ближче. Лот підводиться.

Лот. Піти пройтися, ранок такий гарний.

Виходить ворітьми. Чути, як ляпають дерев'яні черевики. Хтось швидко сходить східцями з горища над кінницею: це Густя. Товстенька дівка; без корсета, голі руки й литки, на босих ногах дерев'яні черевики. Несе засвічений ліхтар...

Густя. Добридень, дядьку Бейбсте! *(Бейбст мурчить. Густя дивиться, захистивши очі рукою, крізь ворота слідком за Лотом.)* А то ж хто?

Бейбст (*сердито*). Бідних людей прийшов дурити... Бреше, що й купи не держиться... таке плете!.. (*Устає.*) А ти воза налагодь, дівчино!

Густя (*миє литки біля колодязя; домивши, говорить перш, ніж увійти в хлів до корови*). Зараз, зараз, дядьку.

Лот (*вертається, дає Бейбстові грошей*). От трохи дріб'язку... Гроші скрізь здадуться...

Бейбст (*устає, мов зовсім інший зробився, з щирою прихильністю*). Еге ж, еге!.. Це правду кажете... А спасибі ж вам!.. Ви мабуть гостюєте в зятя? (*Одразу стає дуже балакучий.*) Знаєте: коли ви на прохідку, так ви отуди, знаєте... на гору... Тільки все лівіше хилить, знаєте, а то там провалля є... Син мій каже — це того, що там підпірки погано, каже, поставляли... шахтарі б то... це, каже, того, що їм заплачено мало... То вже так: дешева рибка, погана юшка... А зирк — яма!.. Розумієте? Так ви все лівіш нахиляйте, бо правіш ями... А то торік ішла молочниця та й провалилась... А там глибоко — страх!.. Так і не знайшли... Так глядіть же — лівіш, усе лівіш, — то й пройдете... (*Враз стрельнуто, Бейбст здригається, мов од електрики, і, кульгаючи, виходить на кілька ступнів за ворота.*)

Лот. Хто це так рано стріля?

Бейбст. Та хто ж? Звісно, хлопчак той падлюшний.

Лот. Який хлопчак?

Бейбст. Каль-Вільгельм... сусідин син... Ну, стривай же!.. Я бачив, він у мене жайворонків стріляв.

Лот. Та ви кульгаєте.

Бейбст. Та не дай Боже, як!.. (*Свариться кулаком у поле.*) Ну, стривай же ти!.. Стривай!..

Лот. А що це ви з ногою зробили?

Бейбст. Я?

Лот. Еге.

Бейбст. Так трапилось.

Лот. Болить?

Бейбст *(ухопившись за ногу)*. Так болить... страх як болить!..

Лот. Хіба у вас нема лікаря?

Бейбст. Та знаєте... ті лікарі... як обізяни — усі однакові... От тільки наш лікар, цей тямущий.

Лот. Поміг вам?

Бейбст. Може й поміг трохи. Він мені ногу здорово м'яв... уже він і так, і так її тис... ні, не помага!.. Він... ну, одно слово — жаліє бідних людей... Нічого не бере, ще й ліки сам купує... Коли не поклич, то прийде...

Лот. Мабуть, же ви десь її звихнули? Хіба ви завжди кульгали?

Бейбст. Та де!

Лот. Ну, то я ж не розумію, — уже ж через щось воно та сталося.

Бейбст. А хіба я знаю? *(Знову свариться кулаком.)* Стривай ти!.. Стривай із своїм буханням!..

Каль *(виходить у своєму саду. У правій руці рушниця, у лівій щось у кулаці держить. Гукає через тин)*. Добридень, пане докторе!

Лот іде через двір до нього. Тим часом Густя та друга дівчина Лиза запрягли воза, на якому лежать граблі й гнойові вила. Вони виїдять на поле ворітьми, проз Бейбста, а той кілька разів сердито зиркнувши на Каля та нишком сварячись на нього, бере свою косу на плечі та й кульгає за ними. Бейбст і дівчата виходять.

Лот *(до Каля)*. Добридень!

Каль. Показати вам ловку штучку? *(Простягає через паркан стиснену руку.)*

Лот *(підходячи ближче)*. А що ж то?

Каль. Угадайте! *(Розтуляє кулак.)*

Лот. Щоо?! Так це правда: ви жайворонків стріляєте? Та за таку штуку, шибенику ви пакосний, вам ляпасів треба надавати! Розумієте ви?! *(Повертається до нього спиною і йде через двір назад, слідком за Бейбстом і дівчатами. Виходить.)*

К а л ь (збентежений дивиться услід Лотові як дурний, тоді нишком стискає кулак і каже). Дрантя, а не доктор! (Повертається й виходить направо.)

Якийсь час двір порожній. Тоді О л е н а виходить з дому в ясній літній сукні, у великому садовому брилі. Озирається навкруг, трохи проходить до воріт, спиняється й зазирає у ворота. Тоді пома-лу йде праворуч через двір і повертає на дорогу до трактиру. Великі пакунки всяких чаїв висять на паркані, — вона їх нюхає, минаючи. Нахиляє віти з яблуні і розглядає червоні яблука, що низько поросли. Помітивши, що Лот іде їй назустріч од трактиру, вона ще більше турбується, повертає і йде від Лота назад у двір. Тут вона помічає, що голубник іще замкнений, і йде до нього через хвірточку в паркані овочового саду. Вона силкується стягти мотуз, що вітром одкинуло ідесь він зачепився, — в цей час під-ходить до неї Л о т.

Л о т. Добридень, панно!

О л е н а. Добридень! Вітер мотуз закинув.

Л о т. Дозвольте мені! (Увіходить тією ж хвірточкою, стягає мотуз і одчиня голубник. Голуби вилітають.)

О л е н а. Дуже дякую.

Л о т (виходить назад хвірткою, але стає по цей бік паркана, спираючись на нього. Олена перед ним по той бік. Трохи помовчавши). Ви завжди так рано встаєте?

О л е н а. А я про те саме вас хотіла попитати.

Л о т. Я? Ні! Але зі мною це звичайно буває, як я вперше ночую в чужій господі.

О л е н а. Через що ж... так?

Л о т. Та я про це не думав... та й нащо?

О л е н а. Та через що ж ні?

Л о т. Та ніякої видимої практичної мети про це думати не бачу.

О л е н а. То як ви що робите або думаєте, то все щоб була практична мета?

Л о т. Авжеж! Бо коли ні...

О л е н а. Оцього я від вас не сподівалась.

Л о т. Чого?

О л е н а. Отак саме, мабуть, і мачуха думала, як вона позавчора вирвала в мене з рук Вертера.

Л о т. То дурна книга.

О л е н а. Не кажіть так.

Л о т. Я їй ще раз скажу: це книга для малосилих людей.

О л е н а. Це, може, й правда.

Л о т. Де ви взяли саме цю книгу? Ви розумієте її?

О л е н а. Сподіваюся... я... хоч трохи, звісно... Це заспокоює, як її читати. *(Помовчавши.)* А коли це на вашу думку дурна книга, то може ви мені що краще порадите?

Л о т. Про... прочитайте... ну, знаєте ви "Боротьбу за Рим" Дана?

О л е н а. Ні. Але я куплю цю книгу. А вона має яку практичну мету?

Л о т. Взагалі розумну мету. Вона малює людей не такими, якими вони є, а такими, якими вони колись будуть. Вона приклад подає.

О л е н а *(переконано)*. Це добре. *(Помовчавши трошки.)* Може ви мені скажете... у газетах багато говорять про Золя й Ібсена... Чи то великі поети?

Л о т. То зовсім не поети, а неминуче зло, панно. Я здорова людина і вимагаю, щоб поезія була погожим, ясним напоєм, який би освіжував. Я не хворий. А те, що дають Золя та Ібсен, то ліки.

О л е н а *(мов несамохіть)*. Ах, то може там буде щось мені годяще!

Л о т *(спершу трохи, а тепер цілком задивившись на рясний овочевий сад)*. Як тут гарно! Гляньте, як сонце сходить над горою! У вас у саду багато яблук: рясно вродило.

О л е н а. Три чверті їх і цього року покрадуть. Багато вбозтва навкруги.

Л о т. Страшенно я люблю село! На жаль, те поле, на якому я роблю, здебільшого в місті. Але я хотів би натішитися сільським життям. Нашому братчикові, більше ніж кому іншому, треба трошки сонця й свіжого повітря.

О л е н а *(зітхаючи)*. Більше треба, ніж... чому?

Лот. Бо ми стали до тяжкої боротьби, такої, що й до кінця її не доживемо.

Олена. А хіба ми, інші, не боремось так само?

Лот. Ні.

Олена. Але ж... і ми ж боремось.

Лот. Авжеж. Але ваша боротьба може скінчитися.

Олена. Може, правду кажете. А через що ж та боротьба не скінчиться, та, що ви до неї стали, пане Лоте?

Лот. Ваша боротьба — то боротьба тільки за свій добробут, за те, щоб самим вам було краще. Цього кожен, скільки людської сили вистачає, може досягти. А моя боротьба, то боротьба за вселюдське щастя. Щоб я був щасливий, треба щоб попереду стали щасливими всі інші люди круг мене; треба, щоб я не бачив круг себе ні хвороб, ні вбозтва, ні рабства, ні підлоти. Я міг би — так скажемо — тільки останній сісти за стіл.

Олена (упевнено). То ви дуже, дуже гарна людина!

Лот (трохи збентежений). Тут нема заслуги, — просто я до того схильний. Та ще треба й те сказати, що боротьба за кращу людську будущину сама дає велику втіху. І таке щастя, як на мене, краще за те, з якого задовольняється звичайний себелюбець.

Олена. Але ж дуже мало людей, що до того схильні. Це щастя — народитися з такими схильностями.

Лот. З ними ніхто не родиться. Мені здається, що до того призводить несправедливий наш лад; треба тільки зрозуміти цю несправедливість. А коли зрозумів і тяжко тоді серед цієї несправедливості, то вже неминуче зробишся таким, як я.

Олена. Коли б тільки мені вас краще зрозуміти... Що саме звете ви несправедливим?

Лот. Несправедливо, наприклад, коли той, хто в поті чола робить, голодує, а лінєвий живе в розкошах. Несправедливо карати того, хто вб'є в мирний час, і нагороджувати того, хто вб'є на війні. Несправедливо катом гордувати, а самому, як солдати роблять, пишаючись походжати з убивчим ін-

струментом при боці, з шаблею чи що. Якби кат схотів проходитися з своєю сокирою, то певне його камінням побили б. Несправедливо зробити державною вірою Христову, цю віру терпіння, прощення й любові, а народ увесь привчати вбивати людей. А ви ж подумайте, що все це тільки краплина серед моря інших несправедливостей. Складно пробитися крізь усі ці несправедливості; треба рано починати.

О л е н а. Як ви до цього всього дійшли? Усе це так просто, а одначе не спадає на думку.

Л о т. Дійшов я до цього розвиваючись, розмовляючи з приятелями, читаючи; сам собі думаючи. Першу несправедливість я зрозумів ще малим хлопцем. Я раз добре збрехав, а батько страшенно побив мене за те. Незабаром після того їхав я з ним залізницею і помітив, що й батько збрехав і думав, що так і можна: мені було тоді п'ять років, а батько сказав кондукторові, що мені й чотирьох нема, бо дітей до чотирьох років вільно возити без білета. Тоді одного разу вчитель мені сказав: не лінуйся, чесний будь, то тобі з усім щаститиме в житті. Що він казав неправду, це я побачив дуже скоро. Мій батько був совісний, чесний, у всьому порядний чоловік, а один шахрай — він ще й багатирем живе — одурих його на кілька тисяч талерів. І до цього ж шахрая, що мав великий мильний завод, мусив мій батько, збіднівши, ще й на службу піти.

О л е н а. У нас ніхто не зважиться, ні один чоловік не зважиться назвати це несправедливим хіба що нишком, у душі почує це. Але почуваєш це навіть часто, — тоді така безнадійність обнімає душу.

Л о т. Я пам'ятаю одну несправедливість, що найбільше мене вразила. До того часу я думав, що за душогубство завжди карають як за злочинство; а з того часу я зрозумів, що незаконні тільки милосердніші способи вбивати.

О л е н а. Та як же то?

Л о т. Мій батько був рафиновальник; ми жили суміжно з заводом, наші вікна виходили на заводський двір. Багато чого я там бачив. Там був один робітник, що проробив на

заводі п'ять років. Він почав дуже кашляти й худнути... Я пам'ятаю, як батько розказував нам за обідом: Бурмейстер — так робітника звали — добуде собі сухоти в легенях, коли ще довше зостанеться на мильному заводі. Це йому лікар сказав. У нього було восьмеро дітей, та він був такий зне-силений, що іншої роботи найти собі не міг. Він мусив зоставатися на мильному заводі, і хазяїн величався своєю добрістю, що держить його. Одного разу опівдні — був дуже душний день — він насилу тяг через двір тачку з ванною. А я дивився з вікна і помітив, що він спинився, постояв, а тоді й упав — так і простягся на камінні. Я побіг туди... батько мій прийшов, робітники попрібігали, але він тільки хрипів, а в роті в нього було повно крові. Я поміг перенести його в хату. Він був купою лахміття у вапні, смердючого од усяких хімічних матерії; поки ми внесли його в хату, він уже вмер.

О л е н а. Як страшно!

Л о т. Через тиждень ми витягли його жінку з річки, з тієї, куди стікав із заводу негодящий уже луг... Еге, панно, як знаєш усе це так, як я його тепер знаю, то — повірте мені — уже не буде спокою. Звичайнісінький шматочок мила, що про нього ніхто на світі нічого не думає, пара чисто вимитих викоханих рук можуть уже завдати великого смутку.

О л е н а. І я раз бачила щось таке, як оце. Ух! Страшне було воно, страшне!

Л о т. Що?

О л е н а. Одного робітника сина сюди принесено півмертвого... Років зо три, як це було.

Л о т. Нещастя трапилось?

О л е н а. Еге, по той бік, у Ведмежій шахті.

Л о т. Так він був шахтар?

О л е н а. Еге, тутешні парубки здебільшого в шахтах роблять. І другий син у того ж батька так само тягав вугілля і так само нещастя з ним.

Л о т. Обидва вмерли?

О л е н а. Обидва... з першим — щось порвалось, як піднімали, а другого газом задавило... У старого Бейбста ще третій син, і той після Великодня почав там робити.

Лот. Та невже? І батько згодився?

Олена. Авжеж. Тільки тепер іще більше бурчить, ніж спочатку. Хіба ви ще не бачили його?

Лот. Я? Де ж би?

Олена. А ото ж він сьогодні вранці сидів біля воріт.

Лот. Так. Хіба він тут у дворі робить?

Олена. Вже кілька років.

Лот. Він кульгає?

Олена. Ще й дуже.

Лот. Так... А що ж у нього з ногою сталося?

Олена. Це прикра справа... Ви ж знаєте добродія Каля?.. Я підйду до вас ближче... Його батько, знаєте, так само дурів за стрілецтвом, як і цей. Він стріляв на ремісницьких хлопців, як вони двором проходили, — звичайно тільки в повітря, щоб їх налякати. Ще ж був страшенно палкий у гніві, а надто як на підпитку. Ну, Бейбст якось і розбурчавсь, — він, знаєте, таки любить бурчати, а той ухопив рушницю та й стрельнув у нього! Бо він, Бейбст, був спершу в сусіда Каля за кучера.

Лот. Злочин за злочином, де не глянь.

Олена (*все безладніше й стурбованіше*). Я вже багато разів сама собі так думала... мені їх усіх часом так жалко — і старого Бейбста, і... коли селяни-хазяї такі грубі й дурні, як... як от Штрекман, що в нього робітники голодують, а собак він годує за малим не ласощами з кондитерської... Я тут зовсім мов дурна, відколи з пансіону вернулась... Є і в мене своє лихо! Але я плету тут дурниці, — вам це зовсім не цікаво... Ви нишком смієтеся з мене.

Лот. Але що бо ви кажете?!.. Чого ж би я з вас?..

Олена. А хіба ж ні? Мабуть думаєте: і вона така сама, як інші тут.

Лот. Я ні про кого не думаю погано, панно.

Олена. Ні, я не поймаю віри... Ні, ні!..

Лот. Але що ж я зробив, що ви...

Олена (*от-от заплаче*). Ах, не кажіть уже! Ви нами гордуєте, признайтеся ж!.. Ви мусите нами гордувати... (*плач-*

ливо) — зятем і мною. Мною найбільше, і до того, до того ви маєте... у вас, може, й є підстави... (Швидко одвертається од Лота, не в змозі опанувати себе, і йде через овочевий сад назад сцени. Лот увиходить туди хврткою і помалу йде слідком за нею.)

Фрау Кравзе (вичепурилась у вранішнє вбрання, з червоним, як у індика, лицем, гукає з дверей дому). А лиха година з цими дівками! Маріє! Маріє!! У моєму домі?! Геть їх усіх, цих дівок!.. (Біжить через двір і зникає в хліві. Шпіллерова стає на дверях з дому, щось плете. З хліву чути лайку й рев.)

Фрау Кравзе (штовхаючи поперед себе з хліву дівчину, що реве). Ах ти хльорка паскудна! (Дівчина реве дужче.) Геть мені зараз відціля! Забирай своє манаття та й геть!

Олена з червоними очима увиходить ворітьми, помічає сцену і тихо стоїть, дожидаючи.

Наймичка (бачить Шпіллерову, кидає стільчик і дійницю та лютуючи підходить до неї). Це все ви! Я ж вам одячу!.. (Хлипаючи біжить по східцях нагору. Вибігає.)

Олена (підходячи до фрау Кравзе). Що вона зробила?

Фрау Кравзе (грубо). А твоє яке діло, дурепо?

Олена (палко, мало не плачучи). Еге, мені є діло!

Шпіллерова (швидко підходячи). Такій молодій панночці зовсім не годиться й слухати такого...

Фрау Кравзе. Чого там не годиться? Хіба вона канахветна, чи як? З конюхом дівка спала на одній постелі. Знай тепер!

Олена (мов велить). Але дівчина зостанеться в нас!

Фрау Кравзе. Дівко!..

Олена. Гаразд! То я розкажу батькові, що ти з Вільгельмом Калем так само робиш уночі.

Фрау Кравзе (дає їй ляпас). Так на ж тобі!

Олена (бліда, як смерть, але ще твердіше). Дівчина зостанеться, а то... а то я всім розкажу!.. Ти з Калем Вільгельмом!.. З твоїм братом у перших... з моїм женихом. Усім розкажу!..

Фрау Кравзе (починає збентежуватися). Хто сміє це сказати?

Олена. Я. Бо я бачила, як він сьогодні вранці з твоєї світлиці... *(Швидко ввіходить у хату. Фрау Кравзе хитається, мало не зомліває. Шпіллерова підходить до неї з пляшечкою, дає нюхати.)*

Шпіллерова. Пані! пані!..

Фрау Кравзе. Шпі... Шпіллерова, хай дівка... зостається.

Завіса швидко спадає.

Третя дія

Через кілька хвилин після того, як Олена посварилася з мачухою надворі. Обстановка та, що в першій дії. Лікар Шіммельпфенніг сидить за столом ліворуч спереду сцени, пише рецепт. Бриль з великими крисами, рукавички плетені та палиця перед ним на столі. Кремезний, низенький, чорне кучеряве волосся, досить великі вуса. Чорний сюртук на кшталт звичайних мисливських сюртуків. Убраний солідно, але не елегантно. У нього звичка раз у раз гладити й крутити вуса, і що дужче він схвилюваний, то дужче це робить. Розмовляючи з Гофманом, він з обличчя силувано спокійний, риса сарказму в кутиках роту. Рухи жваві, певні, незграбні, але зовсім природні. Гофман, у шовковому халаті і в патинках, ходить по хаті. На столі праворуч позад сцени снідання.

Дорогий фарфор. Печіння, карафка з ромом і т. ін.

Гофман. А що, пане лікарю, як моїй жінці?

Лікар Шіммельпфенніг. З погляду їй зовсім добре.

Гофман. Думаєте, що все обійдеться гаразд?

Лікар. Сподіваюся.

Гофман *(помовчавши, незважливо)*. От уже кілька тижнів, лікарю... Відколи я сюди приїхав... хочу я попитати вашої поради в одній дуже важкій справі.

Лікар *(що досі говорив пишучи, кладе перо, встає і дає Гофманові рецепти)*. Ось... Пошліть швидше в аптеку... *(Бе-*

ручи бриля, рукавички й палицю.) Жінка ваша жаліється, що голова болить... *(Дивлячись на бриль, діловим тоном.)* Щоб не забути, подбайте, поясніть вашій жінці, що вона в деякій мірі відповідає за майбутню дитину. Я вже їй сам дещо казав — про те, що буває од шнурування.

Гофман. Авжеж, пане лікарю... я все, що зможу, зроблю, щоб вона...

Лікар *(трохи незручно кланяючись)*. Бувайте здорові! *(Іде, потім спиняється.)* Чи то пак!.. Ви ж хотіли щось у мене попитати. *(Холодно дивиться на Гофмана.)*

Гофман. Еге, коли ще маєте часинку... *(Не без афектації.)* Ви знаєте про страшну смерть мого першого хлопчика. Ви ж були при тому. Як мені тоді було тяжко, теж ви знаєте. І думати трудно... але час усе гоїть... Нарешті я навіть мушу бути вдячний: моє найпалкіше бажання, здається, справджується. Ви розумієте, що я ладен усе зробити... Ночами не сплю, а ще не знаю, все ще не знаю, що я мушу робити, щоб ще ненароджену дитину урятувати від такої долі, якої зазнав її братик. От про це я й хотів з вами...

Лікар *(сухо і діловим тоном)*. Розлучити його з матір'ю: без цього він не буде здоровий.

Гофман. Це неминуче? Як же ви думаєте: зовсім розлучити?.. І в одному домі з нею не можна?

Лікар. Еге, коли ви серйозно хочете свою дитину зберегти, то не можна. Адже ваші достатки дають вам змогу зробити тут усе, що треба.

Гофман. Хвалити Бога, еге. Я вже й купив поблизу Гіршберга віллу з дуже великим парком. Але хотів і жінку...

Лікар *(крутить вуса, втупив очі додола. Міркуючи)*. Жінці купіть другу віллу десь в іншому місці... *(Гофман здвигає плечима. Лікар усе міркує)*. Чи не могли б ви зацікавити вихованням цієї дитини сестру вашої жінки?

Гофман. Якби ви знали, пане лікарю, як це важко... Та ще й недосвідчена вона, молода дівчина... Мати то все ж мати.

Лікар. Ви знаєте мою думку. Бувайте здорові!

Гофман (*кланяється занадто ввічливо*). Бувайте здорові! Дуже вам дякую... (*Обидва виходять середніми дверима.*)

Олена, дуже стурбована, держачи хустку перед ротом, хлипаючи, увиходить і падає на канапу ліворуч. Через кілька хвилин вертається Гофман, держачи в руках газети.

Гофман. А то що?.. Скажи бо — чи це ще довго буде? Відколи я приїхав, — дня немає, щоб ти не плакала.

Олена. А! Ну що ти знаєш?! Коли б ти хоч щось помічав, то ти б дивувався, що я хоч коли-небудь не плачу.

Гофман. Це мені нічого не пояснює.

Олена. А мені багато.

Гофман. Слухай, знову щось трапилось?

Олена (*зривається з місця, тупає ногою*). Фе! Фе!.. Я не можу цього більше терпіти!.. Годі вже!.. Я більше не дозволю цього!.. Я не розумію, через що... я... (*Захлинається з плачу.*)

Гофман. Та хоч скажи ж мені, що сталося, щоб я...

Олена (*знову вибухаючи*). Ат, однаково мені! Гірше не буде: батько п'яниця, тварина... од якого й... і рідна дочка не може бути безпечна... Розпусна мачуха, що хоче віддати мене за свого коханця... Все це життя взагалі!.. Ні, я не розумію, хто може мене присилувати зробитися тут украй поганою. Я піду відціля! Я втечу!.. А коли ви мене не пустите, то... мотузок, ніж, револьвер!.. однаково мені!.. Я не хочу братися до горілки, як моя сестра...

Гофман (*зляканий, хапає її за руку*). Лено... Цить, кажу тобі!.. Цить про це!..

Олена. Мені однаково!.. Однаковісінько!.. Побиває... побиває сором тяжкий од усього цього... Хочеться щось знати, чимсь бути, чимсь стати, а чим же тут станеш?

Гофман (*не пускаючи її руки, починає помалу підводити дівчину до канапи. Голос у нього враз стає ласкавий, занадто ніжний, мов він зворушений*). Ленусю!.. Я дуже добре знаю, що багато тобі доводиться тут терпіти. Але заспокойся!.. Тобі не треба й казати мені про це. (*Кладе ласкаво праву руку їй на плече, прихилиється до неї обличчям.*) Я не можу

бачити, як ти плачеш. Справді, це ж і мені боляче. Не уявляй собі справу гіршою, ніж вона є. А тоді: хіба ти забула, що ми обоє — ти і я — стоїмо, сказати б, в однаковому становищу? Я ввійшов у цю селянську атмосферу... хіба я пасую до неї? Здається, так само мало, як і ти.

О л е н а *(все ще плачучи)*. Якби моя... ма... мамуся знала це, як вона... як вона хотіла, щоб я вчилась... училась у Гернгуті... Краще б вона мене... краще б вона мене дома залишила, тоді б я... тоді б хоч нічого іншого не знала... у цьому багні... виросла б... А тепер...

Г о ф м а н *(довів ніжно Олену до канапи і сідає поруч з нею, притулившись до неї. Усе виразніше виявляється в його розвагах фізичне почуття)*. Ленусю!.. Ну, подивись на мене!.. Не журись, розважся!.. Про твою сестру мені нема чого тобі говорити. *(Палко і щиро, все дужче її обнімаючи)*. Коли б вона була така, як ти!.. А так... сама скажи: що вона мені? Як же його жити чоловікові, Ленусю, освіченому чоловікові *(тихше)* з жінкою, у якої така страшна хвороба... Аж сором сказати голосно: жінка й... горілка!.. Ну, скажи, хіба ж я щасливіший за тебе?.. Згадай про мого Фріца! Ну? Хіба ж таки мені краще, ніж тобі? *(Все палкіше)*. Але ж бачиш! Доля таки про нас подбала: вона мене з тобою до купи звела. Ми одне задля одного на світі. Нам, з однаковим нашим горем, судилось приятелями бути. Правда ж, Ленусю? *(Зовсім обніма її. Вона терпить це, але видно з обличчя, що вона силує себе терпіти. Вона притихла і здається напружено дожидає чогось, що ось-ось неминуче має статися. Гофман ніжно)*. Послухайсь мене, іди ти з цієї хати, живи з нами. От буде дитина, їй треба матері. Будь йому матір'ю!.. *(Палко, сентиментально)*. Бо в нього ж нема матері. Та ще: принеси трошечки, ну хоч іскорку світу і в моє життя! Зроби це! Зроби це!.. *(Хоче голову положити їй на груди. Вона зривається, обурена. В обличчі виявляються погорда, здивування, огида, ненависть)*.

О л е н а. Ти!.. ти... Тепер я тебе бачу — який ти!.. Досі тільки прочувала це трохи... Тепер знаю добре!..

Го ф м а н (*збентежений, не зна, що казати*). Що? Олено... правда ж — дивно...

О л е н а. Тепер я знаю, що ти й на крихту не кращий... та де... ти гірший, найгірший за всіх тут!

Го ф м а н (*встає, вдає холодно*). Ти, знаєш, дуже дивно сьогодні поводишся.

О л е н а (*підходить до нього близько*). Ти навпростець ідеш до своєї мети. (*Стиха на вухо йому.*) Але в тебе зовсім інша зброя, ніж у батька, в мачухи або в цього шановного добродія жениха, зовсім інша! Проти тебе всі вони — дурні вівці та й годі! Але тепер... тепер я все побачила так добре, мов удень.

Го ф м а н (*удає обуреного*). Лено! Та ти ж не сповна розуму... це ж божевілля та й годі!.. (*Перепиняє сам себе, б'є себе по голові.*) Боже, та як же я відразу не здогадався?!.. Ну, вже ж!.. Ти... хоч ще й дуже рано, але я хоч об заклад поб'юся, що ти... Олено, ти сьогодні вранці вже розмовляла з Альфредом Лотом.

О л е н а. А чого б мені з ним і не розмовляти? Це такий чоловік, що, як по правді, то нам треба було б перед ним з сорому ховатися.

Го ф м а н. То так!.. Ну, вже ж!.. Звичайно!.. То я вже не дивуюся!.. Так, так, так, він уже поспішив зганьбити того, хто йому добро робив. Ну, звичайно, — від такого добродія завжди можна того сподіватися!

О л е н а. Ну, це вже зовсім гидко!

Го ф м а н. Отак і я думаю.

О л е н а. Він ні слова, ні однісінького слова про тебе не сказав.

Го ф м а н (*мов не чуючи*). Коли справи так стоять, то тоді це вже я конче повинен, еге, як родич, повинен перестерегти таку недосвідчену дівчину, як ти...

О л е н а. Недосвідчену дівчину? Та це ж сміх та й годі!..

Го ф м а н (*розлютований*). Лот увійшов у цю господу за моєю одвічальністю. Ну, то мусиш ти знати, він — злегенька кажучи — дуже не-без-печ-ний мрійник, цей пан Лот.

О л е н а. Те, що ти говориш про добродія Лота, суперечить правді... так суперечить, що аж сміх!

Го ф м а н. Мрійник, що має хист не тільки жінкам, а й обачним людям голови заморочувати.

О л е н а. От бачиш: знову суперечність! Я тільки трохи поговорила з добродієм Лотом, а в мене так радісно-ясно стало в голові...

Го ф м а н (*докірливо-повчальним тоном*). Що я тобі кажу, те не суперечність.

О л е н а. Щоб почути суперечність, треба чуття до того мати, а в тебе його нема.

Го ф м а н (*так, як і попередю*). Ми не про це тепер говоримо. Ще раз кажу, що я тобі нічого суперечного правді не сказав, а тільки таке, що я прошу тебе вважати його за фактично точне... Я це на собі пізнав: він запаморочує голову і тоді починаєш мріяти про братання з народом, про волю й рівність, занедбуючи і звичаї, й мораль. Ми тоді такі були, що — бачить Бог — задля цієї химери і через трупи наших батька й матері переступили б, аби свого досягти. А він, кажу я тобі, коли б треба було, зробив би це й сьогодні.

О л е н а. А скільки таких батьків-матерів, що й раз у раз переступили б через трупи своїх дітей, та й ніхто...

Го ф м а н (*перепиняючи її*). Це дурниця! Тоді все загинуло!.. Я тобі кажу, бережись його з усякого... я кажу зовсім виразно — з усякого погляду. У нього нема моральних обмежень.

О л е н а. От, ізнову як це суперечить... Повір мені, тільки раз почнеш на це зважати, то вже... це страх интересно!..

Го ф м а н. Кажи що знаєш, — я тебе перестеріг. Я хочу тільки ще одне тобі сказати, але цього щоб ніхто більше не знав: тоді я за малим і сам не вскочив через нього і разом з ним у дуже кепську справу.

О л е н а. Коли цей чоловік такий небезпечний, то чого ж ти так щиро зрадив учора, як він...

Го ф м а н. А Боже, та він же товариш моїх молодих літ! Та може ж я мав ще й якісь окремі причини...

О л е н а. Причини? Як же то?

Го ф м а н. Та так... Коли б він прийшов сьогодні і я знав те, що тепер знаю...

О л е н а. Та що ж ти там знаєш? Я вже тобі казала, що про тебе він і словом не згадував.

Го ф м а н. Здайся на це! Я довго міркував — чи його зоставляти в нас. Лот такий чоловік, що знайомість із ним компрометує. За ним наглядають.

О л е н а. Та хіба ж він яке злочинство зробив?

Го ф м а н. Краще не будем про це говорити. Буде з тебе й того, що я тебе впевняю: тепер жити на світі з такими поглядами, як у нього, гірше і поперед усього небезпечніше, ніж красти.

О л е н а. Я зазначу це собі. Але чуєш — не питайся мене, що я, після твоїх слів про добродія Лота, думаю про тебе самого. Чуєш?

Го ф м а н (*цинічно-холодно*). Хіба ти справді думаєш, що мені так дуже інтересно це знати? (*Нагнічує кнопку від дзвоника.*) Здається, це він іде.

Увіходить Л о т.

Го ф м а н. Ну, добре спав, приятелю?

Л о т. Добре, але недовго. Скажи, будь ласка: я зараз бачив — з дому вийшов якийсь добродій.

Го ф м а н. Мабуть лікар — він оце тільки тут був. Я ж тобі розказував... Дивна мішанина суворості й сентиментальності.

Олена розмовляє з Едуардо м, що оце тільки ввійшов. Він виходить і скоро після того подає чай та каву...

Л о т. Ця мішанина, як ти кажеш, нагадала мені одного старого університетського приятеля, — я б забожиться міг, що це він — Шіммельпфенніг.

Го ф м а н (*сідаючи до столу зі сніданням*). Та вже ж так: це Шіммельпфенніг.

Л о т. Справді він?

Го ф м а н. Справді його прізвище Шіммельпфенніг.

Лот. Чиє? Лікаря тутешнього?

Гофман. Та ти ж сам зараз сказав. Еге, лікаря.

Лот. Ну... як це справді чудно! То це певне він.

Гофман. А бачиш, гарні душі стриваються і на воді й на суходолі. Ти не гніватимешся, коли я почну? Ми саме хотіли снідати. Прошу, сідай! Ти ж іще не снідав?

Лот. Ні.

Гофман. Ну, то сідай! (*Сидячи, посуває Лотові стілець, тоді до Едуарда, що приносить чай та каву.*) Е... хіба стара пані не прийде?

Едуард. Пані й пані Шпіллерова снідатимуть у своїй хаті.

Гофман. Але ж цього ще ніколи...

Олена (*пересуваючи собі посуд і т. ін. до снідання*). Облиш. На те є причина.

Гофман. Хіба... Лоте, їж же!.. Яйце? Чаю?

Лот. Я б хотів краще склянку молока.

Гофман. Будь ласкав.

Олена. Едуарде, скажіть Мілі, щоб свіжого молока вдоїла.

Гофман (*чистить яйце*). Молоко — брр!.. Аж верне!.. (*Беручи сіль та перець.*) Скажи, Лоте, що власне тебе привело в наші краї? Я й забув зовсім про це попитати тебе.

Лот (*намазує булочку маслом*). Хотів би довідатися, яке тут життя.

Гофман (*зиркнувши на нього*). Як то? Яке ж саме життя?

Лот. Краще сказати: я хочу дослідити, як живуть тутешні шахтарі.

Гофман. Взагалі кажучи, дуже добре.

Лот. Ти так думаєш? Це було б чудово... От щоб не забути: ти мусиш мені до помочі стати. Ти дуже допоможеш політико-економічній науці, коли...

Гофман. Я? Як же то?

Лот. Ну, ти ж одкупив тутешні шахти?

Гофман. Еге, ну, то що?

Лот. То тобі дуже легко буде добути мені дозвіл бувати на шахтах. Тобто: я хочу найменше тижнів з чотири щодня спускатися в шахти, щоб хоч трохи вивчити цю справу.

Гофман (мов так собі). А що внизу побачиш, то все ма-
буть опишеш?

Лот. Еге. Моя праця буде переважно описом.

Гофман. Мені справді дуже прикро, що я нічим не можу
тобі в цій справі допомогти. Ти хочеш про самих тільки шах-
тарів писати?

Лот. От і видно з цього питання, що ти зовсім не політи-
ко-економ.

Гофман (образившись). Дуже прошу вибачити! Ти ж,
мені здається, можеш бути певний... Через що... Я не розу-
мію, через що я не міг такого запитатися? Та й, нарешті, що
ж тут дивного?.. Усього ж не можна знати.

Лот. Будь ласкав, заспокойся, справа дуже проста: коли
я хочу дослідити як живуть тутешні шахтарі, то вже неми-
нуче муситиму зачепити і всі ті відносини, через які їх жит-
тя є саме таке, а не інше.

Гофман. У таких писаннях часом страшенно перебіль-
шують.

Лот. Сподіваюся, що не зроблю такої помилки.

Гофман. Це було б дуже добре. *(Він уже кілька разів і
тепер знову зиркає швидко допитливим поглядом на Олену,
як та з наївною побожністю пильнує кожного слова Лото-
вого).* Як це... буває часом чудно, — отак щось одразу спаде
на думку... І через що спаде — хто його зна!

Лот. А що ж саме тобі несподівано спало на думку?

Гофман. Це про тебе... Я згадав про твої заруч... Ні, це
таки мабуть нетактовно при молодій дамі говорити про
твої сердечні таємниці.

Олена. То я краще...

Лот. Ні, панно, прошу вас!.. Зоставайтесь, коли це ви че-
рез мене... я вже бачу, куди він хилить. Тут нема нічого не-
безпечного. *(До Гофмана.)* Це ти про мої заручини?

Гофман. Коли ти сам здогадався, то еге. Я справді згадав
про твої заручини з Ганною Фабер.

Лот. Ну, звісно, справа розбилася, як я тоді у в'язницю
пішов.

Го ф м а н. Це вона негаразд зробила...

Лот. У всякому разі вона зробила чесно. У своєму листі, де вона зрікається, вона виявила своє справжнє обличчя; коли б вона показала мені його попереду, тоді багато дечого не було б.

Го ф м а н. І з того часу твоє серце ніде не зачепилось?

Лот. Ні.

Го ф м а н. Ну, звичайно — заприсягся не женитись! Так само, як і алкоголю не пити. Га? А про те — *chacun à son goût*¹.

Лот. Це не смак такий у мене, а, може, моя доля. Та я, згадую, казав уже тобі, що про одруження я ні в чому не присягався. Я тільки боюся, що не знайду такої жінки, щоб по мені була.

Го ф м а н. Пишні слова, Лоте.

Лот. Ні, справді. Може бути, що, дедалі живучи, все більшого вимагаєш, а здоровий інстинкт губиш. А я вважаю інстинкт за найкращу гарантію доброму виборові.

Го ф м а н (*фривольно*). Ну, він знову вернеться... (*сміючись*) інстинкт цей.

Лот. Та й що я можу дати жінці? Я дедалі все дужче буду непевним, чи я можу вимагати від жінки, щоб вона задовольнялася з тієї малої частинки моєї особи, що не віддана моїй життєвій роботі. А тоді страшно, що про сім'ю треба дбати.

Го ф м а н. Як то? Страшно, що про сім'ю треба дбати? Хлопче! Та хіба в тебе нема голови та рук, га?

Лот. Та бачиш же, є. Та тільки я вже тобі казав: моя робоча сила йде найбільше на мою життєву роботу і завжди на це найбільш ітиме; таким робом — вона не моя. Опріч того, було б мені дуже важко...

Го ф м а н. Цить! Здається, дзвоне хтось?

Лот. Ти маєш це за порожні слова?

Го ф м а н. Та як по щирості, то скидається на те. І ми ж таки не бушмени, та й поженилися ж. Є люди, що так по-

¹ *Chacun à son goût* (*фр.*) — у кожного свій смак.

водяться, мов би мають привілей на всі, які робляться на світі, добрі діла.

Лот (*палко*). Та ні ж бо! Я зовсім цього не думаю. Коли б ти не зрікся своєї життєвої мети, то тоді твоє добре матеріальне становище стало б ще й у пригоді.

Гофман (*іронічно*). То й це було б однією з твоїх вимог.

Лот. Як то? Вимог? Яких?

Гофман. Я кажу, що ти, одружуючись, зважив би й на жінчині гроші.

Лот. Ну, вже ж.

Гофман. А тоді, знаючи тебе, я думаю — ще довгий реєстр інших вимог.

Лот. А так. От, наприклад, щоб молода була здорова і тілом, і духом, — це в мене *conditio sine qua non*¹.

Гофман (*сміючись*). Чудово! То треба буде, щоб молоду попереду лікаря оглянув. Митець!

Лот (*усе поважно*). Але ж не забувай, що я й до себе вимоги становлю.

Гофман (*усе веселіше*). Та знаю, знаю!.. Дуже добре пам'ятаю, як ти студював літературу про кохання, хотівши цілком по совісті впевнитися, що те, що ти тоді до якоїсь дами почував, було справді кохання. Ну, то які ж у тебе ще вимоги?

Лот. Я б хотів, наприклад, щоб моя жінка здатна була на самозречення.

Олена. Якщо... якщо... Ні, краще я не казатиму... Я хотіла тільки сказати: адже жінка взагалі звикла до самозречення.

Лот. Та Боже мій, ні! Ви зовсім не так мене зрозуміли. Я не про таке самозречення казав. Я тільки хотів би, щоб вона самохіть і з радістю зреклася тієї частини моєї істоти, що належить моїй життєвій меті. Ні, ні, у всьому іншому моя жінка могла б вимагати всього, чого не давали жінкам за всі довгі віки.

Гофман. От-от-от-от!.. Жіноча емансипація! Чудово повернув і набіг тепер своєї тропи. Фріц Лот або агітатор у

¹ *Conditio sine qua non* (лат.) — неодмінна умова.

кишені... Ну, як же ти сформулюєш свої вимоги, або краще: як дуже мусить бути емансипована твоя жінка? Мені інтересно послухати тебе: мусить вона сигари курити? у штанях ходити?

Лот. Ну, цього зовсім не треба. Але вона мусить у всякому разі стати понад деякі громадянські передсуди. Вона, наприклад, повинна була б, коли справді любила б мене, не побоятися зректися деяких вірувань.

Гофман (*поснідав. Схоплюється з півсерйозним, півкомічним обуренням*). Знаєш ти? це... це просто безсоромна вимога! І я тобі віщую: коли не поступишся їм, то так і пробуракуєш сам собі до смерті.

Олена (*ледве опановує своє зворушення*). Прошу вибачити... Хазяйство... Мама в своїй хаті, то я...

Гофман. Будь ласка! (*Олена кланяється й виходить. Гофман, з сірничницею ідучи до коробки з сигарами, що стоїть на буфеті.*) Так і мусило бути... Ти роздратовуєш... і таки добре!.. (*Бере сигару з коробки і сідає на канапу ліворуч спереду. Він одрізує кінчик у сигарі і, говорячи, держить сигару в лівій руці, а відрізаний кінчик між пальцями правої.*) Та разом... це все й кумедно. А тоді: ти й не уявляєш, як це добре якісь пару днів прожити у селі, покинувши всі справи. Коли б тільки сьогодні не цей клятий... Яка зараз година? На жаль, саме сьогодні я мушу обідати в місті. Неминуче було поставити цей обід. Доводиться, коли маєш діло. Не помажеш — не поїдеш. Гірські інженери вже позивали до того. Ну, одну сигару ще можна викурити — зі спокоєм. (*Кидає кінчик од сигари в плювальницю, сідає знову на канапу і запалює сигару.*)

Лот (*біля столу стоячи, гортає пишне видання*). “Пригоди графа Зандора”.

Гофман. Цю нісенітницю ти знайдеш тут у більшості хазяїв-селян.

Лот (*гортаючи так, що обличчя затуляють картки з книги*). А скільки власне твоєї невістці літ?

Гофман. У серпні їй було двадцять і один.

Лот. Вона хвора?

Гофман. Не знаю. А про те думаю, що ні. А тобі вона здається такою?

Лот. Мабуть, вона більше нудьгує, ніж нездужає.

Гофман. Авжеж. Прикrostі з мачухою...

Лот. Та, здається, вона трохи вразлива, легко дратується?..

Гофман. Од такого життя... Побачив би я, хто од такого життя не звик би дратуватися...

Лот. Багато енергії, здається?

Гофман. Упертості.

Лот. І почування, адже?

Гофман. Часом аж занадто...

Лот. Коли тут так тяжко їй жити, — чому ж вона не живе в твоїй сім'ї?

Гофман. От же спитайся її — чому! Я її багато разів кликав. У жіноти свої примхи. *(З сигарою в зубах виймає з кишені книжку для записів і рахує дещо.)* Адже ти не гніватимешся на мене, коли я... коли я тебе самого покину?

Лот. Звісно ж ні.

Гофман. Чи довго ж ти ще думаєш?

Лот. Та треба квартиру собі найти. Де живе Шіммельпфенніг? Найкраще — я до його зайду. Він, певне, мені чимось допоможе. Мабуть, знайдеться щось підхоже, а як ні, то я цю ніч в готелі переночую.

Гофман. Та нащо ж? До завтраго ти ж у нас зостанешся. Звісно, я сам тільки гість у цій господі... а то, звичайно, я б тебе запросив... Ти розумієш?

Лот. Авжеж!

Гофман. Але скажи... невже ти таки справді?

Лот. В готелі цю ніч ночуватиму?

Гофман. Дурниця!.. Ні, я згадав те, що ти казав... От про ту твою чудернацьку роботу?

Лот. А чому ні?

Гофман. А мені, — признаюсь, — здалося, що ти жартуєш. *(Устає, півширо, півжартома.)* Як то? І ти справді міг би

тут... саме тут, де твоєму приятелеві пощастило твердо стати, підкошувати ґрунт?

Лот. Слово честі, Гофмане! Я й не здогадувався, що ти тут є. Коли б я це знав...

Гофман *(схоплюється, дуже зрадівши)*. От і гаразд! Гаразд! Коли справа так стоїть... Я дуже радий, що я в тобі не помилився. Ну, то ти тепер це знаєш і — звичайно — я тобі верну всі трати на дорогу і все, що там іще треба. Не церемонься, — це ж моя повинність, як приятеля... По цьому пізнаю я мого старого чесного Лота! А я таки якийсь час справді серйозно думав, що ти... Але мушу тобі по щирості сказати, що й я не такий уже поганий, як часом удаю з себе. Я завжди тебе дуже шанував, тебе і твої чесні, завзяті змагання. Я цілком признаю дуже, о, дуже справедливі вимоги пограбованих, пригнічених мас. Хоч ти і всміхаєшся, а я навіть і те скажу, що в рейхстагу є тільки одна партія, яка має ідеали, — це та, до якої ти належиш... Тільки, знаєш, помалу! помалу, — нічого не руйнуючи. Усе прийде, все, що мусять прийти. Тільки подождати треба! Подождати!..

Лот. Подождати, звісно, треба. Але це ще не дає права згорнувши руки сидіти.

Гофман. Так самісінько й я думаю. Взагалі я думками геть частіше згоджуюся з тобою, ніж словами. Це погано, то правда. Але ж я так звик... серед людей я не люблю показувати свої карти... Так само і в жіночій справі... Ти багато правди казав... *(Тим часом підходить до телефону, дзвонить і говорить то в телефон, то до Лота.)* А Олена дуже уважно прислухалася... *(У телефон.)* Франце! За десять хвилин щоб запряжено було... *(До Лота.)* Її це вразило... *(У телефон.)* Що? ат, дурниця! Ну, та слухайте ж!.. Так запряжіть швидше вороних... *(До Лота.)* А чому ж би й не вразило? *(У телефон.)* Та й дурень! До швачки, кажете? Пані? Так, ну так!.. Але швидше!.. Ну, так, так, гаразд! Усе! *(Покинув телефон, натискає кнопку від дзвоника. До Лота.)* Стривай лиш! Дай мені спершу скласти порядну гору з монет, то тоді може зробиться щось... *(Увіходить Едуард.)* Едуарде! Черевики

мені й сюртук! (*Едуард виходить.*) Може тоді зробиться таке щось, чого ви од мене не сподіваєтесь... Коли ти днів через два-три — до того часу ти безумовно живеш у нас, а то я це вважатиму за особисту образу собі — (*скидає халат*) так як ти через два-три дні поїдеш звідси, то я тебе своїми кіньми на станцію одвезу. (*Едуард приносить сюртук та черевики. Гофман дає надіти на себе сюртук.*) Так! (*Сідає на стілець.*) Тепер черевики! (*Взувши один.*) Є вже один!

Лот. Ти, мабуть, не цілком мене зрозумів.

Гофман. Ах, так! Ну, може. Так далеко від усього того стою. Усе тільки справи та справи. Едуарде, ще немає пошти? Стривайте! Підіть у мою хату! На столі ліворуч лежить рукопис з блакитною обкладинкою, — однесіть його в карету в кишеню. (*Едуард виходить дверима праворуч, вертається і виходить середніми дверима.*)

Лот. Я кажу тільки: ти в одному пункті не зрозумів мене.

Гофман (*усе ще пораючись зі своїм другим черевиком*). Ху! Так!.. (*Устає й притупує черевик.*) От і вбралися! Нема гіршого, як вузькі черевики... Так що ти казав?

Лот. Ти казав про мій од'їзд...

Гофман. Ну?

Лот. Я ж тобі вже сказав, що я мушу тут зостатися для моєї роботи.

Гофман (*дуже здивований і водночас обурений*). Слухай!.. Але це ж уже зовсім негаразд!.. Хіба ж ти не розумієш, що ти повинен як друг?..

Лот. Та хіба ж я можу свою справу зрадити?

Гофман (*страшенно обурений*). Ну, то й я... то й я не маю ніякісінької підстави ставитися до тебе як приятель. І я тобі кажу, що твою поведінку тут — лагідно сказавши — вважаю за дивно нахабну.

Лот (*дуже спокійно*). Може ти розкажеш мені, що дає тобі право тулити до мене такі епітети?

Гофман. Ще й вияснити я тобі це повинен? То вже найкраще! Щоб цього не почувати, треба мати на тілі носорожцеву шкуру. Ти приїздиш сюди, живеш у мене гостем, верзеш

свої зтягані фрази, дуриш голову жінчиній сестрі, базикаєш про старе приятелювання і про таке інше, а тоді зовсім наївно розказуєш: хочу описати тутешні відносини! Та хто ж я такий, на твою думку? Може ти думаєш, я не знаю, що ці так звані описи — то ніщо інше, як безсоромні памфлети?.. Отакий саме пасквіль хочеш і ти написати про нашу вугільну округу. Невже ж ти справді не розумієш, кому найбільше нашкодить такий пасквіль? Тільки ж мені. Ні, треба б ще дужче, ніж досі, припиняти ваші заходи, бо ви народ тільки до лихого призводите! Бо ви такі! Що ви робите? Ви робите шахтарів незадоволеними, вередливими, дратуєте їх, розлютовуєте їх, робите їх упертими, неслухняними, нещасливими, маните їх золотими горами, а самі тим часом вигрібаєте з їхньої кишені останні тяжко зароблені копійки.

Лот. А, вже скинув маску!

Гофман (*грубо*). Ат там! Ти кумедний набундючений наймит у моралі. Байдужісінько мені, що я стою перед тобою без маски! Краще б працював, а свої безглузді дурниці покинув! Роби щось! Досягни чогось! Мені ні в кого не треба двісті марок вициганювати.

Швидко виходить середніми дверима. Лот якийсь час дивиться спокійно йому вслід, тоді так само спокійно витягає з бокової кишені книжку для записів, виймає з неї клапоть паперу (Гофманів чек), дере його дрібно і повагом кидає в коробку з вугіллям. Тоді бере палицю й бриля і хоче йти. Коли це з'являється Олена на порозі зимнього саду.

Олена (*тихо*). Пане Лоте!

Лот (*здрігається й озирається*). А, це ви!.. Ну... то я... хоч з вами попрощаюся.

Олена (*несамохіть*). А вам цього хотілось?

Лот. Еге, хотілось! Мабуть... коли ви там були, — мабуть, ви чули все, то...

Олена. Чула все.

Лот. Ну, то ви не здивуєтесь, коли я піду звідси нишком.

Олена. Н-ні... я розумію... Може б ви могли лагіднішим до нього бути... мій зять завжди дуже швидко кається. Я це часто...

Лот. Дуже можливо... І може саме через це те, що він сказав, і є його справжня думка про мене. Запевне це його щира думка.

Олена. Ви справді так думаєте?

Лот. Еге, справді. Так оце... *(Іде до неї і простяга їй руку.)* Бувайте здорові й щасливі! *(Повертається й знов спиняється.)* Я не знаю... або краще *(ясно і спокійно Олені в вічі дивлячись)*: я знаю, знаю тільки... тільки з цієї хвилини, що мені не зовсім легко піти звідси... і... еге... і... ну так...

Олена. А коли б я... попрохала дуже... дуже вас попрохала... ще тут зостатися?..

Лот. То ви не таких думок, як ваш зять?

Олена. Ні! І це я хотіла вам конче... конче хотіла сказати поки... поки ви ще не пішли...

Лот *(знову хапає її руку)*. Який я радий!

Олена *(сама з собою змагаючись. Зворушена так, що скоро мов непритомна стає. Ледве лепече)*. І ще хотіла я вам... вам сказати... от саме... саме, що я вас дуже шаную... і поважаю... як ще досі... ще досі... нікого... що я... вам вірю... Що я ладна це... це довести... що я почуваю до тебе, до вас... *(Зомліла, пада йому на руки.)*

Лот. Олено!

Завіса швидко спадає.

Четверта дія

Як і в другій дії, двір. Діється через чверть години після того, як Олена виявила своє кохання. Марія та підпасич Голіш зносять по східцях з горища дерев'яну скриню. Лот виходить з дому готовий до від'їзду і, замислившись, помалу переходить через двір. Не дійшовши до стежки до трактиру, він стріває Гофмана, що поспішаючись увиходить ворітьми і йде йому назустріч.

Гофман *(у циліндрі, в рукавичках)*. Не сердься на мене! *(Заступає Лотові дорогу і хапає обидві його руки.)* Я всі свої

слова назад беру... Ну, вимагай якого хочеш задоволення. Я все зроблю. Мені шкода, по щирості шкода, що я те сказав.

Лот. Добра з цього нам обом мало.

Гофман. Ах! Ну коли б же ти... Ну, стривай!.. Ну, що ж я ще можу зробити? Я кажу тобі: совість не дає мені спокою. Я й до Явера не доїхав, вернувсь. Уже з цього можеш бачити, що я серйозно... Куди ти йдеш?

Лот. В готель.... поки що...

Гофман. Ні, ти цього не зробиш! Не роби мені цього! Я вірю, що це тебе мусило глибоко вразити. Може, й не так легко залагодити все це кількома словами. Але не збавляй же мене змоги довести тобі!.. Чуєш же? Вернись! Зостанься хоч до... до завтра. Або хоч поки я вернусь. Я мушу ще раз поговорити з тобою... Не можеш же ти зректися цього.

Лот. Коли тобі так треба цього...

Гофман. Страшенно — слово честі! — страшенно треба!.. Ну, ходім же! Ходім! Не їдь же! Ходім!..

Веде Лота, що вже не змагається, в хату. Обидва виходять. Прогнана наймичка та підпасич тим часом поставили скриню на тачку. Голіш лагодиться везти.

Марія *(даючи щось у руку Голішеві)*. Ось, на тобі!

Голіш *(не бере)*. Зостав собі!

Марія. А, дурний!

Голіш. Ну, про мене! *(Бере гроші і ховає в калитку.)*

Шпіллерова *(гукає, з вікна вихилившись)*. Маріє!

Марія. А чого там іще вам треба?

Шпіллерова *(через хвилину виходячи дверима, з хати)*.

Пані хоче тебе zostавити, коли ти пообіцяєш...

Марія. Смердюча! Ще й обіцяти їй буду! Рушай, Гоше!

Шпіллерова *(ближче підходить)*. Пані тобі й плати збільшить, аби ти... *(Несподівано пошепки)*. Начхай ти на це все, дівко! Ну, вона там часом погарикає...

Марія (лютуючи). Не треба мені її грошей. (Плачливо.)
Краще з голоду пропаду. (Йде слідом за Гошем, що везе скриню.) А ну її... до нечистої!

Марія виходить. Шпіллерова йде слідом за нею. Ворітьми виходить Баєр, прозваний Гопля-баєр. Довгий чоловік з волом. Босий і без шапки; короткі, трохи нижче колін, штани знизу дуже обшарпані. У нього лисина, а яке є волосся — темне, запилене й скуйовджене і висить аж на плечі. Ходить мов струсь. Везе за мотузок дитячого возика з піском. У нього нема ні бороди, ні вусів. Видно, що це парубок років двадцяти, але занехаяний, без догляду. Гукає чудним голосом, мов мекає.

Баєр. Пііі-сок! пііі-сок!..

Переходить через двір і зникає між домом і хлівом. Гофман та Олена виходять з дому. Олена бліда, з порожньою склянкою в руках. Гофман говорить до неї.

Гофман. Забав його трохи, розумієш? Щоб він не поїхав, — мені це дуже важно. Така ображена амбіція!.. Бувай здорова! А може мені не їхати? Як з Мартою? У мене таке надзвичайне почування, мов би все скоро... Дурниця!.. Бувай здорова! Треба поспішати!.. (Гукає.) Франце! Жени щодуху! (Виходить ворітьми.)

Олена підходить до цмока, наливає порожню склянку повно водою і випиває враз. Другої склянки випиває тільки половину. Становить склянку на дудку з цмока і йде помалу в ворота, часом озираючись. Баєр виходить між домом та хлівом і стає з своїм возиком перед домом. Там Міля бере в нього пісок. Тим часом Каль з'являється праворуч за парканом і розмовляє зі Шпіллеровою, що стоїть по цей бік паркану, тобто біля воріт. Розмовляючи, ходять вони помалу вздовж паркану.

Шпіллерова (мов мучена). Ах, так-м-пане Калю! Скільки разів-м-я вас-м-згадувала — як... панна... Адже вона-м-так сказати б-м-заручена за вас і отак... Ах!-м-за моїх часів.

Каль (стає на ослін під дубом і становить западню на синиць на нижній гілці). К...коли ж п...ппоїде цей пп...паскудний д...докторець? Га?

Шпіллерова. Ах, пане Калю! здається-м-ще не скоро. Ах, пане-м-Калю, хоч я так сказати б-м-із нижчого стану

вийшла, але я знаю, так сказати б-м-що то таке виховання. Щодо цього, пане Калю-м-панна... робить не добре проти вас — ні-м. Цим-м-так сказати б-м-я ніколи не була грішна-м-моя совість-м-пане Калю, щодо цього зовсім чиста... так сказати б — як найчистіший сніг.

Баер, впоравшись зі своїм ділом, виходить з двору проз Каля. Каль помічає його й гукає.

Каль. Гопля, Баере, гоп-ля! *(Баер страшенно високо стрибає. Каль аж ірже з сміху і гукає вдруге.)* Гопля, Баере, гоп-ля!

Шпіллерова. Так, так-м-пане Калю!.. Я вам тільки добра хочу. Вам треба доглядати-м. Щось з панною робиться і-м...

Каль. Д...докторець п...паршивий!.. п...падло собаче!..

Шпіллерова *(таємниче)*. Та ще й який це-м-індіфідуум! Ах-м-мені так жаль панну! Поліцейського-м-жінка чула од чоловіка... Це дуже-м-небезпечна людина. Її чоловік-м-повинен, так сказати б-м-подумайте лиш! повинен-м-доглядати за ним! *(Лот виходить з дому, озирається.)* Ба-чите, ото за панною слідком іде-м. Ах, аж дивитися жалко!

Каль. Ну, стривай же!

Каль виходить. Шпіллерова йде до хати. Минаючи Лота, низенько йому кланяється. Увіходить у хату. Лот помалу виходить ворітьми. Кучерка, худа, знеможена, зголодніла жінка, виходить між хлівом та домом. Вона несе під фартухом великий горщик, і раз у раз боязко озираючись, прокрадається з ним у хлів, — увіходить туди. Обидві дівчини-наймички увіходять ворітьми, кожна везучи перед себе тачку, повну трави (тройзілля). Бейбст, з косою на плечі, з коротенькою люлькою в зубах, іде за ними. Лиза становить свою тачку до лівих дверей у хліві, а Август до правих, і обидві починають переносити траву в хлів просто руками.

Лиза *(виходить з хліва з порожніми руками)*. Чуєш, Густе! Марія пішла.

Августа. Атож?

Лиза. От піді лиш спитай кучерку! Вона доїть собі молока.

Бейбст (*чіпляє косу на стіну*). Ну, попадеться вона Шпіл-
леровій... та їй дасть!..

Августа. Боронь, Боже! Та вже дасть!

Лиза. Восьмірко ж дітей у бідолашної!

Августа. Аж восьмеро! Та всіх же нагодуй!

Лиза. А та ж їй ніколи й горщечка молока не дасть!.. Ну
й злюща!

Августа. Яку вона доїть?

Лиза. Ту, що тільки отелилась.

Бейбст (*накладає люльку, а кисет у зубах держить, гуг-
нявить*). А Марія пішла?

Лиза. Та воно таки й правда: конюх спав із нею.

Бейбст (*ховаючи кисет у кишеню*). Ну, то що? Хіба ж
вона не жінка? (*Запалює люльку й увиходить у хату головним
ходом. Виходячи.*) Треба піти поснідати.

Кучерка (*ховаючи горщик з молоком під попередником,
визирає з хліва*). Нікого нема?

Лиза. Іди, йди, ніхто не бачить. Іди швидше!

Кучерка (*минаючи дівчат*). Тільки для малої дитини.

Лиза (*гукає їй*). Швидше! Хтось іде! (*Кучерка зникає між
домом і хлівом.*)

Августа. Дарма, то наша панночка.

Дівчата носять траву, а доносивши, становлять порожні тачки, а
самі йдуть у хліви. Лот та Олена ввіходять ворітьми.

Лот. Огидний чоловік цей Каль, — нахабний шпиг!

Олена. Мабуть краще в альтані... (*Виходять хврткою в
садок ліворуч і йдуть до альтани.*) То моє улюблене місце.
Тут мені найспокійніше можна читати.

Лот. Гарне місце. Справді. (*Сідають в альтані, одне від
одного не близько. Мовчать. Тоді Лот.*) Яке у вас гарне та
пишне волосся, панно!

Олена. Еге, і зять те саме каже. Він каже, що не бачив
такого і в місті. Коса в мене як рука завтовшки... Як я її роз-
плету, так аж до колін. Ось візьміть, — як шовк, так?

Лот. Зовсім як шовк. (*Тремтіння перебіга ним, він нахи-
ляється й цілує волосся.*)

О л е н а (злякавшись). Ні, не треба. Бо...

Л о т. Олено! Хіба ти тоді не справді?

О л е н а. Ох, мені так соромно!.. Що я зробила?! Сама тобі... вам на шию кинулась!.. За кого ви повинні мене вважати!..

Л о т (присувається ближче і бере її руку в свою). Про це вже ви не турбуйтеся!

О л е н а (зітхаючи). Ах, от коли б сестра Шмітген знала!.. І що б воно було!..

Л о т. А хто ж то сестра Шмітген?

О л е н а. Учителька з пансіону.

Л о т. Так ви ще на сестру Шмітген будете зважати!

О л е н а. Вона була дуже добра... (Відразу сама собі засміялась.)

Л о т. Чого ти смієшся?

О л е н а (із шанобою, і жартом). Ах! Як вона стояла на хорах та співала... У неї був одним однісінський тільки довгий зуб... а їй треба було завжди співати: "Розваж, розваж мій народ" а в неї виходило: "Жваж, жваж мій народ"!.. Так чудно було... ми завжди так сміялися, як на всю залу: "жваж! жваж"!.. (Не може вдержати сміху, стає весело й Лотові. Така вона йому гарна здається, що він хоче скористатися з хвилини і обняти її. Вона не дається.) А ні!.. Я сама тобі... вам на шию кинулась.

Л о т. Та не кажіть ви цього!

О л е н а. Але я не винна, ви самі винні. Нащо ви хочете...

Лот ще раз обнімає й пригорта її. Спершу вона трохи пручається, тоді скоряється і спокійно раюючи дивиться в осяяне щастям Лотове обличчя, що схиляється над нею. Несподівано стає смілою і перша цілує його в губи. Обоє червоніють, а тоді й Лот цілує її, припавши їй до губ довгим, палким, міцним поцілунком. Якийсь час поцілунки — єдина в них обох розмова — німа, але й проречиста. Лот озивається перший.

Л о т. Лена, так? Адже тебе Леною звуть?

О л е н а (цілує його). Зви мене інакше... Як хочеш зви.

Л о т. Кохана...

Знову цілуються та милуються, одне на одного дивлячись. Лот міцно обняв Олену, а вона прихилилась головою йому на груди, очі затуманені, щасливі, шепоче раюючи.

О л е н а. Ах, як гарно!.. Як гарно!

Л о т. Отак і вмерти з тобою!

О л е н а (*палко*). Жити!.. (*Випручавшись у нього з обіймів.*)
Нащо ж тепер умирати?.. Тепер!..

Л о т. Зрозумій мене як треба! Давно вже я п'яню себе... а надто в щасливі хвилини п'яню себе думкою, що я сам її покличу, а не вона мене.

О л е н а. Сам смерть покличеш?

Л о т (*без ніякої сентиментальності*). Еге, і тоді вона не здається мені страшною, навпаки — є в ній щось дружне. Покличеш і певне знаєш, що прийде. Смертю від усього можна визволитись — од того, що було, і од того, що буде... (*Розглядаючи Оленину руку.*) У тебе така гарна рука. (*Гладить її руку.*)

О л е н а. Ах!.. так... (*знову пригортається до нього.*)

Л о т. Ні, знаєш: я не жив... досі ні!

О л е н а. А хіба я жила?.. У мене аж голова туманіє... туманіє зо щастя. Боже! і як це так одразу!

Л о т. Еге, так одразу...

О л е н а. Слухай! Мені так, мов усе моє життя — один день; а вчора й сьогодні — рік. Так?

Л о т. Тільки вчора я приїхав?

О л е н а. Авжеж! Ото ж то бо й є! А ти цього й не знав?

Л о т. Справді таки й мені здається.

О л е н а. І тобі? Що мов рік минув? Так? (*Трохи підводиться.*) Стривай!.. Наче хтось іде... (*Одсуваються одне від одного.*) А! Та мені однаково! Я тепер така одважна! (*Вона зостається сидіти і поглядом кличе Лота, щоб присунувся; той зараз присувається.*)

О л е н а (*в обіймах у Лота*). Слухай! А що ж ми насамперед зробимо?

Л о т. Твоя мачуха мабуть не згодиться.

О л е н а. А, мачуха!.. Це зовсім не її... зовсім не її діло. Я роблю, що схочу... Бачиш, я маю частку з материзни.

Л о т. Через те ти думаєш...

О л е н а. Я вже дійшла літ, батько мусить мені її виплатити.

Лот. Ти мабуть ні з ким тут не ладнаєш? Куди твій батько поїхав?

Олена. Пої... Ти... Так ти ще не бачив батька?

Лот. Ні. Гофман казав мені...

Олена. Але... ти, мабуть, його вже бачив.

Лот. Я не знаю... Де ж, кохана?

Олена. Я... *(Враз вибухає плачем.)* Ні, я не можу... не можу ще тобі цього сказати... таке страшне це!..

Лот. Страшне? Але ж, Олено, хіба ж твоєму батькові щось...

Олена. Ох, не питай! Не тепер! Згодом!

Лот. Коли ти сама не хочеш мені чогось сказати, то звісно ж я тебе про це не буду питати... Слухай, щодо грошей... в гіршому випадкові... Я заробляю, пишучи до газети, не дуже багато, але я думаю, що нам обом таки цього стане.

Олена. Та й я ж не буду без діла сидіти. Але як краще, то краще. Спадщини нам на все стане. А ти своїх намірів... ні, ти не повинен ніяк їх покидати саме тепер... Тепер у тебе повинні бути вільні руки.

Лот *(щиро її цілує)*. Любе, щире серце!

Олена. Ти справді мене любиш?.. справді? справді?..

Лот. Справді.

Олена. Скажи сто разів справді!

Лот. Справді, справді, щира правда.

Олена. А бачиш! Не хочеш сказати!

Лот. Щира правда все одно, що сто разів справді.

Олена. Так? Це в Берліні?

Лот. Ні, і в Віцдорфі.

Олена. Ах, ти!.. Дивись на мій мізинчик і не смійсь!

Лот. Добре.

Олена. У те-бе опрі-че пер-шої твоєї мо-ло-дої бу-ли ще кох... Ну от! Ти смієшся!

Лот. Я тобі хочу серйозно сказати, люба, я вважаю це за мою повинність... Я з багатьма жінками...

Олена *(швидко схоплюється і затуля йому рота)*. Боронь, Боже!.. Скажеш про це мені згодом... як ми обоє по-

старіємось... через багато років — як я тобі скажу: тепер...
Чуєш, не раніше!

Лот. Добре. Як хочеш.

Олена. А тепер тільки гарне... Слухай; проказуй за мною.

Лот. Що?

Олена. "Я тебе —

Лот. "Я тебе —

Олена. "завжди тільки тебе саму —

Лот. "завжди тільки тебе саму —

Олена. "кохав, кохав відколи живу —

Лот. "кохав, кохав відколи живу —

Олена. "і довіку тільки тебе кохатиму —

Лот. "і довіку тільки тебе кохатиму", і це так само правда,
як і те, що я чесний чоловік.

Олена (*радіючи*). Я цього не казала.

Лот. А я кажу. (*Поцілунки.*)

Олена (*співає зовсім стиха*). "Живеш ти в мене в се-ерці".

Лот. А тепер ти повинна признаватись.

Олена. У всьому, що хочеш.

Лот. Признайся! Я перший?

Олена. Ні.

Лот. Хто?

Олена (*мов дратуючи сміється*). Каль Вільгельм.

Лот (*сміючись*). Хто ще?

Олена. Та ні ж бо, більше вже й нікого справді... Ти повинен мені вірити... Справді ні. Чого б я брехала?

Лот. Так таки ще хтось?

Олена (*палко*). Прошу, прошу, прошу, благаю тебе — не питай про це тепер!.. (*Затуляє обличчя руками і безрадно плаче.*)

Лот. Але ж... але ж... Ленусю! Я ж не силюю тебе.

Олена. Згодом. Усе, все згодом!

Лот. Ну й гаразд, люба.

Олена. Ну, бачиш, — був один, що я його... бо... бо він здався мені не такий поганий між поганими... Але тепер це зовсім інше. (*Ридає на грудях у Лота*). Ах, коли б я могла вже

не розлучатися з тобою ніколи! Найкраще мені — зараз же з тобою піти.

Лот. Тобі мабуть дуже погано в цьому домі?

Олена. Ох! Тут таке все страшно!.. Тут живуть... поскотячому... я загинула б тут без тебе... Страшно!..

Лот. Мені здається, що тебе заспокоїть, коли ти все по щирості розкажеш мені, люба.

Олена. Авжеж... але... я не можу зважитись... Не тепер... ще не тепер... Мені страшно.

Лот. Ти була в пансіоні?

Олена. Так мати схотіла, вмираючи.

Лот. І твоя сестра була?

Олена. Ні, вона завжди дома жила... А як я вернулася додому — чотири роки вже тому, — то батько... мачуху, що... сестру... Вгадай, що я хочу сказати!

Лот. Твоя мачуха лиха? Ні? Може ревнива? Батька не любить?

Олена. Батько...

Лот. Ну, вона, мабуть, верховодить над ним? Тиранствує над ним?

Олена. Коли б то нічого іншого не було!.. Ні! Це занадто страшно!.. Ти не можеш і в'явити собі, що... що мій батько... що це мій батько був той, кого ти...

Лот. Та не плач бо ж, Ленусю!.. Бачиш, тепер я вже так, що й серйозно хочу наполягати, щоб ти мені...

Олена. Ні! Не треба!.. У мене ще нема сили... це... тобі...

Лот. Ти так себе мучиш...

Олена. Мені без краю сором!.. Ти... ти одкинешся від мене, проженеш мене!.. Це ж таке, що й не здумаєш!.. Це ж огидно!..

Лот. Ленусю, ти не знаєш мене, а то б ти такого про мене не подумала. Одкинуся! Прожену! Хіба я здаюся тобі такий грубий?

Олена. Гофман казав, що ти цілком би спокійно... Ах, ні! ні, ні! Ти ж цього не зробиш? Ти ж не переступиш через мене? Не роби цього! Не знаю... що тоді... зі мною буде.

Лот. Та це ж божевілля! У мене ніяких підстав до того нема.

Олена. То все ж таки ти думаєш, що це могло б бути?

Лот. Та ні ж бо! Ні!

Олена. Але коли на твою думку можуть бути підстави...

Лот. Можуть бути, звісно, підстави, але ж їх тут нема.

Олена. Ну, а які ж саме?

Лот. Ну, якби хто хотів примусити мене себе самого зрадити — з тим би я розлучивсь.

Олена. Цього я, звісно, не хочу... Але я не збудусь одного почування.

Лот. Якого саме, люба?

Олена. Може це через те, що я така дурна. Не тямлю я нічого. Я нічого не знаю, що то пересвідчення. Правда ж, це аж страшно? Я тільки так, по-простому люблю тебе... Але ти такий добрий, такий великий — так багато в тебе в душі... Я так боюсь, що ти можеш помітити, як я щось дурне кажу... або роблю... А це не годиться... що я дуже проста за-для тебе. Я справді така дурна і ні до чого, як бур'ян.

Лот. Щож мені на те казати? Ти мені все! Усе в тобі. Більш я нічого не знаю.

Олена. І здорова я...

Лот. Скажи: твої батько й мати здорові?

Олена. Авжеж... Тобто: мати вмерла з родової гарячки. Та й батько ще здоровий; у нього, мабуть, дуже кременна натура. Але...

Лот. Ну, от бачиш; то нема чого...

Олена. А коли б батько й матір не були здорові?

Лот (цілує Олену). Та вони ж здорові, Ленусю.

Олена. А якби ні?

Фрау Кравзе (одчиняє вікно в домі і гукає в двір). Дівки! Чуєте, дівки!..

Лиза (з хліва). Чого?

Фрау Кравзе. Біжи до Міллерової! Почалось?

Лиза. До Міллерової, до акушерки, кажете?

Фрау Кравзе. Ну, швидше ж! *(Зачиняє вікно. Лиза біжить у хлів і вибігає знову з хусткою на голові у двір. Шпіллерова стає на дверях з дому й гукає.)*

Шпіллерова. Панно Олено!.. Панно Олено!..

Олена. Що там?

Шпіллерова *(підходить до альтани)*. Панно Олено.

Олена. А, он що — сестра. Іди! Тудою кругом. *(Лот швидко виходить ліворуч наперед. Олена виходить з альтани.)*

Шпіллерова. Панно... А, ось де ви.

Олена. Що там?

Шпіллерова. Ах-м-у вашої сестри... *(шепоче їй на вухо)*.

Олена. Зять звелів зараз же послати по лікаря.

Шпіллерова. Панно-м-вона ж не хоче-м-вона не хоче ніякого лікаря-м-Лікарі так! ці м-лікарі...-м-Бог поможе. *(Міля виходить з дому.)*

Олена. Мілю, йдіть зараз же по лікаря Шіммельпфенніга.

Шпіллерова. Але ж, панно...

Фрау Кравзе *(з вікна велячи)*. Мілю! Іди нагору!

Олена *(так само)*. Ви підете до лікаря, Мілю! *(Міля вертається назад у будинок.)* Ну, то я сама... *(Іде в будинок і зараз же вертається з солом'яним брилем у руках.)*

Шпіллерова. Як так-м-то буде погано. Коли ви приведете лікаря, панно-м-то, звісно, буде погано. *(Олена минає її. Шпіллерова, хитаючи головою, вертається в дім. Як Олена повертає, щоб вийти з дому, Каль висувається за парканом і гукає до Олени.)*

Каль. Що там у вас? *(Олена не спиняється і не хоче озирнутися на Каля. Той сміється.)* Може, у вас свиней колять?

П'ята дія

Та світлиця, що і в першій дії. Години дві ночі. У хаті темно. Крізь одчинені середні двері світло з освічених сіней. Добре освітлено і дерев'яні східці на першому поверсі. Усю цю дію — з невеликими винятками — розмовляють тихшим голосом. Едуард увиходить

середніми дверима зі свічкою. Світить лампу над столом у кутку (газове світло). Поки він це робить, увиходить Лот теж середніми дверима.

Едуард. Так, так! Під такий час не можна й на часинку очі заплющити.

Лот. Мені не хотілося спати. Я писав.

Едуард. Та вже... (*Світить.*) Так! Ну, звісно — мабуть, воно не легко... Може панові лікареві потрібні пера й чорнила?

Лот. То що... коли ви будете такі ласкаві.

Едуард (*ставлячи на стіл чорнило й перо*). Я завжди так думав, що як чесний чоловік, то треба ту копійку кров'ю та потом заробити. І вночі нема спокою. (*Усе щиріше.*) А оця надія тут — нічогісінько не робить; лінтюхи, мотлох нікчемний. А панові лікареві, як і всім чесним людям, доводиться, звісно, добре робити, щоб якимось прожити.

Лот. Та я б не проти, щоб трохи й менше робити.

Едуард. А хіба я так од того?

Лот. Панна Олена, мабуть, у сестри?

Едуард. Еге. Гарна вона дівчина! Не покидайте її.

Лот (*дивиться на годинник*). Родиво почалось уранці в 11 годин. То це воно діється вже... п'ятнадцять годин уже діється. П'ятнадцять довгих годин.

Едуард. Боронь Боже! А ще звуть їх малопородою. Тільки задихається вона дуже.

Лот. Пан Гофман теж нагорі?

Едуард. І такий кажу вам — точнісінько баба.

Лот. Та таки ж тяжко на це й дивитися.

Едуард. Та звісно!.. це й я кажу. Оце зараз лікар Шім-мельпфенніг приїхав. Оце так чоловік, скажу я вам: як криця твердий, а такий добрий!.. Ну, скажіть, ну що воно, що з Берліна. (*Побачивши, що Гофман із лікарем сходять східцями, сам себе перепиняє.*) Ой, Боже! (*Гофман та лікар Шім-мельпфенніг увиходять.*)

Гофман. Тепер уже зостанетесь у нас.

Шіммельпфенніг. Еге, тепер уже зостанусь.

Гофман. О тепер мені дуже, дуже спокійніше буде. Склянку вина? Вип'єте, пане лікарю, склянку вина?

Шіммельпфенніг. Коли вже хочете, то краще скажіть зварити мені каву.

Гофман. Залюбки. Едуарде! Каву панові лікарю! (*Едуард виходить.*) А як ви?.. Чи задоволені ви з того, як іде справа?

Шіммельпфенніг. Поки в вашої жінки є сила, то безпосередньої небезпеки нема. А чому ви все ж не покликали молодой акушерки? Адже я, згадую, рекомендував вам одну.

Гофман. Теща моя... що ви тут зробите? Та як по правді, то й жінка не вірить молодій.

Шіммельпфенніг. А такій скаменілій старовині, як ця, ваші дами вірять?! Ну, як знаєте! Вам дуже хочеться на гору?

Гофман. Та як по правді — я тут унизу не дуже спокійний.

Шіммельпфенніг. Ви б краще пішли кудись з дому.

Гофман. Хоч би й бажав... Ах, Лоте, — ти тут. (*Лот підводиться з канапи на темному переді сцени і підходить до обох.*)

Шіммельпфенніг (*страшно здивований*). А, чорт!..

Лот. Я вже чув, що ти тут. Завтра я конче знайшов би тебе. (*Щиро стискають один одному руки. Гофман користується з миті, швидко всипає собі коло буфету чарку коньяку, а тоді навшпиньки іде по східцях нагору. Розмова двох приятелів спершу така, що видно — вони себе трохи стримують.*)

Шіммельпфенніг. Так ти... ха-ха-ха!.. так ти забув стару, дурну історію? (*Кладе на стіл бриля й палицю.*)

Лот. Давно забув, Шіммелю!

Шіммельпфенніг. Ну, то й я, звісно. (*Стискають ще раз один одному руки.*) У мене в цьому закапелку так мало було радісних подій, що та справа здається мені зовсім чудною. Дивна річ! Саме тут ми стріваємося! Дивна річ!

Лот. Тебе як вода вмила, Шіммелю. А то я давно б уже тебе знайшов.

Шіммельпфенніг. Пірнув у воду, як тюлень. Досліді в глибині робив. Років за півтора сподіваюся знову вирнути. Матеріально незалежним треба бути, бачите... бачиш... коли хочеш щось путяще зробити.

Лот. То ти тут ще й гроші збираєш?

Шіммельпфенніг. Авжеж, ще й якомога більше. А що ж іще тут робити?

Лот. А озватися ти все ж таки міг би.

Шіммельпфенніг. Стривайте... стривай: коли б я озвався про себе, то почув би щось і про вас, а я зовсім нічого не хотів чути. Нічого, зовсім нічого, що могло б мені перебивати в моїй злotoздобичній роботі. *(Обидва помалу ходять туди й сюди по хаті.)*

Лот. Так... Ну, то нема чого тобі дивуватися, що й вони... мушу тобі сказати, що й вони всі тебе зреклися.

Шіммельпфенніг. А чого іншого й сподіватися від них... Ватага! Ну, та вони ще побачать!

Лот. Шіммель, званий: грубіян!

Шіммельпфенніг. Пожив би ти шість років серед ту-тешніх селян! Такі собаки всі!

Лот. Уявляю собі. Але як це ти опинився саме в Віцдорфі?

Шіммельпфенніг. Та як звичайно. Я мусив тоді дре-менути з Єни.

Лот. Це ще до моєї справи?

Шіммельпфенніг. Авжеж. Незабаром після того, як ми перестали вкупі жити. У Цюріху став я вчитися медици-ни, — найбільше, щоб заробіток з чогось мати; а тоді сама річ почала мене цікавити, і тепер я й душею й тілом лікар.

Лот. А тут? Як ти тут опинивсь?

Шіммельпфенніг. Та так — просто. Як довчився, то сказав собі: ну, поперед усього треба досить грошей. Думав я й про Америку, південну й північну Америку, про Африку, Австралію, Зондські острови... Нарешті спало мені на думку,

що моєму хлоп'ячому вибрикові вийшла тим часом давність, то я й наважився знову лізти в пастку.

Лот. А екзамен у Швейцарії?

Шімельпфенніг. Довелося цю штуку ще й удруге тут робити.

Лот. То ти, хлопче, аж двічі державний екзамен здавав?!

Шімельпфенніг. Еге. І нарешті я щасливо натрапив на цю ситу ниву.

Лот. Ну, ти впертий, — аж завидно.

Шімельпфенніг. Аби тільки відразу не скрутиться. Ну, та врешті й це не нещастя.

Лот. Велика в тебе практика?

Шімельпфенніг. Еге. Часом лягаю спати тільки в п'ять годин уранці. А в сім годин уже починаю приймати хворих. *(Едуард приносить каву.)*

Шімельпфенніг *(сідає до столу, до Едуарда)*. Дякую, Едуарде. *(До Лота.)* От каву я дудлю... страшенно.

Лот. Краще б ти цього не робив.

Шімельпфенніг. Ну, що маєш робити! *(П'є, ковтаючи потрошку.)* Кажу ж: ще рік та й край... принаймні сподіваюся.

Лот. Не будеш тоді вже зовсім практикувати?

Шімельпфенніг. Мабуть, ні. Ні... більше не буду. *(Відсуває тацю з кавою, утирається.)* А ну лиш покажи свою руку! *(Лот простяга йому обидві руки.)* Ні? Не оженився? Не знайшов до пари, га? Ще й досі шукаєш добірної жінки з здоровою кров'ю? А про те маєш рацію... Або може трохи вже менші вимоги в цій справі?

Лот. Ну, це як до чого.

Шімельпфенніг. Ах, коли б і тутешні селяни так думали!.. Бо тут просто страх що — дегенерація, кажу тобі, цілковита... *(Почав виймати портсигар з бокової кишені, але знов його туди опускає і встає, як чути якийсь крик крізь прихилені тільки двері з сіней.)* Стривай лиш!.. *(Підходить навшипнячки до тих дверей і прислухається. Одчиняють одні*

двері і стає чути виразно, як кричить породілля. Лікар каже до Лота стиха.) Вибачай! (і виходить.)

Лот якийсь час ходить по хаті. Тим часом за сценою грюкають дверима, люди бігають угору і вниз по східцях. Лот сідає на крісло праворуч спереду. О л е н а нишком швидко вкрадається в хату й обнімає ззаду Лота, що не помітив, як вона ввійшла. Лот озирается і теж обніма її.

Лот. Ленусю! (*Притяга її, хоч вона трохи й пручається, до себе на коліна. Олена плаче, він її цілує.*) Ах, не плач же, Ленусю! Чого ж ти так плачеш?

О л е н а. Чого? Хіба я знаю?.. Я все думала, що вже не побачу тебе. Оце тільки так я злякалась.

Лот. Та чого ж?

О л е н а. Бо почула, що ти з своєї хати вийшов. Ах!.. І сестра!.. Бідолашні ми, бідолашні жінки!.. Як вона мучиться!..

Лот. Цей біль скоро забувається і від нього не вмирають.

О л е н а. Ах ти!.. Вона сама хоче вмерти! Все тільки стогне: дайте мені вмерти!.. Лікар! (*Схоплюється і тікає в зимній сад.*)

Ші м е л ь п ф е н н і г (*увіходячи*). Хотів би я, щоб панійка там нагорі трохи швидше справлялась. (*Сідає до столу, знову виймає портсигар, бере звідти сигару і кладе її біля себе.*) Ти поїдеш укупі зі мною до мене, так? У мене екіпаж парового шкапин, — то ми ними й доїдемо. (*Б'ючи сигарою по краю столу.*) Любе подружжя! так, так... (*Запалює сірник.*) Так і досі ще свіжий, вільний, невинний, веселий?

Лот. Про це ти мене спитай через кілька день.

Ші м е л ь п ф е н н і г (*уже запаливши сигару*). Як то?.. Ах, так?.. (*Сміючись.*) То пішов нарешті моїм слідом.

Лот. А ти ще й досі такий песиміст щодо жінок?

Ші м е л ь п ф е н н і г. Страшений! (*Пильнуючи дим своєї сигари.*) Попереду я був песимістом — сказати б — тільки через те, що здогадувався.

Лот. А тепер уже такий добрий досвід маєш?

Ші м е л ь п ф е н н і г. Авжеж! У мене на дощечці написано: "Спеціаліст до жіночих хвороб". Лікарська практика ро-

бити страшенно розумним... страшенно здоровим... Це специфікум проти... всяких зараз.

Лот (*сміється*). Ну, то можемо зараз знову почати в старому тоні. А я... я зовсім не пішов твоїм слідом. Тепер ще менше, ніж коли. А ти, мабуть, таким робом покинеш свою звичайну тему.

Шіммельпфенніг. Яку тему?

Лот. Та в ті часи ти раз у раз усе про жіночу тему говорив.

Шіммельпфенніг. Ах, так! Чого ж би я мав покидати?

Лот. Бо ти про жінок думаєш тепер ще гірше, ніж...

Шіммельпфенніг (*трохи роздратований, устає й ходить туди й сюди, говорячи*). Я... я зовсім не думаю погано про жінок. Ніяк! Тільки про одруження думаю погано... про шлюб... про шлюб, а ще гірше про мужчин думаю... Думаєш, — мене більше не цікавить жіноча справа? А нащо ж я працював тут шість довгих років, як робочий кінь? Тільки на те, щоб усю мою силу присвятити нарешті цій справі. Хіба ти не знав цього з самого початку?

Лот. Звідки ж би я це знав?

Шіммельпфенніг. Ну, ото ж кажу... Я вже зібрав чимало таки матеріалу, що добре стане мені в пригоді... Цсс!.. Я вже так звик до крику... (*Мовчить, прислухається, іде до дверей, а тоді назад.*) А що власне тебе привело до тутешніх дукарів?

Лот. Я хотів би дослідити тутешнє життя.

Шіммельпфенніг (*тихим голосом*). Ідея! (*Ще тихше.*) Ти й від мене можеш мати матеріал.

Лот. Авжеж, ти мусиш добре знати про тутешнє становище. Як тут у сім'ях?

Шіммельпфенніг. Біда!.. Скрізь... ух!.. пияцтво, скотяча розпуста і через те дегенерація повсюдна.

Лот. Але ж є винятки.

Шіммельпфенніг. Та хто його зна.

Лот (*турботно*). Ти ніколи не... не спокушався... оженитися з дочкою якого віддорфського дукаря?

Шімельпфенніг. А ну його до біса! За кого ж ти мене вважаєш? Так само міг би ти мене спитати, чи я...

Лот (дуже блідий). Та... та через що ж?

Шімельпфенніг. Бо... Та що тобі? (Дивиться на нього.)

Лот. Нічогосінько! Що ж там може бути?

Шімельпфенніг (враз замислюється, іде й відразу спиняється, стиха свиснувши, знову зиркнув швидко на Лота і каже тоді упівголоса до себе.) Погано!

Лот. Якийсь ти чудний став одразу.

Шімельпфенніг. Цить! (Прислухається, а тоді швидко виходить середніми дверима.).

Олена (трохи згодом увиходить середніми дверима; кличе). Альфреде!.. Альфреде!.. Ах, ти тут! Хвала Богові!

Лот. Ну, та хіба ж я хочу втекти? (Обнімаються.)

Олена (одкидається назад, в обличчі виразно видно страх). Альфреде!

Лот. Що, люба?

Олена. Нічого, нічого!

Лот. Але в тебе щось є.

Олена. Мені здалось — ти такий... такий холодний до мене. Ах, у мене такі дурні думки!

Лот. А як там нагорі?

Олена. Лікар свариться з акушеркою.

Лот. Ще не скоро скінчиться?

Олена. А хіба я знаю?.. Але як це... як це скінчиться, тоді...

Лот. Що тоді? Кажи ж бо, будь ласка! Що ти хотіла сказати?

Олена. Тоді швидше ходім відціля! Зараз же! Ні хвилини не гаявшись!

Лот. Коли ти справді думаєш, Ленусю, що це краще...

Олена. Так, так! Нам не треба дожидатися. Це найкраще — і тобі, й мені. Коли ти не візьмеш мене зараз же, залишиш тут іще... тоді... тоді... я пропаща.

Лот. Яка бо ти неймовірна, Ленусю!

О л е н а. Не кажи цього, любий! Тобі я вірю, не можу не вірити. Тільки стану я твоя, тоді... Тоді вже ти запевне мене не покинеш. (*Мов несамовита.*) Благаю тебе, не йди! Тільки не покидай мене! Не йди, Альфреде! Усьому край, усьому, коли ти підеш звідціль без мене.

Л о т. Яка ж ти дивна! А ще кажеш, що віриш! Або вони мучать тебе, катують тебе тут ще страшніше, ніж я собі... У будь-якому разі ми підемо сьогодні ж уночі. Я готовий. Тільки схочеш — зараз і підемо.

О л е н а (*припадає до нього, обнімаючи за шию з безмірно радісною подякою*). Коханий! (*Цілує його, мов божевільна, і вибігає.*)

Ші м е л ь п ф е н н і г увиходить середніми дверима; він ще помічає, як Олена зникає за дверима в зимній сад.

Ші м е л ь п ф е н н і г. Хто це був? Ах, так! (*До себе.*) Бідолашна! (*Зітхаючи сідає до столу, знаходить стару сигару, кида її геть, виймає нову і починає бити нею об край столу, замислено дивлячись на це.*)

Л о т (*дивлячись на нього*). Отак саме й вісім років поперед цього стукав ти кожною сигарою перше, ніж закурити її.

Ші м е л ь п ф е н н і г. Може... (*Закурюючи.*) Слухай лиш!

Л о т. А що?

Ші м е л ь п ф е н н і г. То ти зараз, як там угорі скінчиться, поїдеш зі мною.

Л о т. На жаль, не можу.

Ші м е л ь п ф е н н і г. Бо хочеться ж знову по щирості добре поговорити.

Л о т. Та й мені хочеться. Але з цього можеш бачити, що сьогодні я не маю ніякісінької спромоги з тобою...

Ші м е л ь п ф е н н і г. Ну, а як я тобі навіпростець і до деякої міри урочисто оповіщаю: є одна страшенно важна справа і про неї я маю сьогодні ж уночі говорити з тобою... мушу навіть говорити, Лоте.

Л о т. Чудно. Не можу ж я це за поважне брати. Бо стільки років ти ждав з тим, а тепер дня не можеш подождати. Тільки не думай, що я хочу одвигатися.

Шіммельпфенніг. Так це таки правда! (*Устає й ходить туди й сюди.*)

Лот. Що — правда?

Шіммельпфенніг (*стає мовчки перед Лотом, дивиться йому просто в вічі*). То таки справді в тебе щось є з Оленою Кравзе?

Лот. У мене? Хто ж тобі?..

Шіммельпфенніг. А через що ж ти в цій сім'ї?

Лот. Звідкіля ти це все знаєш?

Шіммельпфенніг. Чи то ж складно догадатись?!

Лот. Ну то мовчи для Бога, щоб не...

Шіммельпфенніг. То ви таки справді заручені?

Лот. Та як глянути... У всякому разі ми наважились.

Шіммельпфенніг. Гм... Але як ти опинився тут саме в цій сім'ї?

Лот. Та Гофман же мій товариш шкільний. Він був же й членом — звісно, тільки не діяльним — мого колоніального товариства.

Шіммельпфенніг. Про це я чув у Цюріху. Так він знайомий з тобою. Тепер я розумію, чого він такий — і нашим, і вашим.

Лот. Авжеж.

Шіммельпфенніг. Ну, та не в тім річ. Кажу по щирості: ти це справді серйозно? Оця історія з Оленою Кравзе?

Лот. Ну, та вже ж! Ти не доймаєш віри? Чи ти думаєш, що я який поганець, чи що?

Шіммельпфенніг. Ну, гаразд. Не будь палкий! Міг же ти змінитися за цей довгий час? Чому ні? Не було б з того ніякого лиха. Трошки гумору не зашкодило б тобі. Я не розумію, через що все треба брати з такою клятою серйозністю!

Лот. Це тепер мені серйозніше, ніж колись. (*Устає й підходить, заходячи трохи ззаду, до Шіммельпфенніга.*) Ти не можеш знати, та й я не можу тобі сказати, яка важна мені ця справа.

Шіммельпфенніг. Гм!

Лот. Ти не розумієш, що це за становище. Поки його дожидаєш, то не знаєш його. А як зазнаєш, тоді... тоді просто божеволієш — так прагнеш.

Шіммельпфенніг. Чорт там розбере, як ви доходите до такого божевільного прагнення.

Лот. Та й ти ж не вбезпечений од цього!

Шіммельпфенніг. Хотів би я побачити це!

Лот. Ти говориш, як сліпий про фарби.

Шіммельпфенніг. Ат там — сп'янів трохи та й годі! Чудно! Будувати на цьому довішне подружжя... однаково, що на піску будувати.

Лот. Сп'янів... сп'янів!.. Хто так каже, — ну, той нічого в справі не розуміє. Таке вже зі мною бувало, що п'янів, признаюсь. Але це зовсім інша річ.

Шіммельпфенніг. Гм!

Лот. Я міркую зовсім тверезо. Ти думаєш, що я дивлюсь на мою кохану так... ну, як би це сказати?.. Що я її... ну як би ж це?.. у сяєво повиваю? Аж ніяк! У неї є хиби, вона не дуже гарна з себе, хоч і не зовсім же погана. Я поміркував зовсім безсторонньо і — звісно, це як на чий смак — я такої гарної дівчини ще не бачив. Що я сп'янів — це дурниця. Я такий обачний, як тільки можна бути. Але бачиш, — оце дивно: я вже не можу уявити себе без неї. Це, знаєш, мов би два розтоплені метали злилися до купи так, що вже й не можна сказати, де цей, а де той... Усе це цілком зрозуміло... Одне слово — може, це й божевілля, тобто в тебе, може, це й божевілля, — але за це я певний: хто цього не знає, той нікчемна жаба. Такою жабою я був попереду, а ти й досі така нікчемна жаба.

Шіммельпфенніг. Усі симптоми до одного! І нащо вам по вуха треба вгрузати в речі, що ви їх теоретично давно вже відкинули, як от, наприклад, ти — шлюб. Відколи тебе знаю, все ти хворий на цю нещасливу шлюбну манію.

Лот. Коли ж мене тягне до цього, просто тягне. А Боже! Якби ж я міг мінятися як схочу.

Шіммельпфенніг. Хоч і тягне, то можна ж таки й не перемогти.

Лот. Коли є нащо, то чому ні?

Шіммельпфенніг. А женитися нащо?

Лот. Авжеж! У мене є. Ти не знаєш, скільки я зазнав досі. Я не хочу бути сентиментальним. Я, може, не так це почував, може, не такий свідомий був цього, як тепер, що я в своїх пориваннях був такий страшенно самотній, зовсім як машина якась. Ні духу, ні темпераменту, ні життя, та хто його зна, чи й віра в мене була? Усе це... з цього дня знову в мене відродилося. Я відчуваю так багато сили, бадьорості, радості... Дурниця, — ти цього не зрозумієш!

Шіммельпфенніг. Усе, що вам треба, щоб радісно жити — віра, кохання, надія — усе це мені мотлох. Мені це цілком зрозуміло: людськість конає в агонії і кожен з нас силкується наркотиками дати їй скількимога полегкості.

Лот. Найновіший твій погляд?

Шіммельпфенніг. Уже шість років той самий.

Лот. Поздоровляю.

Шіммельпфенніг. Дякую. *(Довго мовчать, Шіммельпфенніг пробує кілька разів заговорити, тоді)*. На жаль, справа така: я думаю, що я повинен... мушу тобі це розказати, хоч би там що... Я думаю, що ти не можеш женитися з Оленою Кравзе.

Лот *(холодно)*. Ти так думаєш?

Шіммельпфенніг. Еге, я такої думки. Є перешкоди, що тобі саме...

Лот. Слухай: не турбуйся, будь ласкав, про це. Справа зовсім не така складна, навіть страшенно проста.

Шіммельпфенніг. Або скажу краще: просто страшна.

Лот. Я кажу про перешкоди.

Шіммельпфенніг. Та й я подекуди. Але і взагалі: не думаю, щоб ти все знав.

Лот. Ні, я знаю, що треба.

Шіммельпфенніг. Ну, так ти перемінив свої погляди.

Лот. Будь ласкав, Шіммелью, висловлюйся трохи виразніше.

Шіммельпфенніг. Ти неминуче мусив зректися своїх головних вимог щодо одруження, хоча ти оце зараз дав зрозуміти, що тобі, як і попереду, найважливіше мати здорове тілом і душею потомство.

Лот. Мусив зректися?.. зректися? Через що ж я мусив?

Шіммельпфенніг. Та нічого ж іншого не можна зробити... або ти зовсім не знаєш того, що є. Наприклад, ти не знаєш, що в Гофмана був син, і він трьох років умер від алкоголю.

Лот. Що... що ти кажеш?

Шіммельпфенніг. Мені дуже тяжко, Лоте, але ж я мушу тобі сказати. Тоді вже роби як знаєш. Справа була не жарт. Вони тоді так само, як і тепер, гостювали тут. Вони прислали по мене, та спізналися на півгодини. Хлопець уже давно зійшов кров'ю. (*Лот, страшенно зворушений, уважно слухає лікаря.*) Дурний хлопець хотів узяти пляшку з оцтом, думаючи, що то його улюблена горілка. Пляшка впала, розбилась, а дитина впала на склянки. Отут унизу, бачиш, є *vena saphena*, — він її перерізав.

Лот. Ч...чия дитина, кажеш?

Шіммельпфенніг. Гофманова і отієї жінки, що там нагорі знову.. І вона п'є, п'є так, що непритомна стає, п'є, скільки зможе випити.

Лот. Так це не од Гофмана?.. Не від нього?

Шіммельпфенніг. Боронь Боже! В тому його трагедія; він мучиться через це, — скільки може взагалі мучитись. А про те він знав, що йде в сім'ю п'яниць. Батько, так той і не виходить зовсім з трактиру.

Лот. Тепер звісно... я багато чого розумію... ні, я все розумію, все! (*Після понурої мовчанки.*) Так, її життя тут... Оленине життя — це... це... як його сказати?.. не знайду слова...

Шіммельпфенніг. Просто страшно! Це я можу посвідчити. Що ти до неї прихилишся — це я спочатку добре зрозумів. Але ж кажу...

Лот. Гарзд!.. Розумію... Та що ж робити? Може, вийде... може, вийде Гофмана спонукати... щоб він щось зробив?.. Чи не міг би ти нахилити його до того? Треба її вирвати з цього багна.

Шімельпфенніг. Щоб Гофман це зробив?

Лот. Еге, Гофман.

Шімельпфенніг. Ти його погано знаєш... Хоч я не думаю, щоб він уже звів її. Але неславу на неї він уже пустив.

Лот (*обурившись*). Коли так — я вб'ю його!.. Ти справді думаєш?.. На твою думку він може це зробити?

Шімельпфенніг. Усе, все він може зробити, аби йому з того втіха була.

Лот. Ну, так вона — найчистіша істота, яка тільки є. (*Бере помалу бриля й палицю і надіває саквояж.*)

Шімельпфенніг. Що ти думаєш робити, Лоте?

Лот. Не стріватися!..

Шімельпфенніг. То ти зважився?

Лот. До чого зважився?

Шімельпфенніг. Порвати з нею.

Лот. Як же я можу не зважитися на те?

Шімельпфенніг. Я можу тобі ще як лікар сказати, що були випадки, коли такі спадкові хвороби щастило задавити, а ти ж певне дав би своїм дітям раціональне виховання.

Лот. Можуть і такі випадки бути.

Шімельпфенніг. І не так уже це неможливо зробити, щоб...

Лот. Це нашому лиху не зарадить, Шіммелю. Справа стоїть так, що є три способи. Або я одружуся з нею і тоді... Ні, цього взагалі не може бути. Або куля в лоб. Ну, тоді хоч спокій був би. Але ж ні! Так далеко ми ще не пішли, поки що цього ще не треба. Ну, то жити! Боротись! Далі, все далі! (*Погляд його стріває стіл, він помічає чорнило й перо, що поставив Едуард, сідає, бере перо, вагається, тоді каже*). Або нарешті?..

Шімельпфенніг. Я обіцяюся, що поясню їй усе якомога краще.

Лот. Так, так! Тільки я... не можу інакше... *(Пише, надписує адресу, кладе лист у конверт. Встає і подає Шімельпфеннігові руку.)* У всьому іншому здаюся на тебе.

Шімельпфенніг. Ти поїдеш до мене, адже? Мій кучер одвезе тебе.

Лот. Скажи: чи не можна хоч спробувати — вирвати її з рук цього... цього чоловіка? А то ж вона неминуче стане його здобиччю.

Шімельпфенніг. Добрий ти хлопець, та й жалко тебе!.. А я тобі пораджу — не однімай у неї того... малого, що ще ти їй залишаєш.

Лот *(зітхнувши тяжко)*. Муки по... Може, ти й правду кажеш... еге, навіть запевне... *(Чути, як хтось збігає вниз східцями. Вбігає Гофман.)*

Гофман. Бога ради, докторе, прошу вас... Вона зомліла... Родиво кінчається... Може б ви нарешті...

Шімельпфенніг. Іду. *(До Лота, з натиском.)* До побачення! *(До Гофмана, що хоче йти за ним.)* Пане Гофмане, я мушу вас попрохати... усякі перешкоди можуть лиха наробити... найкраще було б мені, якби ви тут, унизу, залишилися.

Гофман. Ви вимагаєте дуже багато, але... хай!

Шімельпфенніг. Тільки те, чого треба. *(Виходить. Гофман зостається.)*

Гофман *(помітивши Лота)*. Я такий стурбований... аж тремчу увесь... Ти вже їдеш?

Лот. Еге.

Гофман. Зараз, серед ночі?

Лот. Тільки до Шімельпфенніга.

Гофман. Ах, так!.. Тепер... як воно так склалося, то звісно — жити в нас не дуже гарно... Ну, бувай здоров!..

Лот. Дякую, що приймав!

Гофман. Ну, а твої ж плани як?

Лот. Плани?

Гофман. Робота твоя.. твоя економічна робота про нашу округу — я про неї. Я мушу тобі сказати... Я навіть хотів тебе, як друга, щиро і дуже прохати...

Лот. Не турбуйся! Завтра я вже буду далеко відціля.

Гофман. Це справді... *(Спинається.)*

Лот. Гарно ти робиш — хотів мабуть ти сказати?

Гофман. Тобто... еге... з деякого погляду... А про те ти вибачиш мені — я такий стурбований. Зважай на мене! Старі приятелі завжди найкращі. Бувай здоров! Бувай здоров! Гофман виходить середніми дверима. Лот, перш ніж вийти, повертається назад і ще раз озирає всю світлицю, щоб не забути її.
Тоді каже до себе.

Лот. Тепер можу йти...

Ще раз глянув і вийшов. Хата якийсь час порожня. Чути приглушені голоси й ходу, тоді ввходить Гофман. Тільки зачинив за собою двері, зараз несподівано спокійно виймає записну книжку і пише в ній щось рахуючи; тоді спинається, прислухається, стає неспокійний, іде до дверей і прислухається знову. Враз чути, що хтось біжить до східців, і в хату вбігає Олена.

Олена *(ще за дверима)*. Зятю! *(На порозі.)* Зятю!

Гофман. Що? Вже?

Олена. Зможись: народився мертвий.

Гофман. Боже! *(Вибігає.)*

Олена *(сама. Озирається й тихо кличе)*. Альфреде! Альфреде! *(Ніхто не озивається, вона тоді жсавіше.)* Альфреде! Альфреде! *(Добігши до дверей у зимній сад, дивиться туди пильно. Виходить туди. Трохи згодом вертається.)* Альфреде! *(Все більше турбуючись, біжить до вікна, визирає й кличе.)* Альфреде! *(Одчиняє вікно і стає на стілець, що біля нього. У ту мить з двору добре чути крик п'яного селянина, її батька, що вертається з трактиру: "Га? Хіба я не красень? Хіба в мене жінка не красуня? А дочок двоє — хіба в мене не красуні? га?"* Скрикнувши коротко, кидається Олена од вікна і тікає до середніх дверей, мов хто женеться за нею. Звідтіля помічає листа, що Лот на столі покинув. Кидається до нього, роздирає конверт і читає, голосно вимовляючи деякі

слова з нього.) Непереможна... Ніколи вже!.. (Лист падає з рук, вона хитається.) Кінець! (Трошки отямлюється, хапається руками за голову, коротко й гостро скрикує.) Кінець! (і вибігає середніми дверима. Батько кричить на дворі ще ближче: "Га? Хіба це не мій сад? Хіба в мене жінка не красуня? Я хіба не гарний?") Олена, все ще шукаючи, мов божевільна, виходить з зимнього саду, стріває Едуарда, що йде чогось у Гофманову хату, і каже до нього.) Едуарде!

Едуард. Що панночко?

Олена. Мені треба... мені треба доктора Лота.

Едуард. Доктор Лот поїхав у екіпажі доктора Шіммельпфенніга.

Тоді він виходить у Гофманову світлицю.

Олена (скрикує). Значить правда!

Ледве вдержується, щоб не впасти. Тоді виявляє страшну енергію. Кидається наперед і хапає мисливський ніж, що висів на оленьких рогах над канапою. Ховає його і тихо стоїть спереду сцени в темряві, аж поки Едуард, вийшовши з Гофманової світлиці, виходить середніми дверима. Батьків голос усе чутніший: "Га? Хіба я не красень?". Зачувши його, Олена, мов на гасло, кидається і зникає в Гофмановій світлиці. Хата порожня, чути тільки селянина: "Га? Хіба в мене не гарні зуби? А сад хіба в мене не гарний?". Міля ввіходить середніми дверима, озирається, шукаючи і кличе: "Панночко! Панночко!". А селянин: "Гроші — мої!". Міля негайно йде в Гофманову світлицю, кидаючи двері непричинені. Зараз же вибігає звідти, виявляючи божевільний страх. Кричучи, сама круг себе крутнулась двічі-тричі, а тоді кричучи вибігає середніми дверима. Невпинний крик її, дедалі вона біжить, стає не такий чутний, але все не втихає ще кілька секунд. Тоді чути, як одчиняються важкі надвірні двері і знову з грюком зачиняються. Чути ходу — то селянин іде сіньми, точучись, і нарешті зовсім близько вигукує грубий, гугнявий, заникуватий п'яний голос: "Га-а? А хіба не красуні двоє дочок моїх?".

ЗМІСТ

Затоплений дзвін (<i>пер. М. Голубця</i>)	5
Візник Геншель (<i>пер. Б. Грінченка</i>)	124
Перед сходом сонця (<i>пер. Б. Грінченка</i>)	190

Літературно-художнє видання

Серія "ГОЛОСИ ЄВРОПИ"

ГАУПТМАН Гергарт

**ЗАТОПЛЕНИЙ ДЗВІН.
ВІЗНИК ГЕНШЕЛЬ.
ПЕРЕД СХОДОМ СОНЦЯ**

Обкладинка та художнє оформлення Михайла Олійника

Підп. до друку 27.12.2018. Формат 84×108 1/32.

Папір книжк. Друк офс. Гарнітура Cambria.

Ум. друк. арк. 14,28. Обл.-вид. арк. 15.

Видавництво "Знання",

01030, м. Київ, вул. Стрілецька, 28.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3596 від 05.10.2009.

Тел.: (044) 234-80-43, 234-23-36.

E-mail: sales@znannia.com.ua

<http://www.znannia.com.ua>